

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

KARAR ALMA SÜRECİNE SİYASİ LİDERİN ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siğnem TİNNİ

BURSA- 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

KARAR ALMA SÜRECİNE SİYASİ LİDERİN ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siğnem TİNNİ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR

BURSA- 2019

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ / PROJE YAZIM KILAVUZU

Ek. 4: TEZ ONAY SAYFASI ÖRNEĞİ

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

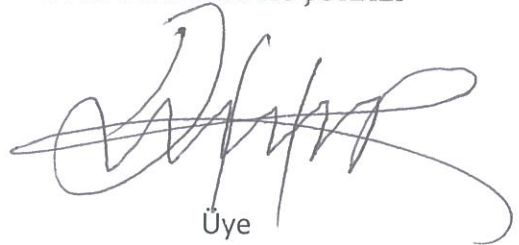
..... Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim / Ana sanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda 2016/2016 numaralı
..... Sigen Tınas'nın hazırladığı
"
" konulu (Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi /
Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy
çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR

Üye

Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

24./06../ 2019.

Yemin Metni

Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi olarak sunduğum
“~~Karar Alma Sürecine Siyasi Liderin Etkisi~~” başlıklı çalışmanın bilimsel
araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde
yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde
intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı: Signem Tinni

Öğrenci No: 701615016

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18.06.2019

Tez Başlığı / Konusu: Komar Alma Sürecine Siyasi Liderin Etkisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 112 sayfalık kısmına ilişkin, 17/06/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 19 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18.06.2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Sigenim Tinnı
Öğrenci No: 701615016
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: _____
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

18.06.2019

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Siğnem TİNNİ

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : x+ 97

Mezuniyet Tarihi

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR

KARAR ALMA SÜRECİNE SİYASİ LİDERİN ETKİSİ

Temsili demokrasiler için yapılan seçimler, iktidarların meşruluk kaynaklarıdır. Siyasal seçimler bu demokrasiler için önem arz etmektedir. Siyasal seçimlerin temel aktörü olan seçmenlerin davranışlarını anlamlandırmak da iktidara talip olan partilerin ve liderlerin ilgi alanına girmekte, tüm bu hususlar seçmen davranışlarını siyaset biliminin önemli inceleme konularından biri haline getirmektedir.

Seçmen davranışlarına etki eden birçok faktör vardır. Yaş, cinsiyet, aile, çevre, gelir düzeyi ve eğitim bu faktörlerden ilk anda sayabildiklerimizdir. Fakat günümüzün seçmenlerinin güvenlik kaygısı ile güçlü devlet vatandaşı olma isteği, oy verme davranışlarını siyasi lider faktörü çerçevesinde şekillendirmelerine neden olmuştur. Üstelik güçlü lider isteği artık siyasal kültürler üzerinde neredeyse tüm ülkelerin seçmenlerinde genel olarak bir eğilim göstermektedir.

Tezin yukarıda da özetlenen iddiası kapsamında; seçmen davranışlarına etki eden en önemli faktörün siyasi lider olduğu fakat bu etkinin sadece siyasal kültürle açıklanamayacağı, günümüzde yaşanan güvenlik kaygısının, seçmenlerin, siyasi lideri gözeterek oy verme davranışlarını şekillendirdikleri yapılan anket çalışmaları ile de kanıtlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Seçmen davranışı, siyasi lider, siyasal kültür, siyasal seçimler

ABSTRACT

Name and Surname: Siğnem TİNNİ

University : Bursa Uludağ University

Institution : Institute of Social Science

Field : Political Science and Public Administration

Brench : Politics and Social Sciences

Degree Awarded : Master of Science (MS)

Page Number : x+ 97

Degree Date

Supervisor : Assist Prof: Sertaç SERDAR

THE EFFECT OF POLITICAL LEADER ON THE DECISION MAKING PROCESS

Elections for representative democracies are the legitimacy sources of power. Political elections are important for these kind of democracies. Understanding the behavior of the voters who are the main actors of the political elections, is also of interest to the parties and leaders who want to take power.

There are many factors affecting voter behavior. Mainly age, gender, family, environment, income level and education are among these factors. However, today's electorate's security concern and strong state demand have led us to think that the leading factor in voting behavior is more effective. Moreover the demand for a strong leader shows a general tendency in the voters of almost all countries on political cultures.

Within the scope of the claim of the thesis summarized above; It has also been proved by the surveys that the most important factor affecting the voter behavior is political leader but this effect cannot be explained only by political culture, the security concern of today, the voters shape the voting behavior by considering the political leader.

Keywords: Voter behavior, political leader, political culture, political elections

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimimde gerek ders aşamamda gerekse tez aşamamda benden yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, akademik hayatını kendime örnek edindiğim çok kıymetli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR' a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatım boyunca aldığım her kararda arkamda olan ve benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili babam Bülent TİNNİ'ye ve sevgili annem Handan TİNNİ'ye teşekkür etmek benim için bir onurdur.

Son olarak lisans ve yüksek lisans eğitiminde kıymetli bilgileri ve deneyimleri ile bana ışık tutan Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünün değerli akademisyenlerine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar.....	vii
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SEÇMEN DAVRANIŞLARI

1. Davranışsal Yaklaşım.....	4
2. Bir Siyasal Katılma Biçimi : Seçmen Davranışı.....	5
2.1. OY VERME DAVRANIŞ MODELLERİ.....	6
2.1.1. Sosyolojik Model.....	6
2.1.2. Sosyo-psikolojik Model.....	8
2.1.3. Ekonomik Model.....	10
3. Oy Verme Davranışını Etkileyen Sosyo-ekonomik Faktörler.....	12
3.1. CİNSİYET.....	13
3.2. YAŞ.....	16
3.3. EĞİTİM.....	17
3.4. AİLE.....	19
3.5. GELİR DÜZEYİ.....	21
3.6. DİĞER ETKENLER.....	22
4. Teknolojik Gelişmelerin Seçmen Davranışlarına Etkisi.....	26
4.1. MEDYA VE SİYASET.....	26

İKİNCİ BÖLÜM LİDERLİK VE LİDERLİK KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ

1. Liderlik.....	29
1.1. LİDERLİK YAKLAŞIMLARI.....	32
1.1.1. Özellikler Yaklaşımı.....	32
1.1.2. Davranışsal Yaklaşım.....	34

1.1.2.1. Ohio State Üniversitesi Çalışmaları.....	34
1.1.2.2. Michigan Üniversitesi Çalışmaları.....	35
1.1.2.3. Blake ve Mouton'un Yönetim Tarzı Matrisi.....	36
1.1.3. Durumsallık Yaklaşımı.....	38
1.1.3.1. Fred Fiedler'in Etkinlik Modeli.....	38
1.1.3.2. House'un Amaç- Yol Modeli.....	39
1.1.3.3. Reddin'in Üç Boyutlu Liderlik Davranışı Modeli.....	40
1.2. SİYASAL LİDERLİK.....	41
1.2.1. Medya- Siyasi Lider İlişkisi.....	47
1.2.2. Siyasi Kültür- Siyasi Lider İlişkisi.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE SİYASİ LİDER EKSENLİ SEÇMEN DAVRANIŞI	
1. Siyasi Partiden Siyasi Lidere Dönüşüm.....	53
2. Türk Siyasal Seçimleri ve Liderler.....	55
2.1. ADNAN MENDERES ve 1950 SEÇİMLERİ.....	55
2.2. SÜLEYMAN DEMİREL ve 1965 SEÇİMLERİ.....	60
2.3. BÜLENT ECEVİT ve 1977 SEÇİMLERİ.....	63
2.4. TURGUT ÖZAL ve 1983 SEÇİMLERİ.....	66
2.5. RECEP TAYYİP ERDOĞAN ve 2002 SEÇİMLERİ.....	69
2.5.1. Belediye Başkanlığı.....	70
2.5.2. Ak Parti Süreci.....	72
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	81

TABLÖLAR

Tablo 1.Senato ve Parlamento Birleştirildiğinde Dünyada Kadın ve Erkek Temsili.....	13
Tablo 2. Eğitim ve Siyasal Yaşama Katılma Düzeyi İlişkisi.....	18
Tablo 3. Seçmen Tercihlerinin Gelir Düzeyine Göre Profili.....	21
Tablo 4. Seçmen Tercihinde Gelir Durumu Faktörü.....	21
Tablo 5.Etnik Kökene Göre Dağılım (HDP).....	24
Tablo 6. Lider ve Yönetici Davranışları.....	30
Tablo 7. Blake- Mouton Liderlik Matrisi.....	36
Tablo 8. Reddin’in 3 Boyutlu Liderlik Kavramı.....	40

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Bibliyografik Bilgiler
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.eser	Aynı eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	Aktaran
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
A.Ü	Ankara Üniversitesi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	Çeviren
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
der.	Derleyen
DEP	Demokrasi Partisi
D.E.Ü	Dokuz Eylül Üniversitesi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi

DYP	Doğru Yol Partisi
ed.	Editör
Fak.	Fakülte
FP	Fazilet Partisi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HDP	Halkların Demokrasi Partisi
HP	Halkçı Parti
İ.İ.B.F.	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK	Merkez Karar Yönetim Kurulu
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
RP	Refah Partisi
s	Sayfa
ss	Sayfadan sayfaya
S	Sayı
S.B.E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.B.F.	Siyasal Bilimler Fakültesi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
S.D.Ü.	Süleyman Demirel Üniversitesi
SP	Saadet Partisi

S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
vb.	Ve benzeri
vs.	vesaire
Vol.	Volume (sayı)
Yay.	Yayın
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Siyasi seçimler -en kaba tabiri ile- yönetilenlerin kendi yöneticilerini seçmeleridir ve siyasi seçimler, demokratik bir toplumun gereklerindendir. Fakat tek başına yeterli değildir. Yani yalnızca belli aralıklarla yapılan seçimlerin varlığı bir toplumun tam manası ile demokratik bir yapıya sahip olduğunu göstermez. Bu sürecin bazı kavramlarla desteklenmesi gerekmektedir. Örneğin yapılan seçimler genel, eşit ve serbest oy ilkesine dayanmalıdır. Seçmene sunulacak birden çok aday olmalıdır ve bahsettiğimiz tüm bu hususlar yasalarla güvence altına alınmalıdır. Ancak bu kavramların varlığı dahilinde seçimlerin demokratik bir usulde gerçekleştirildiği söylenebilir. Şu halde siyasi seçimler için; halkın siyasi hayata aktif olarak katılmasının bir yolu denebilir ve bu yol yöneten ile yönetilen arasında bir bağ oluşturur.

O halde siyasi seçimlerin temel aktörü seçmenlerdir denilebilir. Fakat yüklenilen misyon yukarıda da anlattığımız gibi önemli olduğundan, sadece bir ülkenin vatandaşı olmak seçmen olmaya yeterli değildir. Seçmen olabilmek için kişinin içerisinde bulunduğu durumları yorumlayabilme yeteneği ve muhakeme yeteneği önemlidir. Bu yüzden her ülke, seçmen olabilmek için bazı şartlar getirmiştir. Bizim ülkemizde “18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı” seçme hakkına sahiptir. Kanun, seçmen olabilmek için yaş sınırlaması getirdiği gibi kişinin kanunda belirtilen yaşa erişmesi fakat bazı özelliklerden yoksun olması durumunda, seçmen olup olmayacağını da kanunun diğer maddelerinde “oy kullanamayacak olanlar” ve “seçmen olmayanlar” şeklinde hüküm altına alarak karışıklıkların önüne geçmiştir.

Demokratik rejimlerde seçime giren her siyasal partinin nihai amacı, iktidara sahip olabilmektir. Bu yüzden seçmenlerin tercihlerini yaparken hangi unsurları gözettikleri siyasal partiler için önem taşımaktadır. Aynı konu, siyaset bilimciler için de önem arz etmiş ve seçmen davranışları belirli kuramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, Amerika siyaseti üzerine araştırma yapan siyaset bilimciler, seçmen davranışlarını açıklamada tarihi, betimleyici ve felsefi olguların yetersiz kalmasından dolayı daha bilimsel bir yaklaşım getirmeye ve seçmen davranışlarını gözleme, testlere dayalı ampirik bir zemine dayandırmışlardır. Bu çalışmalarla birlikte seçmen davranışları siyaset biliminin araştırma konusu olmuştur.

Günümüzdeki dünyada neredeyse tüm ülkeler temsili demokrasi ile yönetilmektedir ve temsili demokrasilerin varlığı seçmenlerin tercihleri ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple günümüzde devletler oy verme davranışını bu denli önemsemekte hatta bunu bir vatandaşlık görevi olarak görmektedir. Çünkü iktidarlarının meşruluğu seçimlere dayanmaktadır. Seçmenlerin davranışlarını anlamlandırabilmek, siyasi partilere bu davranışların öğrenilebilir olup olmadığını ya da yönlendirilebilir olup olmadığı konusunda ışık tutacaktır.

Bu yüzden seçmen davranışları siyaset biliminin belki de önemli konularından birini oluşturmaktadır.

-Seçmen sandığa giderken hangi faktörlerin etkisindedir?

-Aile ve çevrenin bu davranışların şekillenmesindeki rolü nedir?

-Eğitim ve yaş gibi faktörler bu davranışların belirlenmesine neden olabilir mi?

-Bireylerin ideolojik düşünceleri, refah istekleri ya da parti liderlerine duydukları sempati sandığa gitmelerinde ne kadar etkili?

gibi soruların cevapları siyaset bilimciler tarafından bulunmaya çalışılmıştır. Elbette söz konusu birey olduğunda genellemeye varmak zor olacaktır. Yukarıdaki sorulara verilecek cevaplar toplumdan topluma siyasal kültür perspektifinde değişeceği gibi, bireyden bireye dahi değişiklik gösterebilir. Fakat aynı siyasal kültür içerisinde yaşayan insanları belli demografik gruplar altında incelemek, yukarıda saydığımız sorulara cevap arayışının bir çözümü olarak görülebilir. Bu yüzden seçmen davranışları öncelikle bireylerin sahip oldukları özelliklere (yaş, cinsiyet, eğitim vs.) göre açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu faktörler içerisindeki farklı seçmen davranışlarını açıklamaya yönelik aile, çevre gibi bireyin dışında gelişen faktörler incelenmiş, en son siyasi liderin bu davranışı nasıl şekillendirdiği üzerinde araştırmalar yapılmıştır.

Kimi zaman dünyanın içinde bulunduğu koşullar seçmenlerin sahip olduğu özellikleri ya da ideolojilerini bir tarafa bırakarak sandık başına gitmelerine neden olabilir. Bu duruma en yakın örnek olarak 2016 yılında yapılan Amerikan başkanlık seçimleri gösterilebilir. Donald Trump'ın başkanlığı almasındaki en önemli sebeplerden

biri güvenlik ve mülteci sorunlarını Amerika lehine olacak şekilde yorumlamasıdır. Günümüz dünyasında küreselleşmenin de etkisi ile sınırların şeffaflaşması, terörün sınır tanımaz boyutu ve yaşanan iç savaşlardan ötürü ülkelerinden kaçıp başka ülkelere sığınmak zorunda olan insanların varlığı, seçmenler için çözülmesi gereken sorunlarda bir numara olmuş ve siyasi parti liderlerinin bu sorunlara getireceği çözüm önerilerini gözeterek sandık başına gitmişlerdir. Örnekler dünya genelinde çoğaltılabilir; Rusya'nın yıllardır Putin'i seçmesi, Türkiye'de yıllardır Recep Tayyip Erdoğan'ın etkisi ile Ak Parti'nin birinci parti çıkması, seçmenlerin yaşanan kaos ortamında belli istikrarı arzuladıklarının ve bahsi geçen liderlerin karizmatik yönlerinin bu istikrarı sağlayacağına yönelik inançlarından kaynaklanmaktadır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere seçmen davranışına etki eden birçok faktör vardır ve ülkelerin sahip olduğu siyasal kültür de bu faktörlerin üzerinde etki yapmaktadır. Fakat teknolojinin hızlı ilerleyişi ile birlikte dünyanın “bir köy” haline gelmesi, farklı ülkelerin seçmenlerini benzer davranışlar içerisinde bulunmaya itmiştir.

Bu doğrultuda çalışmamızın ilk bölümünde; seçmen davranışlarının siyaset bilimi literatürüne girişinden başlayarak oy verme davranış modelleri, ardından seçmen davranışlarına hangi faktörlerin etkili olduğu, tek tek yapılan istatistik ve anket çalışmaları ile desteklenerek incelenecektir.

İkinci bölümde ise seçmen davranışlarına özellikle günümüz koşullarında daha fazla etki ettiğine inandığımız “siyasal lider faktörü” üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda siyasi liderin, lider kavramından farklı olan özelliklerine değinilecek, siyasi lider ve medya ilişkileri arasındaki dinamiğin seçmen üzerindeki etkisi incelenecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise Türk seçmenin lider odaklı oy verme davranışı incelenecek, Türk siyasal hayatında önemli yeri olan liderler ve bu kişilerin, liderlik özellikleri ile girdikleri seçimlerden partilerini nasıl iktidara taşıdıkları üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇMEN DAVRANIŞLARI

Seçmen davranışlarının siyaset bilimi literatürüne girmesi davranışsal yaklaşımla olmuştur. Bu sebeple önce davranışsal yaklaşımla ilgili bilgi vermek seçmen davranışlarını anlamlandırma açısından bizlere ışık tutacaktır.

1. DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM

İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan siyaseti üzerinde çalışan siyaset bilimciler geleneksel siyasal bilimlerdeki özellikle tarihi, felsefi ve betimleyici yaklaşımın yetersizliğini fark etmişlerdir. Siyaset biliminde siyasal olguların gözlemlere dayanarak ve belirli koşullar altında belirli sonuçların tahminini mümkün kılan bir yaklaşımın gerekliliğini hissetmişlerdir. Bu yeni yaklaşım; gözlem ve testlerle ampirik önerileri ve sistematik teorileri sağlayacaktır¹. Devrim olarak nitelendirilen davranışçı yaklaşım; siyasetin incelenen nesne olarak konumlandırılmasının tamamlanması aşamasıdır². Yani bu yaklaşımı benimseyenler, açıklamalarının bilimsel nitelik kazanabilmesi için test edilmesi gerektiğini, belli durumlar altında benzer sonuçları sağlaması gerektiğini söyler. Kendine konu aldığı kişiyi anlayabilmek için onun davranışlarının incelenmesi gerekliliğine de değinerek siyaset bilimine “siyasal davranış” kavramını kazandırmıştır³.

Davranışçı akımın siyasal davranışlar, kişilikler vb. insanı siyasal süreçte anlamlandırma çabalarında matematiksel ve deneysel sonuç araması belli sakıncaları da içinde barındırıyordu. Örneğin; araştırmalar sırasında toplanan onca veri ancak bir varsayımın geçerliliğini kanıtlamak açısından önemliydi. Kuramsal bir çerçevesi olmadığından toplanan veriler yalnızca belli varsayımlar için geçerli oluyordu. Bir başka sakınca da araştırmanın konusunu yine araştırmanın tekniğinin belirlemesiydi. Yani araştırma konusuna uygun teknikler yerine var olan tekniklerle araştırılabilecek

¹Yüksel Gülmen, *Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1979, s.4-5.

²Örsan Ö. Akbulut, “Siyaset Biliminin Siyaseti”, Ankara, *Amme İdaresi Dergisi*, C.44, S.4, 2011, s.8

³Gülmen, a.g.e, s.6-7

konular aranıyordu⁴. Davranışsal yaklaşım, siyaset biliminin gelişmesinde önemli bir aşama olsa da yalnızca yöntem ve teknikle araştırma yapma isteği, bu araştırmaları bir kısır döngü içerisine sokuyordu. Bu sebeple, eksikliği gidermek amacıyla 1960'lı yıllardan sonra yapılan araştırmalara kuramsal bir çerçeveden yola çıkılarak yaklaşılması gerektiği görüşü hakim olmuştur.

2. BİR SİYASAL KATILMA BİÇİMİ: SEÇMEN DAVRANIŞI

“Siyasal davranış” ya da “siyasal katılma” kavramları oy verme eylemi ile sınırlı görülür. Oysa kişinin siyasal sistemi etkilemek amacıyla kendi rızası ile yaptığı her eylem siyasal davranış ya da siyasal katılma olarak nitelendirilebilir. Örneğin; bir siyasal partiye oy vermek amacıyla çevresinde bulunanları ikna etmeye çalışan kişi, bir siyasal partinin yapılan mitinglerine katılan kişi, bir siyasal partiye üye olup yine o siyasal partiye para bağışı yapan kişi hatta ve hatta bir siyasal cinayet işleyen kişi bile siyasal davranışta bulunuyor denilebilir⁵. Siyasal karar alma mekanizmasını etkilemek amacıyla yapılan her gönüllü eylem siyasal davranış olarak adlandırılıyorken, pratikte siyasal davranışın yalnızca oy verme olarak anlamlandırılmasının bazı sebepleri vardır.

Temsili demokrasilerin var olduğu ülkelerde oy verme, devletler tarafından desteklenir. Tüm vatandaşların oy kullanması istenir. Hatta bunun bir vatandaşlık görevi olduğu söylenir. Çünkü demokratik rejimlerde hükümetlerin meşruluğu, vatandaşların adil, eşit ve özgür bir ortamda verdikleri oylarla sağlanır⁶. Verilen oyların gizli olması da oy vermeyi kolaylaştırır. Fakat bir siyasal mitinge ya da gösteriye katılmak aynı kolaylıkta olmayabilir. Bu tür davranışlar için enerji ve vakit harcanması gerekir. Üstelik siyasal gösteriler kimi zaman devlet tarafından illegal bulunarak engellenmek istenir. Tüm bu durumlar bir arada değerlendirildiğinde oy verme davranışının diğer siyasal davranışlara göre daha kolay yapılabilmesi ve çok partili rejimlerde desteklenmesi, oy verme davranışını görece daha önde tutmaktadır. Oysa siyasal

⁴Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, s.15

⁵Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983, s.10

⁶Aykut Acar, “Türkiye’de Temsili Demokrasi- Katılma İlişkisi ve ‘Seçmen’ Birey Profili”, *Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.1, 1990, s. 242

katılma ile amaçlanan, bireylerin demokratik değerleri benimsemesi ve bu değerlere bağlılığını sürdürmesidir⁷.

Siyasal katılmanın her ne kadar belli bir tanımı varmış gibi olsa da aslında ülkelerin siyasal kültürleri içerisinde farklılıklar gösterebilir. Fakat varlığı konusunda neredeyse tüm ülkeler fikir birliği içerisinde. Çünkü böyle bir mekanizmanın varlığı, hiçbir işe yaramasa bile toplumsal gerilimi azaltabilen ve yurttaşlık duygularını güçlendirebilen bir etkiye sahiptir⁸.

Bir siyasal katılma biçimi olan oy verme davranışı da her toplumda aynı olmadığı gibi, her birey için de aynı anlamı taşımaz. Bu yüzden oy verme davranışı üç ana modelde incelenebilir.

2.1. OY VERME DAVRANIŞ MODELLERİ

Seçmenlerin farklı özellikleri oy verme davranışlarına da yansır. Bu yüzden, seçmen davranışlarını anlamlandırmak adına seçmenlerin karar verme süreçlerini etkileyen faktörler üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Bunlardan ilki olan sosyolojik modelde, seçmenin ait olduğu sosyal grubun etkisinin seçmenin tercihlerine nasıl yansıdığı üzerinde durulmaktadır. İkinci model olan sosyo-psikolojik modelde ise, seçmenin ait olduğu sosyal grup yerine bizzat seçmenin kendisi üzerinde durulmaktadır. Üçüncü model olan ekonomik yaklaşım modeli; seçmenlerin maddi çıkarlarını ön planda tutarak, o seçim döneminde hangi parti ekonomik refahını yüksek tutacak ise o partiye oy verdikleri üzerinde durmaktadır.

2.1.1. Sosyolojik Model

Bu yaklaşım, bireylerin toplumsal hayatları ile ilgilenir. Seçmenler, ait oldukları toplumsal grubun çıkarlarını karşılayacak partiye oy verirler. Toplum içindeki

⁷Birkan Uysal, *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1984, s.77

⁸Kışlalı, a.g.e, s.356

bölünmeler, davranışlar açısından belirleyici konumdadır⁹. Aslında seçmen verdiği oyla içinde bulunduğu toplumun da tercihini yansıtmaktadır.

Bu yaklaşımın kökeni Columbia Okulunu oluşturan bir grup sosyal araştırmacı tarafından başlatıldığı için *Columbia ekolü* olarak da bilinir¹⁰. Columbia Okulu üyeleri, geniş bir dönemi kapsayan çalışmalarında seçmenlerin tıpkı konuşma, giyim tarzı, müzik zevkleri gibi kültürlerini yansıtan öğelere benzer şekilde politik tercihlerinin de etnik geçmişleri ve sosyal sınıflarının etkisi altında şekillendiğini öne sürmüştür¹¹. Bu yaklaşımın seçmenin tercihlerini üyesi olduğu topluma göre şekillendirdiğini savunmasının bir diğer nedeni de; kişide içinde bulunduğu toplumla ters düştüğü takdirde toplumdaki dışlanacağı düşüncesinin var olduğunu varsaymasıdır.

Toplumsallaşma olgusunu dışlamaması bakımından bu yaklaşım, seçmen davranışlarına yerinde açıklamalar getirmektedir. Hepimiz, toplum içerisine doğar ve orada yaşamımızı sürdürürüz. Bu sebeple bir kişinin toplum içerisinde edindiği rol, yine o kişinin toplumsal ve kültürel sistemden ayrı olamaz. Kişinin bu rolü, toplum içerisindeki yerinin gerektirdiği davranıştır¹². Toplumsallaşma ile kişi, kurumları ve toplumun değer sistemini öğrenir. Bu yolla toplumsallaşma yeni üyelerine belli durumlarda nasıl davranması gerektiğini öğretir¹³. İlk toplumsallaştığımız yer olan aile kurumunu incelersek bu durumu somutlaştırabiliriz. Hepimiz belli kabulleri (nasıl yemek yiyeceğimizden, nasıl konuşmamız gerektiğinden, “iyi ve kötü” ayrımını nasıl yapacağımızdan, “doğru ve yanlış” ne olduğundan vs.) aileden öğreniriz. Zaman geçtikçe ailenin toplumsallaşmadaki rolü yerini okula, arkadaş çevresine, iş çevresine kısaca “dış etkenlere” bırakmaktadır¹⁴.

Siyasal toplumsallaşma olgusu da toplumsallaşmanın bir çeşididir. Burada toplumun siyasal değerleri birey tarafından benimsenir ya da toplum tarafından bireye

⁹Betül Aydoğan Ünal, “Oy Verme Davranış Modelleri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.15 (2016), s.97

¹⁰Birol Akgün, “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, S.4, (2000) s.77

¹¹Ünal, a.g.m, s.98

¹²Ahmet N. Yücekök, *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, Ankara: A.Ü S.B.F. Yayınları, 1987, s.15

¹³Kışlalı, a.g.e, s.99

¹⁴ Mahmut Hakkı Akın, *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E. , 2009, s. 96-99

öğretilir¹⁵.Siyasal toplumsallaşmada bireyin iradesi siyasal ve toplumsal çevrenin kuşatması altındadır. Bireyin kendi başına bu olgulardan bağımsız kimlik ve kişilik kazanamayacağı üstelik bireyin kendisine yönelik bu dayatmalara karşı çıkabilecek bir irade ve yetkinliğe sahip olmadığı varsayılır¹⁶. O halde sandık başına giden seçmen sosyolojik modelin de savunduğu gibi ait olduğu toplumun siyasal değerini yansıtacaktır.

Sosyolojik modelin yukarıda saydığımız varsayımları doğru fakat eksiktir. Seçmenin seçimlerde ait olduğu toplumun siyasal kabullerine ayna tuttuğunu mutlak doğru kabul edersek seçim dönemlerindeki dalgalanmayı açıklamamız mümkün olmaz. Örneğin; işçi sınıfına ait bazı seçmenler muhafazakâr sağ partileri desteklerken, kalan diğer işçi sınıfına ait seçmenler sol partileri destekleyebilir¹⁷. Aynı zamanda bu yaklaşım seçmenlerin kişisel tercihlerini de göz ardı etmesinden dolayı seçmen davranışlarını açıklamada eksik bulunmuştur.

2.1.2. Sosyo-psikolojik Model

Bu yaklaşım, parti kimliği modeli veya Michigan ekolü olarak da adlandırılmaktadır. Bu modelin savunduğu teze göre; bireyler küçük yaşlardan itibaren ailelerinin ve çevrelerinin etkisiyle kendilerini bir partiye ait hissetmeye başlarlar. Dolayısı ile siyasi partilerin; parti programları, mitingleri, kampanyaları, vaatleri hatta lideri dahi seçmeni pek fazla ilgilendirmez. Seçmenin o partiyi seçmesinin sebebi partizan tutumunun bir ifadesidir yani seçmen söz konusu partiyle psikolojik bir sevgi bağı kurmaktadır¹⁸. Böyle bir sevgi bağı seçmene siyasi olayları yorumlama kolaylığı da sağlamaktadır. Şöyle ki; kendisini bir parti ile özdeşleştiren seçmen kimi siyasi olay karşısında söz konusu partinin tutumunu benimseyerek bu siyasi olayı kolayca anlamlandırabileceklerdir. Bu modeli psikolojideki bilişsel çelişki teorisine dayanarak da anlamlandırabiliriz. Bu teoriye göre; insan zihinsel olarak belirli bir tutarlılığı arar ve bunu korumaya çalışır. İnsanın yaşamında karşılaştığı yeni uyaranlar, mesajlar ve yaptığı inançlarına aykırı davranışlar kişide çelişkilere yol açmakta ve bu çelişkiler

¹⁵Kışlalı, a.g.e s.100

¹⁶Halis Çetin, Levent Görüşük, *Siyaset Psikolojisi*, Ankara: Orion Kitabevi, 2015, s.69

¹⁷Ünal, a.g.m, s.100

¹⁸Levent Çinko, “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *A.Ü S.B.F. Dergisi*, C.61, S.1 (2006), s.110

güçlü bir motivasyon durumu yaratmaktadır. Bu psikolojik gerilim durumu, kişiyi çelişkileri gidermeye ve tutarlılığı yeniden sağlamaya yönlendirecektir. Örneğin; belirli bir partiye oy vermiş olanlar ve özellikle de birkaç kez oy verenler söz konusu parti onların düşüncelerine uymayan politikalar izlese dahi bunu görmekte zorlanırlar. Böyle bir durumda ya muhalif düşüncelere itiraz ederler ya da mazeretler bulurlar¹⁹. Kısaca parti kimliği modelinin siyasetteki olayları seçmen açısından anlamlandırma kolaylığı, seçmeni psikolojik çelişkilerden de kurtarmaktadır.

Türk seçmeninde parti kimliği modelini rahatlıkla görebiliriz. CHP seçmeni, partileriyle öylesine özdeşleşmişlerdir ki kendilerini “demokrat sol” ya da “sosyal demokrat” olarak tanımlayan CHP ile benzer idealleri taşıyan partilere dahi oy vermekten kaçınırlar. Çünkü CHP geleneği, Türk siyasal hayatında kökleri derinlerde olan bir partidir ve partinin seçmeni her ne olursa olsun partisini sandıkta desteklemektedir²⁰. Aslında Türk seçmenin bir partiyle özdeşleşmesi belli dönemlerde darbelerle, siyasi partilerin kapatılmasıyla ya da bazı partilerin lider kadrolarına getirilen siyasi yasaklarla sekteye uğramıştır. Dolayısıyla Türkiye siyasal tarihinde parti özdeşleşmesi süreklilikten yoksundur denilebilir²¹. Fakat bu aksamalara rağmen Türk seçmeni parti kimliği modelini benimsemekte zorlanmamıştır. Yerel seçimlerde dahi oy verme davranışının parti etiketine bağlı olduğu görülmüştür²².

Terörün sınır tanımazlığı, ekonomik sorunlar, dış ilişkiler, mülteci sorunları gibi tüm ülkeleri ilgilendiren sorunlarda seçmenler bu sorunlara çözüm önerileri getiren partilere ilgi duymaya başlamışlardır. Bu sebeple daha fazla oy alabilmek için partiler bu sorunlar üzerinde benzer politikalar izleyerek politik yelpazede birbirlerinden belirgin bir şekilde ayıramamaktadır²³. Parti kimliği modeli seçmenlerin partizan tutumlarını bırakmalarını ya da neden oy kullanmadıklarını açıklamada yetersiz kalmıştır.

¹⁹Nuri Bilgin, *Siyaset ve İnsan*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1997, s.27-28

²⁰Abdullah Özkan, “Türkiye’de Seçmenlerin Oy Verme Davranışının Siyasal İletişim Perspektifinden İncelenmesi”, *Oy Verme Davranışı ve Siyasal İletişim*, s. 7
[\(https://docs.google.com/document/d/1GwwqJtOVcDJVxL4F3rXFKf4U5MN9W97gJsYKvX6eBrQ/edit#\(7.3.18\)\)](https://docs.google.com/document/d/1GwwqJtOVcDJVxL4F3rXFKf4U5MN9W97gJsYKvX6eBrQ/edit#(7.3.18))

²¹Ünal, a.g.m, s.102

²²R.A.W Rhodes, “The Reform Of Local Government: Revival Of An Industry”
Public Administration, Vol.65, No:2, 1987, s.203

²³Ünal, a.g.m, s.104

2.1.3. Ekonomik Model

Sosyolojik ve sosyo-psikolojik modelin çizdiği seçmenin tercihleri bellidir. Sosyolojik modelin seçmeni üyesi olduğu toplumun bir yansımasıdır ve tercihlerinde de toplumu yansıtır. Psikolojik modelin seçmeni, partizan bir tutum içerisindedir. Bu tutumuyla bir siyasi olay hakkında fazla düşünmeden, enerji ve zaman kaybetmeden partisinin politikasını benimseyerek yorum yapabilir. Dolayısıyla her iki model, seçmenin uzun yıllar aynı partiye oy vereceği kabulünden yola çıktıkları için oy dalgalanmalarını açıklamada yetersiz kalmışlardır.

Ekonomik oy verme modeli diğer bir ifade ile rasyonel tercih modeli için oylama alışılmış bağıllık ve sadakatin bir ifadesi değil, bir hedefe ulaşmak için kullanılan temel bir araçtır²⁴. Seçmen tercihini yaparken faydasını gözetir. En basit ifade ile seçmen ekonomik şartları iyi gittiğinde hükümeti ödüllendirir, ekonomik durumu kötüye gittiğinde iktidar partisini cezalandırarak²⁵ bir sonraki seçimde tercihini kolayca değiştirebilmektedir. Seçmen tercihini kolayca değiştirebilir çünkü seçmen siyasi ideolojilerini, partizan tutumlarını bir tarafa bırakarak fayda ve çıkarlarını ön planda tutar. Bu sebeple seçmen oy kullanmadan önce siyasi partiler hakkında daha çok bilgi sahibi olmak ister.

Yine bu modele göre, her seçmen karar verme sürecinde hükümetin işsizlik, enflasyon gibi ekonomik sorunlara yaklaşımını, partilerin ekonomik sorunlara yaklaşımlarını ve yönetenlerin yönetim kabiliyetlerini kendi penceresinden değerlendirir²⁶.

Seçmen ekonomik refahını ve faydasını göz önünde bulundurduğundan geleceğe yönelik bir değerlendirme yerine iktidar partisinin iktidarı boyunca yaptığı icraatları değerlendirir. Eğer söz konusu iktidar zamanında faydası artmamış ise seçmen partinin propagandaları, seçim çalışmaları ve vaatleri ile ilgilenmez. Seçmen için önemli olan iktidarın nasıl bir ekonomik politika izlediği değil izlenen politika sonucu ortaya çıkan

²⁴Metehan Temizel, *Türkiye’de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel Ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.36

²⁵Şennur Sezgin, “Ekonomik Oy Verme Teorisi: Türkiye Örneği (1998-2003)” *Amme İdaresi Dergisi*, C.40, S.2 (2007), s.22

²⁶Richard R. Lau, David P. Redlawsk, *How Voters Decide: Information Processing in Elections Campaigns*, New York: Cambridge University Press, 2006, s. 182

net sonuçtur. Bu nedenle bu model “geçmişe dönük oy verme” modeli olarak da bilinir²⁷.

Türkiye’de ekonomik oy verme davranışına örnek olarak Ali Akarca ve Aysit Tansel’in “ 1995 Parlamento Seçimlerinde Türk Seçmenlerinin Sosyal ve Ekonomik Belirleyicileri” adlı çalışması örnek gösterilebilir. Bu çalışma 1994-1995 dönemindeki büyüme oranlarını ve kişi başı gayrisafi milli hasıla verilerini kullanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre büyüme oranlarındaki her bir puanlık artış iktidar partisine (DYP) %26-27 oy artışı olarak dönmüştür. Diğer bir koalisyon ortağı olan CHP ise bu artıştan nasibini alamamıştır. Çünkü seçmen ekonomik refahından koalisyonun büyük ortağını sorumlu tutmuştur²⁸.

Dünyada ise ekonomik oy verme modeline benzer örneği; 2016 Amerikan başkanlık seçimlerinde görebiliriz. Siyasette hiçbir deneyimi bulunmayan, yapılan anketlerde kaybeden taraf olan, yaptığı konuşmalarla toplumun birçok kesimini ötekileştirip kalan kesiminden de tepki toplayan Donald Trump şaşırtıcı bir şekilde ipi göğüsleyen taraf olmuştu. Bu başarısında seçmenin gündemde olan problemlerini yine onların anlayacağı bir üslupla ve sansasyonel bir şekilde cevaplaması, göçmenlere yönelik dışlayıcı politikası özellikle etkili olmuştur. Göçmen meselesi hem bir korku unsuru hem de işsizlik başta olmak üzere alt sınıfların ekonomik kaygılarının başlıca kaynağıydı. Asgari ücretin yetersizliğinden yakınan Trump, asgari ücretin 10 dolar olması gerektiğini, resmi işsizlik istatistikinin (%5) gerçeği yansıtmadığını bu oranın en az %20 olduğunu iddia etti. Çözüm önerisi olarak da uyumlu bir dış politika ve dış ticaret yapacağını söyleyerek Amerikan halkını yeni iş imkânları vaat etti. Trump bu söylemleri ile yıllık geliri 30 bin dolardan az olan seçmenden olumlu geri dönüş aldı. Öyle ki 2012 seçimine göre Cumhuriyetçilerin oy oranı %6 artmıştı²⁹. Elbette Trump’ın başkanlığı kazanmasındaki tek etken ekonomik söylemleri değildi. Terör sorununun sınır tanımaz bir boyuta ulaşması, göçmen meselesinin vatandaşları kaygılandırıcı bir mesele haline gelmesi seçmeni daha güçlü, daha otoriter bir liderden yana oy kullanmaya yöneltmiştir. Fakat bizce bu saydığımız sebeplerde rasyonel tercih modeli

²⁷Akgün, a.g.m s.79

²⁸Ali T. Akarca, Aysit Tansel, “SocialandEconomicDeterminants of TurkishVoterChoice in the 1995 ParliamentaryElection” *ElectoralStudies*, 2007, <https://www.iza.org/publications/dp/2881/social-and-economic-determinants-of-turkish-voter-choice-in-the-1995-parliamentary-election>, s.12-19. (10.01.2018)

²⁹Ersin Embel, “ Kronik: ABD Başkanlık Seçimleri” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.71, S.4, 2016, s.1320-1321

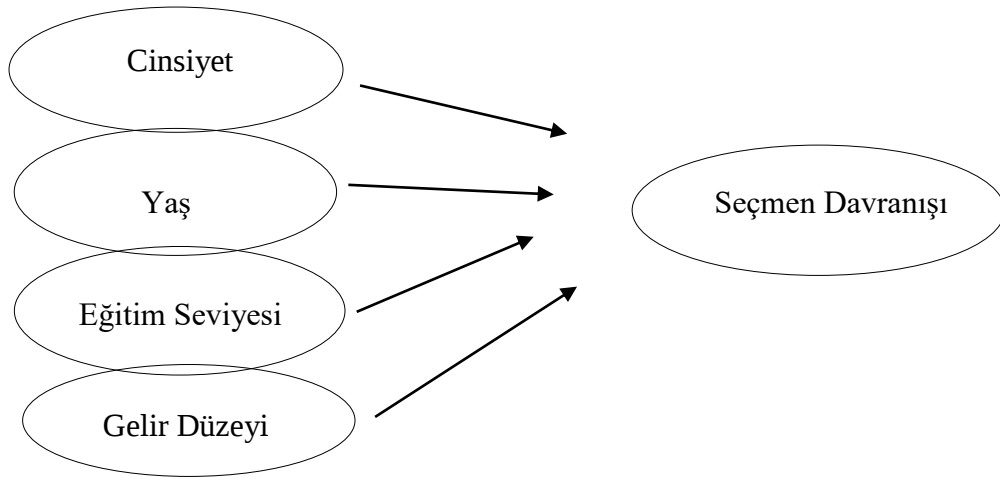
çerçevesinde incelenebilir. Çünkü bir seçmeni parti bağımlılıklarından, partizan tutumlarından sadece ekonomik kaygıları vazgeçirmez. Günümüz dünyasının ortak sorunları seçmeni bu sorunlarla baş edebilecek yetkinlikte partilere ya da liderlere yönlendirebilmektedir.

Ekonomik oy verme modeli, bireyin içinde bulunduğu toplumla ilişkilerini değerlendirmede, seçmenlerin faydalarını yalnızca maddi çıkar olarak gördüğü, ekonomi dışındaki diğer değerleri ve oy kullanma motivasyonlarını dışladığı, seçmenlerin seçim döneminde maruz kaldığı yoğun bilgileri net bir şekilde anlayarak oylarını buna göre kullandıkları varsayımlarından dolayı eleştirilmektedir.

3. OY VERME DAVRANIŞINI ETKİLEYEN SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLER

Yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi gibi seçmenin sahip olduğu özellikler de oy verme davranışına etki eder. Bu başlık altında bahsettiğimiz her bir özelliğin oy verme davranışına nasıl etki ettiğini inceleyeceğiz.

Şekil 1. Seçmen Özellikleri

Kaynak: Ahmet Tan, Abdolvahap Baydaş, “Seçmen Özelliklerinin Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkileri” *Iğdır Üniversitesi SBE Dergisi*, S.13, 2017, s.608

3.1. CİNSİYET

İlk demokrasilerde oy kullanma hakkı başta yalnızca soylu erkeklerle sınırlandırılmıştı. Kadınların oy kullanması ise, Yeni Zelanda’da 1893’te, Avustralya’da da 1903’te mümkün olmuşken diğer demokratik ülkelerde kadınların oy kullanma hakkına sahip olması 1920’leri bulmuş ve Belçika, Fransa ve İsviçre gibi insanların çok demokratik olarak nitelendirilebileceği ülkelerde kadınlar 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar oy kullanamıyorlardı³⁰. Bu sebeple siyaset uzunca bir süre sadece erkeklerin ilgisini çekmiş, kadınlar bu alanda etkisiz kalmışlardır. Kadınların seçme ve seçilme hakkı ile oy verme oranlarında artış gözlemlense de meclislerdeki sandalye sayılarının erkeklerinkine göre daha az olması, kadınların siyaset alanına geç girmelerinin bir sonucudur.

Tablo 1. Senato ve Parlamento Birleştirildiğinde Dünyada Kadın ve Erkek Temsili (Inter-Parliamentary Union, 2015)

Toplam vekil sayısı	44,978
Bilinen cinsiyet dağılımı	44.945
Erkekler	35.022
Kadınlar	9.923
Kadınların yüzde oranı	% 22.1

Kaynak:<http://kadinrastirmalari.kadem.org.tr/kadinlarin-siyasete-katilimi-ve-katilimi-artirmaya-yonelik-stratejiler/>

Kadınların siyaset alanında erkeklere oranla daha az aktif olmalarının birçok nedeni vardır. İlk neden olarak, tarihsel sürecin siyasete erkek egemen bir kimlik kazandırmasından bahsetmiştik. Bunun yanında toplumun kadına biçtiği rolde kadının siyasal yaşama daha az ilgi duymasına neden olabilir. Hemen hemen tüm toplumlarda kadına biçilen “anne ve eş” rolü kadına ağır bir sorumluluk yükler. Modern

³⁰Robert Alan Dahl, *Demokrasi Üzerine*, çev. Betül Kadioğlu, 3. b, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015, s.103

toplumlarda, kadının iş yaşamında daha da aktif olmasıyla sorumluluğu artan kadın yoğun zaman isteyen siyaset faaliyetlerinden uzak durmaktadır³¹. Diğer taraftan iktidar söz konusu olduğunda kadın ve erkek iki ayrı uca yerleştirilmektedir. Tüm mitlerde, efsanelerde, inanışlarda ya da toplumsal kabullerde söz edildiği gibi erkek kuvvetli taraftır³². Bu yüzden erkekler toplumda aktif roller üstlenerek siyasal yaşamda da başarılı, girişken, kendine güveni olan bireyler olabilirken, kadınlar; tam zıt özellikte pasif, çekingen ve kendisinden beklenen rolleri yerine getirme eğiliminde olurlar³³.

Tüm bu nedenler; kadının ve erkeğin siyasal tercihlerinin farklı olmasına neden olmaktadır. Bu fark biyolojik etkenlerden değil yanı kadının kadın olmasından değil, toplumun tanımladığı kadın olmasından gelmektedir. Yani kadının içine hapsedildiği ekonomik koşullar, toplumsal roller ve buna bağlı olarak kültürel baskıların etkisiyle bu farklılık ortaya çıkmaktadır³⁴.

Ülkemizde de kadınların siyasete ilgisi erkeklere oranla daha azdır. Kadınların TBMM'ye milletvekili olarak girdiği ilk yıl olan 1935'ten 2008'e kadar 9134 milletvekilinin yalnızca 236'sı kadın olmuştur. Yani Cumhuriyet tarihi boyunca TBMM'nin yalnızca %2.6'sı kadın vekillerden oluşmuştur³⁵. İlerleyen yıllarda bu oran artış gösterse de erkek milletvekillerinin sayısına yaklaşamamıştır. 2018 TBMM sandalye dağılımına bakıldığında 537 milletvekilinden yalnızca 74'nün kadın olduğunu görürüz. Kadınların temsil oranının bu kadar az olmasında sadece kadınların siyasete ilgisizliği yoktur. Ülkemizdeki geleneksel cinsiyet rollerinin kalıplaşmasının da bu oranın düşüklüğünde etkisi büyüktür. Örneğin; kadınların seçimlerde daha duygusal davrandıkları ve seçimlerini kocalarıyla bağımlı olarak yaptıkları araştırmalarda mevcuttur. 1975 seçimleri öncesinde yapılan bir araştırma kadınların üçte birinin kocasına bağlı olarak oy kullandığı fakat erkeklerin hiç birinin karısına bağlı olarak oy

³¹Kalaycıoğlu, a.g.e, s.20

³²Robert E. Lane, *Political Life*, New York: TheFreePress, 1965, s.209, aktaran: Deniz Baykal, *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1970, s.64

³³Handan Gümüş, *Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP'nin Seçmen Tabanları*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2009, s.38

³⁴Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982, s. 130

³⁵Serpil Sancar, "Türkiye'de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.2, S.4, 2008, s.175

kullanmadığı tespit edilmiştir³⁶. Yine 2009 yılında yapılan bir çalışma kadınların %51.6'sının eşlerinin ya da ailelerinin oy verdikleri partiye oy verdiklerini ortaya koymuştur. Bu durum kadının eğitim seviyesinin artmasıyla ve kadının çalışma yaşamına girmesiyle %26.8'lere kadar düşse de ülkemizdeki kadınların çoğunluğunun ev kadını olduğu unutulmamalıdır³⁷. Dolayısıyla ülkemizde çoğunluğa sahip olan ev kadınlarının siyasal tercihlerinin dışarıdan bir müdahale ile şekillenmesi TBMM'deki kadın temsil oranının düşüklüğünü açıklayıcı niteliktedir.

Türk siyasi hayatında bazı zaman liderler siyaset gereği de olsa farklı cinslerle kendisi arasında cinsiyet unsuru üzerinden bağlantı kurarak bunu “oy” a dönüştürmek istemişlerdir. Örneğin; eski Doğru Yol Partisi (DYP) genel başkanı Tansu Çiller, kadın seçmenlere kendisinin “onlardan birisi” olduğunu, erkek seçmenlere karşı da “bacı” vurgusunu ön plana çıkartarak “cinsiyet” unsurunu siyasette ağırlıklı olarak kullanan liderlerden biri olmuştur³⁸. Benzer bir yaklaşımı Halkların Demokratik Partisi (HDP) eş genel Başkanı Pervin Buldan da kullanmıştır. HDP'nin yapılacak seçimlerde kuracağı ittifakı “kadın ittifakı” olarak adlandırmış ve partisinin kadınların kimliği, umutları ve cesaretleri için bir teminat olduğunu iddia etmiştir³⁹.

Sonuç olarak sosyal psikoloji araştırmalarının da gösterdiği gibi “her toplumun kadına özgü veya erkeğe özgü” olarak tanımlanan yargı kalıpları vardır⁴⁰. Cinsiyetlere atfedilen bu yargı kalıpları farklı cinsiyetlerin oy verme davranışlarını anlamlandırmada da kullanılır. Kadınların siyasal haklarını geç elde etmeleri, çalışma yaşamında erkeklere oranla daha az yer almaları, kadının her şeyden önce aile yaşantısı içerisinde var olması gerektiğini dayatan toplumsal kabuller yüzünden kadının siyasal yaşamın gerektirdiği yoğun ilgi ve zamanı karşılayamaması, özellikle eğitim düzeyi düşük ve aile yaşantısına bağlı kadınların oy verme davranışlarını aile üyelerine veya eşlerine göre şekillendirmeleri gibi nedenlere dayanarak farklı cinsiyetlerin hem oy verme

³⁶Ahmet T. Kışlalı, “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri”, *A.Ü SBF Dergisi*, C.31, S.1, 1976, s.126-128, aktaran: Hamza B. Eser, Pınar Sarışahin, “Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: SDÜ Örnek Olayı”, *Vizyoner Dergisi*, C.7, S.15, 2016, s.48

³⁷Nazlı Tekin, *Ev Kadınları ve Çalışan Kadınların Arasında Siyasal Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olayı Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2009, s.93

³⁸Cihat Polat, Esen Gürbüz, M. Emin İnal, *Hedef Seçmen Siyasal Pazarlama Yaklaşımı*, Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s.104

³⁹Mehmet Türk, Serdar Sunar, Reşat Yiğiz, “Pervin Buldan: Kadınca Direneceğiz ve Kadınca Sizi Yeneceğiz” *Hürriyet*, 08.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/pervin-buldan-kadinca-direnecegiz-ve-kadinca-40765714> (20.03.2018)

⁴⁰Kalaycıoğlu, a.g.e, s.18

davranışlarındaki farklılığın hem de siyasal yaşama katılma oranlarının farklılığının biyolojik etmenlerden değil, tarihsel süreçlerden veya toplumsal kabullerden kaynaklandığını iddia edebiliriz

3.2. YAŞ

İnsan, ilk toplumsallaşma sürecine aile içerisinde girdikten sonra, yaşamı boyunca geri kalan bütün sosyal gruplardan etkilenir. Bu süreç çeşitli evreler halinde gerçekleşir. Gençlik evresi, orta yaş evresi, orta yaş üstü evresi ve yaşlılık evresi olarak belirlenebilecek bu evrelerde birey farklı toplumsal roller üstlenerek bu duruma uygun olarak farklı davranış kalıpları sergileyecektir⁴¹. Gençlik döneminde gerek enerji gerek zaman bakımından daha avantajlı olan birey siyasal yaşama katılmada diğer yaş gruplarına göre aktiftir.

Kuşakların siyasal tercihlerinin farklı olması yaşadıkları dönemlerle de ilişkilendirilebilir. Bu durumda aslında yaş faktörü, kronolojik ve biyolojik niteliklerinden dolayı siyasal kaynak olarak önem arz etmez. Bu faktörü siyasal açıdan önemli kılan farklı kuşakların yaşadıkları dönemin siyasal koşullarından etkilenmeleridir⁴². Örneğin; 1960'lı yıllardaki özgürlük arayışının 1980'lerde güçlü devlet ve istikrar arayışlarına dönüşmesi kuşaklar üzerinde farklı etkiler yaratmıştır⁴³.

Genç seçmen siyasi tercihini yaparken bir partiden ya da liderden geleceğini olumlu yönde etkileyecek projeler duymak ister. Oysa orta yaş ve üstü yaş grubunda bulunan seçmenler büyük ihtimalle partinin ya da liderin sağlık, ekonomi ve emeklilik politikasındaki projeleriyle daha çok ilgileneceklerdir⁴⁴.

Ergenlik çağı ile birlikte gençler kendi kişiliklerini başkaldırarak kanıtlamaya çalışır ve aile dışı modellere yönelmeye başlarlar⁴⁵. Bu başkaldırı siyasi tercihlerinde de gözlemlenecektir. Gençler, geleneksel siyasal biçimlere karşı çıkabilecek enerji ve zamana sahiptir. Yaşı ilerledikçe edineceği meslek, kuracağı aile, mutlak sonun giderek

⁴¹HandanGümüş, a.g.e. s.40

⁴²Kalaycıoğlu, a.g.e, s.20

⁴³Şaban Sitembölükbaşı, *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler (Isparta Örnek Olay Araştırması 1995-1999)*, Ankara: Nobel Yayınları 2001, s.81-82

⁴⁴Polat vd. a.g.e. s.65

⁴⁵Kışlalı, a.g.e s.135

yaklaştığı hissiyatı tüm köklü değişikliklerle arasına mesafe koyacaktır. Bernard Shaw'ın şu ünlü cümlesi yaşın siyasi tercihleri etkilemedeki rolünü özetler nitelikte; “ *Eğer yirmi yaşında iken komünist değilseniz, kalbiniz yok demektir; kırk yaşına geldiğinizde hala komünist iseniz, kafanız yok demektir*”⁴⁶. Bu iddialar çerçevesinde gençlerin geleneksel olarak işleyen siyasi katılım faaliyetlerine daha az ilgi göstermesi beklenir. Dolayısı ile gençlerin oy vermekten çok seçim kampanyalarına katılmaları ya da yakın çevrelerini ikna yoluna gitmeleri siyasi yaşama katılma biçimleri olarak gösterilebilir⁴⁷.

3.3. EĞİTİM

Eğitim, siyasi değerlerin aktarılmasında başvurulan en önemli araçlardan biridir. Toplumsallaşma hem bilgi hem değer aktarımı ile ilgili olduğundan eğitim gören kimse, siyasi katılmanın istenilen davranış olduğuna inanabilir, siyasi sistem hakkında daha çok bilgi sahibi olması nedeniyle siyasi faaliyetlerde bulunurken kendisini daha yetenekli ve hazır hissetmesinin dışında sorumlu da hissedebilir⁴⁸. Bununla birlikte eğitim kişiye belli beceriler kazandırmaktadır. Kişi aldığı eğitim ile orantılı olarak kendi çıkar ve dileklerini daha kolay ifade edebileceği gibi hükümet ile daha kolay ilişki kurmasını da sağlayacaktır. Eğitimli birey, devlet yöneticilerini gökyüzündeki yıldızlar gibi ulaşılmaz görmez. Yöneticilerin kendisinin hayatını kolaylaştırmak için var olduğunu bilir. Böylelikle eğitimli birey hükümet ve idarenin tasarruflarını yakından izleyecektir. Bu izleme kitle iletişim araçları ile mümkün olacağından eğitim hem kitle iletişim araçlarının düzenli olarak izlenmesini hem de siyasi olaylara ilgi duyulmasını sağlayabilecektir⁴⁹.

Eğitimin birey üzerindeki etkisi düşünüldüğünde devletler kendi yurttaşlarını yetiştirmek istediler. Böylelikle planlı ve düzenli olarak eğitimin yaygın ve etkili bir biçimde siyasi sisteme destek kazandırmak amacıyla kullanılması 19.yüzyılda gerçekleşmiştir. Tarihi süreç içerisinde Batı’da okulların kiliseden devlet denetimine geçmesi sürecinde okullarda verilen itaat, hiyerarşi ve disiplin gibi temel ilkeler yoluyla çocuklardan sırasıyla tanrıya, krala, imparatora ve cumhuriyetçi devlete itaat etmeleri

⁴⁶a.yer

⁴⁷Kalaycıoğlu, a.g.e s.22

⁴⁸İlter Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, 4.b, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s.77

⁴⁹Kalaycıoğlu, a.g.e, s.29

istenmiştir⁵⁰. Bu yüzden eğitim içerikleri siyasal kültür ve inançlarla paralellik gösterir. Fakat günümüzün küresel dünyasında evrensellikten uzak, içe kapalı bir eğitim anlayışından da bahsedilemez. Öyleyse devletler, eğitim içeriklerini oluştururken siyasal kültür ve inançlarla birlikte evrensel değerleri de dikkate almalıdır. Bu denge devletler tarafından dikkatli bir şekilde kurulmalıdır. Çünkü evrensel değerleri gözetirken toplumsal değerlerden uzaklaşırsa içeriğin benimsenmesi zorlaşır. Örneğin; otoriter kültüre sahip bir toplumda demokratik özellikteki bir eğitim programının, demokratik kültüre sahip bir topluma göre daha az başarı şansı vardır. Benzer bir şekilde toplumsal değerleri ön planda tutup evrensel değerleri dışlayan bir eğitim içeriği de ülkenin dünya ile etkileşiminin artmasıyla birey üzerindeki etkisini yitirmesinin⁵¹ yanında beyin göçünü de hızlandırıcı bir etkiye sahip olabilir.

Tablo 2. Eğitim ve Siyasal Yaşama Katılma Düzeyi İlişkisi

Verilen Cevaplar	Siyasi faaliyetlerle hemen hiç ilgilenmem.		Seçimden seçime sadece oy kullanırım.		Siyasi partinin faaliyetlerine aktif olarak katılırım.		Seçimlerde bizzat aday olurum, üst düzeyde partide görev alırım.		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eğitim Düzeyleri										
Okuma Yazma Bilmiyor	16	50,0	11	34,4	5	15,6	-	-	32	6,4
Okuma Yazma Biliyor (Okula gitmemiş)	20	31,3	34	53,1	10	15,6	-	-	64	12,8
İlkokul Mezunu	2	8,3	22	91,7	-	-	-	-	24	4,8
Ortaokul Mezunu	8	26,7	20	66,7	2	6,7	-	-	30	6,0
Lise Mezunu	30	21,7	84	60,9	20	14,5	4	2,9	138	27,6
Yüksek Okul Mezunu	22	12,9	112	65,9	24	14,1	12	7,1	170	34,0
Yüksek Lisans veya Doktora Yapmış	2	4,8	30	71,4	10	23,8	-	-	42	8,4
Toplam	100	20,0	313	62,6	71	14,2	16	3,2	500	100

⁵⁰Sitembölükbaşı, a.g.e, s.29

⁵¹Sitembölükbaşı, a.g.e, s.33

Kaynak: Burak Gümüş, *Eğitim Düzeyinin Seçmen Davranışındaki Rolü ve Antalya Örnek Olayı*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, S.D.Ü SBE, 2006, s.66

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere; eğitim seviyesi yükseldikçe siyasi faaliyetlere ilginin artmasının yanında kişiler bizzat siyasi sürecin bir parçası olduklarını da belirtmişlerdir.

Eğitim seviyesinin artması ile birlikte kişinin siyasal ilgisinin artacağından bahsetmiştik. Ancak bu durumla alakalı farklı bulgularda yok değildir. Örneğin; Hindistan’da yapılan bir araştırmada eğitimin; siyasete ilgi, siyasal konuları konuşma gibi siyasal davranışları olumlu yönde etkilediği gözlemlenirken; oy verme, siyasal mitinglere katılma gibi siyasal davranışları olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır⁵².

Eğitim seviyesi ile orantılı olarak birey statü ve gelir sahibi olur. Eğitimin sağlamış olduğu gelir etkisiyle birey, toplumda daha güçlü yerlere gelebilir ve bu durumunu koruyabilmek için siyasal yaşamda daha etkin rol alabilir⁵³. Örneğin; yapılan araştırmalarla; bürokrasi ile temasa geçme, kampanya faaliyetlerine katılma, siyasal örgütlerde yer alma ve tartışmalara katılma gibi eylemlere eğitim seviyesi ve gelir seviyesi yüksek kişilerin daha çok katıldığı anlaşılmıştır⁵⁴.

Özetlemek gerekirse eğitim, siyasetin karmaşık doğasını anlamlandırmada bireye yardımcı olduğu gibi bireyde bir yurttaşlık duygusu uyandırarak siyasete ilgisini arttırmaya ve dolayısıyla siyasal katılmaya etki eder.

3.4. AİLE

Birey, bir aile içerisinde dünyaya gelir ve dünya ile alakalı bildiği her şeyi aileden öğrenir. Çocukların bir siyasi partiye karşı bağ oluşturmaları da yine aile içerisinde olur. Ailede anne-baba-çocuk arasında siyasi bilgi alışverişinin olması, çocukların küçük yaşta bir siyasal parti seçmesine neden olmasının yanında, seçilen partinin anne ve babanın desteklediği parti olması yüksek ihtimaldir⁵⁵. Yine ailenin

⁵²Ergun Özbudun, *Türkiye’de Sosyalleşme ve Siyasal Katılım*, Ankara: A.Ü.H.F Yayınları, 1975, s.10

⁵³Kalaycıoğlu, a.g.e, s.27

⁵⁴Esat Öz, *Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye’de Tek Parti Sistemleri ve Siyasal Katılma*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996 s.31

⁵⁵İrem Karakoç, *Türkiye’de Siyasal Parti Kimliği*, (Doktora Tezi), İzmir: D.E.Ü SBE, 2000, s.39

çocuk-siyaset ilişkisine etkisini şu şekilde örnekleyebiliriz; evdeki sıcak güven duygusuna alışan çocuk, siyasetin çatışmalı ve uğraş dolu dünyasına korku ve çekinmeyle bakıyor. Böylece doğan yabancılaşma duygusu çocuğu ana-babasının ideolojisini reddetmeye kadar götürüyor. Ana-babalar çocukların aile dışındaki yaşama açılmalarında önderlik edecek olursa, çocuğun siyasal otoriteye karşı güveni sarsılmadığı gibi, ana-baba ideolojisine bağlılık da sürüyor. Almanya’da Nazi rejiminin gelişmesinde otoriter ailelerin rolünün varlığını öneren birçok çalışma vardır. Buna karşılık, önyargısız çocukların evlerinde sıcak ve sevgiye dayanan ilişkiler bulunduğu öneriliyor⁵⁶.

Aydın ve Özbek’e göre; çocuk öncelikle anne ve babasının tercih ettiği parti kimliğine uyum sağlamaktadır. Uyulan bu parti kimliği kişinin karakter özelliği gibidir. Fakat parti haritası sıkça değişen ülkeler için durum farklıdır. Bu tür ülkelerde kişinin ilk oy verdiği parti ile daha sonraki parti seçimleri farklılıklar göstermektedir. Bu yüzden yapılan araştırmalar, Batı ülkelerindeki seçmen davranış modellerinin, gelişmekte olan ülkelerdeki seçmen davranışını anlamlandıramayacağı sonucuna varılmıştır⁵⁷.

Ventura, ailenin siyasi tercihlerinin çocuklar üzerindeki etkisini şöyle özetlemiştir; “Fransa’da seçmenler siyasi tercihlerini parti kimliği ile ifade etmek yerine sağ-sol şeklinde ifade ederler ve çocuklarına da bu şekilde aktarırlar. Yapılan araştırmalar sağ-sol şeklinde ifade edilen siyasi tercihin parti kimliği şeklinde ifade edilene nazaran daha kalıcı olduğunu ortaya koymuştur. Hollanda’da yine çocukların parti kimliği modelinden ziyade sağ-sol düşünceyle bezendikleri ve anne-babaları ile aynı partiye oy vermeseler bile yine aynı ideolojideki ya da aynı bloktaki partiye oy verdikleri saptanmıştır”⁵⁸.

Ailenin çocuğun siyasi yönelimlerine etkisi vardır fakat kimi araştırmacılara göre bu etki abartılmaktadır. Ailenin etkisinin sınırları bulunmaktadır. Bu etkilerden birincisi zaman boyutudur. Aile çocuğun ilk yıllarında çok etkili olabiliyorken zamanla

⁵⁶FredGreenstein, *ChildrenandPolitics*, New Haven: Yale UniversityPress, 1965, s.81-95, aktaran: Türker Alkan, Doğu Ergil, *Siyaset Psikolojisi Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1980, s.53

⁵⁷Kenan Aydın, Volkan Özbek, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Kocaeli Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, S.2, Kocaeli: 2004, s.149

⁵⁸Raphael Ventura, “ FamilyPoliticalSocializationInMultipartySystems”, *Comparative Political Studies*, C.34, S.6, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0010414001034006004> , s.668 (24.5.18)

bu etkiyi yitirebiliyor⁵⁹. Özellikle kendisinin bir birey olduğunu kanıtlamak için aile ile rekabete girilen ergenlik çağında ailenin etkisinin en aza indiği arkadaş gruplarının etkisinin sahneye çıktığı görülür.

3.5. GELİR DÜZEYİ

Seçmenin sahip olduğu gelir düzeyi, siyasi kararlarını etkileyen bir diğer faktördür. Günümüz dünyasında belki de birçok seçmen bu faktörü göz önünde tutarak sandık başına gitmişlerdir. Yapılan araştırmalar da bu söylediklerimizi kanıtlar niteliktedir.

Tablo 3. Seçmen Tercihlerinin Gelir Düzeyine Göre Profili

Değişken	Grup	Sayı	Yüzde (%)
Gelir Düzeyi	0-1000	123	27,6
	1001-2000	153	34,4
	2001-3000	114	25,6
	3001+	55	12,4

Kaynak: Gökhan Dökmen, Canan Ova, “ Vergilerin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.7, S.15, 2016, s.27

Tablo 4. Seçmen Tercihinde Gelir Durumu Faktörü

Sorular	F	P	Karar	Anlamlı Fark (Tukey)
Oy verdiğim partiyi tercih etmemde sahip olduğum ideoloji etkilidir	5,189	0,002*	Red	1-3
Oy verdiğim partiyi tercih etmemde partinin dini söylemleri etkilidir	3,009	0,030*	Red	1-4
Bir siyasi partinin çıkarmış olduğu ya da vaat ettiği vergi afları oy tercihim olumlu etkiler	2,657	0,048*	Red	1-4
Oy verdiğim siyasi partinin iktidarda olması durumunda vergi ödemeye daha istekli olurum	3,246	0,022*	Red	1-3

Kaynak: Gökhan Dökmen, Canan Ova, “ Vergilerin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.7, S.15, 2016, s.30

⁵⁹Türker Alkan, Doğu Ergil, *Siyaset Psikolojisi Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1980, s.56

Oy verilen partide seçmenin sahip olduğu ideolojinin etkisi gelir düzeyine göre değişkenlik göstermiştir. Bu farkın kaynağı Tukey testi ile incelendiğinde; gelir düzeyi 1000TL altında olan katılımcıların puanlarının, 2001TL- 3000TL aralığındaki katılımcılara oranla daha düşük olduğu belirlenmiştir. Yani gelir düzeyi 1000TL altında olan katılımcılar gelir düzeyi 2001TL-3000TL arası olan katılımcılara göre siyasi tercihini yaparken ideolojiyi daha az önemsemiştir. Yine Tablo 1.4 incelendiğinde vaat edilen vergi aflarının oy kararını olumlu yönde etkilemesi 1000TL altı gelire sahip katılımcılarda daha yüksek oranda gözlemlenmiştir⁶⁰.

Her birey, sahip olduğu gelir seviyesini korumak ya da yükseltmek ister. Bu yüzden, isteklerine paralel yönde ekonomik propaganda yapan partilere eğilim gösterirler. Böyle bir durumda gelir düzeyi düşük ya da sabit olan seçmenler sosyal programlara ağırlık veren partilere yönelebilen, orta sınıf gelire sahip seçmenler yaşamlarındaki var olan gidişattan memnun oldukları için var olan siyasi yapının da fazla değişmesi taraftarı değildirler. Bu sebeple daha tutucu partilere oy verme eğilimindedirler ve son olarak gelir düzeyi yüksek seçmen serbest ekonomiden yararlanarak gelirlerini daha da yükseltmek istedikleri için merkez partileri seçme eğilimindedirler. Çünkü bu partiler çoğunlukla liberal eğilimli partilerdir⁶¹. Fakat Türkiye’deki durum daha farklıdır. Türkiye’de sosyalist partilere eğilim üst gelir grubunda gözlemlenirken, sağ ve muhafazakâr partilere eğilim orta ve düşük gelir grubunda gözlemlenmektedir⁶².

3.6. DİĞER ETKENLER

Eskiden beri din denilen her şey yalnızca doğal olanı anlamlandırmada kullanılıyordu⁶³. Fakat zaman içerisinde din olgusu; Avrupa’da ve diğer ülkelerde toplumu ve devleti düzenleyen başlıca faktörlerden biri olmuştur. Toplumların gelişmesinde, devletlerin olgunlaşmasında, kültürlerin oluşumunda dinin türlü

⁶⁰Gökhan Dökmen, Canan Ova, “ Vergilerin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.7, S.15, 2016, s.30

⁶¹Cemal Altan, “ Eğitim- Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği” *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.12, S.1, 2011, s.321

⁶²Sitembölükbaşı, a.g.e, s.19

⁶³Georges Corm, *21. Yüzyılda Din Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.17

yönlerden etkisi görülmüştür⁶⁴. Başlangıçta yalnızca doğal olana anlam vermeye çalışan din olgusu zamanla toplumun ve devletin olgunlaşma süreçlerinde yer almaya başladı. Dinler; zamanla getirdikleri kurallardan ve inançlardan ziyade, din adına konuşan ve yorum yapan insanların davranışlarına göre değerlendirilmeye başlanmıştır⁶⁵. Dolayısı ile eski liberaller, sosyalistler, komünistler ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerin ulusalcıları değiliz artık. Corm'a göre; "Bundan böyle öncelikle "Fransız" tarzı laikler veya "Anglosakson" tarzı çok kültürcüler olarak demokrasi takipçisi ülkelerin vatandaşları ve aynı zamanda Yahudi, Hristiyan, Müslüman, Katolik, Protestan, Ortodoks, Sünni, Şii, Hindu ya da Budistleriz"⁶⁶. Dolayısı ile dini ve toplumu birbirinden ayrı düşünmek olası değildir.

Batı'da yapılan seçim sosyolojisi çalışmaları incelendiğinde seçimlere dini faktörlerin etkilerinin olduğu görülmüştür. Örneğin; nasıl ki dindar olan bir Hristiyan, Sosyal Demokrat partiyi kolay kolay desteklemeyeceği gibi, ateist biri de Hristiyan partilere genellikle oy vermemektedir⁶⁷. Kısaca söylemek gerekirse kişi sosyal yaşantısında dini değerlere önem gösteriyorsa, bu değerlere daha yakın gördüğü siyasal partiye oy verebiliyor.

Toplum siyasal açıdan, yaşayan bir organizma olduğuna göre elbette duygu ve inançları vardır. Bu yüzden toplumu bir arada tutmaya yarayan da bu inanç ve dogmalardır, inanç ve dogmaların ana kaynağını oluşturan dinler ise; genellikle var oldukları toplumun değerlerini yansıtmakla beraber evrensellik iddiası da taşıdıklarından, doğdukları ortam değişse dahi varlıklarını sürdürebilirler⁶⁸. Din olgusunun taşıdığı bu özellikler seçmen tercihlerinin oluşumunda etkili olur. "Seçim zamanlarında oy verirken, oy verilen partinin/politikacının dine önem verip vermediğine dikkat eder misiniz?" sorusuna yapılan araştırmaya göre; seçmenlerin % 41.5'inin olumlu yaklaştıkları, %39.3'ünün bu özelliğe dikkat etmedikleri anlaşılmış, %19.2'sinin ise, bu konuda düşüncelerinin olmadığı görülmüştür. Araştırmalar gerek oy verilen

⁶⁴Bülent Dâver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993 s.7

⁶⁵A. Taner Kışlalı, *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s.51

⁶⁶Corm, a.g.e, s.9

⁶⁷M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.215-252

⁶⁸Erol Turan, Metehan Temizel, "Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma", *Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, S.7, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/304915>, 2015, s.89, (20.5.18)

partinin dine önem vermesi, gerekse politikacıların dindarlığı hususunda olumlu görüşler olduğunu göstermiştir. Bu olumlu görüşün, kırsal kesimlerde daha güçlü olduğu gözlemlenirken, eğitim düzeyi açısından bakıldığında, eğitim düzeyi arttıkça olumlu görüş azalmaktadır⁶⁹.

Göçmenlik, etnik köken ve aidiyet duygusu seçmen davranışlarını etkileyen diğer faktörlerdendir. Özellikle Türkiye’de etnik köken farklılıklarının oy verme davranışına yansımaları tartışılan hususlardan biridir. Halkın Emek Partisi (HEP), Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) gibi kendilerini Kürt siyasi hareketinin bir parçası olarak gören partiler, Türk siyasal hayatında uzun soluklu olmasa da yerlerini almışlardır. Özellikle belli bir etnik kökene ve onların oylarına hitap etmişlerdir. Fakat 2004 yılında yapılan yerel seçimlerdeki sonuçlar Kürt siyasi hareketinin ciddi sorunlar yaşadığını ve belirli stratejik hataları olduğunu göstermektedir⁷⁰. Seçimlerdeki baraja takılan ve belli sebeplerden dolayı kapatılan bu partiler yerine, Halkların Demokratik Partisi (HDP) yalnızca Kürt seçmenini hedeflememiş herkesi kapsayan bir parti politikası izleyeceğini iddia etmiştir. Bu şekildeki bir hedef değişikliği özellikle iki sebebe dayanıyordu. İlki, Türkiye’deki Kürtlerin ağırlıklı bir kısmı Türkiye ile birlikte yaşamak istiyor herhangi bir ayrılığa karşı çıkıyorlardı. İkicisi, Kürt meselesinin çözümü noktasında fiili ve yasal adımların atılmasıyla birlikte Kürt siyaset alanının daralmış olmasıydı⁷¹.

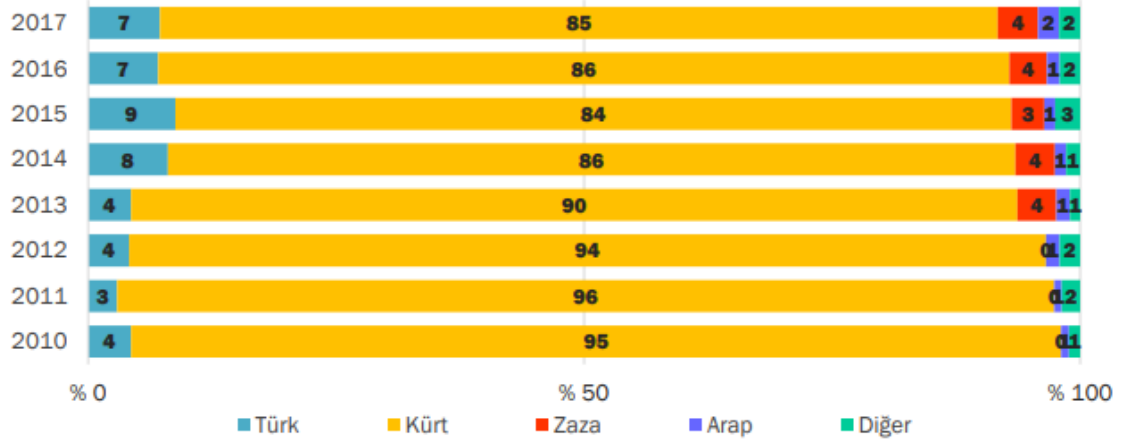
Tablo 5. Etnik Kökene Göre Dağılım (HDP)

⁶⁹Mehmet Bayyığıt, “Din-Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen Davranışları ve Din”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.15,

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125554> , 2003, s.32-33 (20.5.18)

⁷⁰Kurtuluş Tayız, *30 Mart’a Doğru Barış Ve Demokrasi Partisi*, Ankara: SETA Yayınları, S.83, 2014, s.12

⁷¹Murat Köylü, *Geçmişten Günümüze Kürt Siyasi Hareketi*, İstanbul: Hiperyayın, 2017, s.459

Kaynak: Yusuf Kutlu, “ HDP Seçmenleri”, KONDA, 2018, http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2018/05/KONDA_SecmenKumeleri_HDP_Secmenleri_Mayis2018.pdf, s.27 (3.8.2018)

Yukarıdaki analizden de anlaşılacağı üzere, HDP’nin diğer Kürt siyasi hareketlerinden farklı bir politika izlemesi oy oranlarında belli bir artışa neden olmuşsa da yine Kürt seçmenin aidiyet duygusuyla sandığa gitmesine engel olamamıştır.

Siyaset psikolojisi açısından etnik kökenin oy verme davranışına etkisi şöyle açıklanabilir; İnsanlar kendilerini yalnızca sahip oldukları kişisel özellikleri üzerinden değil parçası oldukları sosyal grup üzerinden de tanımlar, kimi zaman ait oldukları sosyal grup kişisel kimliklerinin önüne dahi geçer⁷². Etnisite gibi tarihi ve kültürel kökleri olduğu varsayılan yapılara dayalı olarak belirlenen kategoriler bireylerin hem kendilerini hem de “ötekileri” anlamlandırmada kullandıkları önemli kavramsallaştırmalardır⁷³. Dolayısı ile bireyler oy verme davranışını şekillendirirken kendilerini tanımladıkları, bir grubun üyesi olarak gördükleri ve aidiyet hissettikleri etnisite faktörünü dışlayamazlar. Eskiden etnik köken ayrımı seçmen davranışlarında kendini daha fazla belli ederken günümüzde güvenlik, terör gibi sınır tanımaz konular daha ön planda olduğu için seçmen tercihleri bu konular etrafında şekillenmektedir.

⁷²Stephen D. Reicher, Russel Spears, Tom Postmes, “ A Social Identity Model of Deindividuation Phenomena”, *European Review of Social Psychology*, C.6, S.1, 1995, s.161-198

⁷³Elif Sandal Önal, “ Etnik Çatışma, Irkçılık ve Soykırım”, *Siyaset Psikolojisi*, ed. Özlem Dirilen Gümüş, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015, s.113-115

4. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN SEÇMEN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Seçmen davranışlarına etki eden faktörler incelenirken teknolojik gelişmelerin ayrı bir başlık altında incelenmesi gerekliliği vücut bulmuştur. Çünkü bu gelişmeler, her ne kadar yeni olsa da bireyler üzerindeki etkisi bir o kadar çabuk ve kolay olmuştur. Dolayısı ile bireylerin siyasal tercihlerini şekillendirmede, özellikle günümüzde, en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu başlık altında bu gelişmelerin ne olduğu ve seçmen davranışına nasıl etki ettiği incelenecektir.

4.1. MEDYA VE SİYASET

Medyanın sözlük tanımını yapacak olursak; “kitlelerle iletişimi sağlayan radyo, televizyon, gazete, dergi gibi basın yayın organlarının tümünü kapsayan ortak ad” diyebiliriz. Medyanın kitlelerle iletişimi sağlaması yanında halkı bilgilendirme amacı da vardır. Fakat bizim bu başlıkta inceleyeceğimiz ilişki; medya ve siyaset arasındaki ortak yaşama ilişkisidir. Medya için siyaset bir haber kaynağı, siyasiler için medya ise; seslerini büyük kitlelere duyurabildikleri bir araçtır⁷⁴. Bazı toplumlarda, bu karşılıklı ilişkide medya daha belirleyici iken; bazılarının da siyasetin belirleyiciliği daha ön plandadır. Çünkü her toplumun politik kültürü farklıdır ve her toplum sahip olduğu politik kültür penceresinden medya algısına bakacaktır. İktidara sahip olanlar elbette medyayı kontrol etmek isteyeceklerdir. Çünkü günümüzde hemen hemen her evde bir televizyon vardır ve iktidara sahip olanlar kendi ideolojilerini aşlamak ve yaptıklarını meşrulaştırmak adına medyaya başvuracaklardır. İktidara sahip olanların medyayı ellerinde bulundurmak istemesinin bir diğer sebebi de bireylerin oy verme davranışlarının medya aracılığı ile şekillenebilecek potansiyelde olmasıdır.

Medya gerek basılı ve görsel haliyle gerekse elektronik olarak toplum ve siyaset için önemli rol oynar. Gelişen teknoloji ile birlikte siyasal seçimlere ve seçmen davranışlarına dahi etkisi olur. Öyle ki seçim öncesi partilerin propagandaları hakkında bilgi sahibi olabilir, elektronik ortamdan takip edebiliriz. Yapılan paylaşımlardan etkilenecek fikrimizi değiştirebilir ve ya var olan seçimimizden bir kez daha memnuniyet duyabiliriz. Bizi sandık başına gitmeye teşvik eden kamu spotlarından

⁷⁴ Erkan Yüksel, *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001, s.143

etkilenerik sandığa gidebiliriz. Siyasal seçimlerimizi yaparken sahip olduğumuz cinsiyet, öğrenim durumu, yaş, meslek gibi faktörlerde etkili olur. Örneğin yapılan bir araştırmada erkek seçmenlerin kadın seçmenlere oranla gazeteyi daha sık takip ettiğİ görülmüştür. Erkek seçmenleri çekmek maksadı ile bir siyasal parti gazeteleri siyasal propaganda aracı olarak kullanabilir. Yani gazetelere verilen siyasal mesaj bu durum göz önüne alınıp dizayn edildiğinde, dikkat edilmediğİ durumlara göre daha başarılı olacaktır⁷⁵. O halde, medyanın seçmenler üzerindeki etkisi her zaman aynı olmaz yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Medya, bizlere hangi fikirlere sahip olacağımızı direk söylemeyebilir fakat hangi fikirlere sahip olmamız gerektiğİ konusunda bizleri yönlendirebilir. Bu yönlendirme herkes üzerinde aynı etkiyi yaratmayacağı için seçmen özellikleri de göz önüne alınarak her kesime hitap etmeye çalışılır. Bu kadar fazla olan kanal bolluğİ da belki de bundan kaynaklanmaktadır. Özgürce seçtiğİniz kanalların her biri, bir siyasal parti propagandasını yapabilir. Bizleri, ne düşüneceğİmiz konusunda yönlendirebilir. Elbette bu yönlendirme sürecinin etkili olabilmesi için eğildiğİ meseleler gündelik yaşamdan olmalıdır. Halkın sorunları üzerine eğilen ve bunlar üzerinde tartışma yapan bir programın hem her kesim tarafından izlenme oranı yüksek olacak hem de vermeye çalıştığİ ideolojiyi daha geniş kesimlere sunabilecektir.

Medyanın, seçmen üzerindeki bu etkilerine eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. Marksist eleştirilere göre; medya burjuva sınıfını gizleyen bir aldatmacadır, devletin baskıcı aygıtlarına (polis, yargı ve silahlı kuvvetleri) hizmet etmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçları, bir ideolojiyi yaymaya çalışan kurumlar olarak, iktidardakiler ile onlara bağılı olanlar arasında aracılık yapan yayın organları olarak belli bir ideolojiyi meşrulaştırdıkları için eleştirilmektedir. Farklı bir eleştiri de medyanın egemen sınıfın görüşlerini seçmene dayatmasıdır. Üstelik bunu ustaca yapmaktadır. Otoriteyi kendi maskesi altına gizler, bu şekilde otorite anonimleşir ve seçmen başkaldıracak bir egemen sınıf göremez. Bu durum egemen sınıfa yarayacaktır. Çünkü ideolojisini yerleştirmek için güç kullanmasına gerek kalmayacak ve yapay bir barış ortamı oluşturarak varlığını meşrulaştıracaktır⁷⁶.

Günümüzde ilerleyen teknoloji ile birlikte geleneksel medyanın yerini yeni bir medya anlayışı almıştır. Bu medya anlayışı şunları içermektedir; iletişimin maliyeti

⁷⁵Polat vd. a.g.e.,s.154

⁷⁶D. Emine Çakmak Kılıçaslan, *İdeoloji ve Medya*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2008: s.117-118

düşük, kitle iletişiminin yanı sıra kişilerarası iletişim mevcut, tek yönlü iletişimden iki yönlü iletişime geçiş, kitlesel ve bireysel mesajlar verebilen ve geri bildirimini yüksek kanallar vardır⁷⁷. Böyle bir medya anlayışı basit, açık ve anlaşılır bir şekilde seçmenle siyasetçi arasında iletişimi sağlar. Sosyal medya gerek siyasi parti adayı gerekse seçmen için yeni bir siyasal iletişim alanı oluşturmuştur. Öyle ki günümüzde her siyasi partinin ve adayların kendi bilgilerini, program ve vaatlerini içeren internet siteleri olduğu gibi, facebook adresleri, resmi parti hesapları ya da bizzat siyasetçiye ait olan hesaplar da mevcuttur⁷⁸. Özellikle Twitter’ın son zamanlarda siyaset üzerindeki etkisi bir hayli fazladır. Konuyla ilgili en yakın örnek; ülkemizde yaşanan Gezi Parkı olaylarıdır. Gençlerin boş vakitlerini geçirdikleri bir mecra olarak görülen sosyal medya, Gezi Parkı Olayları ile birlikte protestocuların kendi aralarındaki iletişim ve örgütlenmelerini sağlayan, siyasetin gündemini etkileyen etkili bir iletişim aracına dönüşmüştür⁷⁹. Konuyla alakalı diğer bir örnek ise “Arap Baharı”dır. Geleneksel medyanın devlet tekelinde olması muhalif grupları sosyal medya platformlarına çekmiştir. Sosyal medya kullanıcıları, kimliklerini bu platformlarda saklayabildikleri için görüşlerini daha rahat bir şekilde aktarabilmişlerdir. Sosyal medyanın Arap Baharı’na olan etkisi bilimsel çalışmalarla da kanıtlanmıştır. Yapılan araştırmalarda göstermiştir ki, Kuzey Afrika’dan Ortadoğu’ya uzanan özgürlük ve demokrasi hareketi sosyal medyanın etkisi ile hız kazanmıştır. Bu durum, sosyal paylaşım ağlarında Arap Baharı’nın etkisi atılan tweetler ile bir kez daha kanıtlanmıştır⁸⁰.

Özetle; hayatımızda bu denli kolayca yer bulabilen sosyal medya ve kitle iletişim araçları seçmen davranışını etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesidir. Özellikle kararsız seçmen üzerindeki etkileri azımsanmayacak derecede çoktur. Bununla birlikte seçmenlerin siyasal yaşama daha aktif olarak katıldıklarını hissettirdiğinden demokrasiye olan inancı da kuvvetlendirirler. Böyle güçlü bir siyasal iletişim alanını her siyasetçi kendi lehine kullanmak isteyecektir. Fakat demokrasinin bir gereği olarak seçmen üzerinde bu denli etkili olan platformlar, geleneksel medyaya nazaran daha özgür olmalıdırlar.

⁷⁷Mustafa Bostancı, *Sosyal Medya ve Siyaset*, Konya, Palet Yayınları, 2015: s.93

⁷⁸İsmail Dursunoğlu, “Sosyal Medya ve Siyasi Davranış İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 2017, s.1528

⁷⁹Bostancı, a.g.e., s.90

⁸⁰Ali Murat Kırık, “Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya- Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.1, S.3, 2012, s.95-97

İKİNCİ BÖLÜM

LİDERLİK VE LİDERLİK KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ

1. LİDERLİK

Liderlik kavramı, en az insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar, hem sosyal varlıklar olmalarından dolayı hem de bir arada yaşamının avantajlarını gördükleri için birlikte yaşama eğilimi içindedirler. İşte liderlik bu birlikte yaşama eğiliminin gerekliliğinden doğmuştur⁸¹.

Liderliğin ortaya çıkış sürecini, Arslanoğlu doğal yaşamı gözетerek açıklamaya çalışmıştır. Arslanoğlu'na göre; “Evrım sürecinden akrabalarımız olan memeli hayvanların (kurtlar, aslanlar, maymunlar vs.) çoğu sürü düzeninde yaşarlar ve bir liderleri bulunur. Buradaki liderlik aynı zamanda cinsel liderliktir. Lider veya şef baş dölleyici (ya da döllenen) harem sahibidir. Lider, sürünün çocuklarının da babasıdır. Lider, kararları verir, düzeni sağlar ve hiyerarşiyi korur. Aynı zamanda sürünün savunmasında dışa karşı başat rolü oynar. Muhtemelen bu yapı, primatlarda ve ilk insanlarda da benzer şekilde korunmuştur. Belirli zorunluluklar ve evrimleşme sonucu, insan tek eşliliğe geçtikten sonra da topluluk düzenini korumuştur. Topluluklar (kabileler) içinde de bir hiyerarşi oluşur. Şef lider gereksinimi, bu yaşayış şeklinden ve ayrıca kalıtsal olarak doğar. Kabilenin hayatta kalması için iyi yönetilmesi şarttır. Bunun için çabuk, yerinde ve doğru karar verilmeli ve alınan kararlara kesinlikle uyulmalıdır. Karar alma ve uygulamayı denetleme düzeneğinde herkesin eşit fikir ve oy hakkı bulunması ve son bir karar verici makamın bulunmaması karışıklığa yol açar. O yüzden böyle bir makamın bulunması kabilenin yaşamını sürdürmesi için mutlak önemdedir”⁸².

Liderlik üzerine birçok çalışma bulunmasına rağmen üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanımı yoktur. Her bir sosyal bilim liderliği kendi sınırları çerçevesinde tanımlamaktadır. Liderlerin grup içindeki rolü, davranış biçimi gibi konular sosyoloji açısından toplumsal ilişkileri incelerken önem taşırken; liderlerin tarihsel olarak

⁸¹Hasan İbicioğlu, H. İbrahim Özmen, Sebahattin Taş, “ Liderlik Davranışı ve Toplumsal Norm İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma”. *S.D.Ü İ.İ.B.F Dergisi*. C.14, S.2, s.2

⁸²Kaan Arslanoğlu, *Politik Psikiyatri*, İstanbul: Adam Yayınları, 2003, s. 83

üstlendikleri rol, uzun yıllar boyunca tarih yazımının temellerini oluşturmuştur. Liderlik konusu, psikolojinin endüstri psikolojisi ve sosyal psikoloji gibi iki alt disiplininin önemli çalışma başlıklarından biridir. Siyaset bilimi açısından bakıldığında devlet kuramlarından, elitizm teorilerine uzanan bir yelpazede liderlerin seçimi siyasal yaşamdaki rolü gibi konuların ele alındığı görülür⁸³. Fakat bu kavramın çağrıştırdığı şey her toplum için hemen hemen aynıdır. İnsanlar belli arzu ve isteklerini yerine getirmek için bir gruba ihtiyaç duyarlar. Fakat bu grupların hedeflenen amaçları ve istekleri yerine getirmek için oluşturulması ve harekete geçirilmesi ayrı bir beceri ve ikna kabiliyeti gerektirmektedir⁸⁴. Bahsedilen bu grup; siyasal partilerden devlet yönetimine kadar, üniversitelerden sivil toplum örgütlerine kadar, büyük şirketlerden küçük ortaklıklara ve hatta okul yönetimlerinden mahalle çetelerine değin her alanda oluşturulabilir ve bu grup üzerindeki bazı bireyler diğerleri üzerinde bir etkiye sahiptirler⁸⁵.

Özetle liderlik; bir grup insanı belli amaçlar etrafında toplayarak bu amaçları yerine getirebilmek için belli bir bilgi ve beceriye sahip olabilme yetisidir⁸⁶. Liderlik; örgütün amaçlarını gerçekleştirmek adına bireyleri etkileme ve hedefe yöneltme sanatıdır. Lider, olağanüstü güçlere sahip olan değil, bireyleri etkileyebilme gücü olan kişidir⁸⁷. Lider uygun zamanda uygun yerde gereksinimi duyulan uygun özelliklerle ortaya çıkıp bir grubu toplumu yönlendiren kişidir⁸⁸.

Liderlik kavramının karıştırıldığı bir kavram yönetici kavramıdır. Oysa liderlik ve yöneticilik farklı özelliklere sahiptirler. Fakat birbirlerini bütünleyen kavramlardır. Bu görüşten hareketle İzgören'in yaklaşımı şu şekildedir;

Tablo 6. Lider ve Yönetici Davranışları

	YÖNETİCİ	LİDER	LİDER-YÖNETİCİ
KARARLAR	<i>Kararnamelere uyar</i>	<i>Karar verir</i>	<i>Karar verdirir</i>

⁸³Ayşegül Komsuoğlu, *Siyasal Yaşamda Bir Lider: Süleyman Demirel*, İstanbul: Bengi Yayınları, 2008, s. 20

⁸⁴Cengiz Demir, M. Kemal Yılmaz, Aydın Çevirgen, "Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma", *Antalya, Alanya İşletme Fak. Dergisi*, C.2, S.1, s.130

⁸⁵Komşuğlu, a.g.e, s.20

⁸⁶Erol Eren, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 11.b., İstanbul: Beta Yayınları, 2008, s.431

⁸⁷Nihat Aytürk, *Yönetim Sanatı*, Ankara: Yargı Yayınevi, 1999, s.15

⁸⁸Arslanoğlu, a.g.e. , s. 84

ÖDÜL&CEZA	<i>Sarı zarf kullanır</i>	<i>İki tanesini sallandırır</i>	<i>Ödüllendirir</i>
FİKİR	<i>Verir</i>	<i>Dikte ettirir</i>	<i>Satar</i>
KARAR ALMA	<i>Tecrübe</i>	<i>İçgüdü</i>	<i>Veri+Bilgi+Sezgi</i>
İLGİ ODAĞI	<i>Bürokrasi+ Kâğıtlar</i>	<i>Güç+Otorite</i>	<i>İnsan+Bilgi</i>
YAKLAŞIM	<i>Dinler</i>	<i>Anlatır</i>	<i>Dinler ve Anlatır</i>
İŞ	<i>İşi Doğru Yapar</i>	<i>İş Yapar</i>	<i>Doğru İşi Yapar</i>

Kaynak: Şerif İzgören, *İş Yaşamında 100 Kanguru*, Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi, 1999, s.264 (Akt: Murat Yıldız, “ Liderlik Yaklaşımları ve Türk Kamu Yönetiminde Liderlik Araştırmaları” *Türk İdare Dergisi*, S. 435, 2002, s.224)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; yönetici ve lider aynı kavramlar değildir. Yönetim ve yönetimin kısa süreli olan kaygıları olmadan uzun vadeli etkinlikler ve liderlik kavramının bu etkinlikleri yayabileceği bir alan olması mümkün olmaz. Yöneticiler, düzenli sonuçlar alan kısa süreli etkinlikler üzerinde yoğunlaşan istikrar arayan ve sorunları çözen bir imaja sahipken, liderler; önemli değişimler yaratan uzun süreli etkinlikler üzerinde yoğunlaşan, yeni eğilimler oluşturan ve yeni fırsatlar yaratan bir imaja sahiptir⁸⁹.

Son olarak lideri tanımlarken dikkat edilmesi gereken iki nokta mevcuttur. İlki; “lider” kavramının farklı kişiler için farklı anlamlara gelebileceği hususudur. Bireyin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel durumu lider kavramının çağrıştırdıkları açısından önemlidir. Örneğin; yaşadığı toplumun yapısı, eğitimi ve gelir düzeyi gibi faktörler bireyin, kimi lider olarak tanımladığını anlamak açısından önemlidir. İkinci nokta; lider tek başına tanımlanamaz. Mutlaka bir grup içerisinde tanımlanmalıdır. Örneğin; bir çevre örgütünün lideri grup olarak çevrecilerden oluşmuş bir kalabalığa hitap ederken bir ülkenin bağımsızlık hareketinde liderlik rolü üstelenen bir kişi daha geniş bir kalabalığa hitap edebilmektedir. Buradaki farklılık tanımlarda değil etkinliktedir. Önemli olan her iki durumda da liderin liderliğinin ancak grup içerisinde tanımlanmasıdır⁹⁰.

⁸⁹HowardHaas, BobTamarkin, *İnsan Lider Doğmaz*, çev: Sinan Köseoğlu, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2000, s.69

⁹⁰Komşuoğlu, a.g.e., s. 22-23

1.1. LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Günümüze kadar liderlik ile alakalı birçok çalışma yapılmıştır. Maxwell'e göre⁹¹;

- Liderlik yeteneği, bir kişinin etkinlik düzeyini belirler.
- Liderlik ölçüsü etkilemedir- ne daha fazla ne daha az-
- Liderlik, bir günde değil günlük olarak değişir. Bir lider olabilmek borsada başarılı bir şekilde yatırım yapmak gibidir eğer bir gün için de servet kazanma umudu içindeyseniz başarılı olamazsınız.
- Herkes dümen kullanabilir ancak bir seyir haritası çıkarmak bir lider gerektirir.

Aynı zamanda liderliğin doğuştan gelen yetilerle açıklanamayacağı üzerinde duran Hass ve Tamarkin için liderlik⁹²;

- Öğrenilebilir.
- Liderler, kendilerini tamamen adarlar.
- Liderler, müthiş dinleyiciler ve mükemmel iletişimcilerdir.
- Liderler, kendi gayretlerinden, şirketlerinden ve birlikte çalıştıkları insanlardan bir şeyler öğrenirler.
- Liderler “bilgi iktidarına” sahiptir ve değer katacak bir şeyde başka herhangi birinden daha iyidirler.
- Liderler, güçlü bir şekilde kendilerini kanıtlama ihtiyacı duyarlar.

Liderlikle ilgili çalışmalar devam ettikçe liderlerin sahip oldukları özelliklerinin yanı sıra bazı durumların da liderlerin davranışlarında etkili olduğu görülmüştür⁹³. Yapılan çalışmaları 3 temel grupta toplamak mümkündür. Bunlar; özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım ve durumsallık yaklaşımıdır.

1.1.1. Özellikler Yaklaşımı

⁹¹ John C. Maxwell, *Liderlik Yasaları*, çev. İbrahim Şener, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2004, s.5-43

⁹² H. Hass, B. Tamarkin, a.g.e., s.53-65

⁹³ Suat Begeç, *Modern Liderlik Yaklaşımları ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 1999, s.18

Liderlikle ilgili ilk yaklaşım olan özellikler yaklaşımında; liderin sahip olduğu kişisel özellikleri ve fiziksel özellikleri incelenmiş, “lider olunmaz, lider doğulur” sloganı işlenmiştir⁹⁴. Bu yaklaşımın amacı; liderleri etkili lider yapan özellikleri bularak geleceğin liderlerini yetiştirmektir. Bu yaklaşıma göre; lideri lider yapan şey kişinin sahip olduğu kişisel özelliklerinin yanında psikolojik özelliklerdir⁹⁵.

Bu yaklaşım ilk olarak; I. Dünya Savaşı döneminde A.B.D ordusu, seçilecek subaylar için birkaç psikoloğu görevlendiğinde ortaya çıkmıştır. “Alfa Zeka Testi” gibi bir takım test ve ölçüm teknikleri ile seçilecek subaylar belirlenmiş daha sonra bu ölçüm ve testler özellikler kuramının bilimsel çatısını oluşturmada ilham kaynağı olmuştur.

Bu kuramla birlikte liderlik; doğuştan gelen bir özellik olarak kabul edilmiştir. Bu liderleri, diğerlerinden ayıran belli fiziksel özellikleri ve yetenekleri vardır. Bu özellikler kısaca şöyledir⁹⁶;

- **Zekâ:** Bir insanı diğerlerinden ayıran en belirleyici özelliktir. Bu özellik, diğer kişileri tanımada ve anlamada, problem çözmede, yeni fikir ve çözümler üretmede ve hızlı öğrenmede bir takım üstünlükler sağlayarak farklılaştırıcı bir etki oluşturulmasına neden olur.

- **Güvenilirlik:** Güven, bir liderin en önemli itibar kaynağıdır. İzleyenlerin (takipçilerin) güvenini kaybeden bir lider, yönetim gücünü de kaybetmiş sayılır. Bu nedenle güven oluşturmak için liderin hem maddi hem de sosyo-psikolojik faktörleri etkili kullanması gerekir.

- **Empati:** Empati, liderin kendisini izleyenlerin yerine koyarak onları anlamasıyla ilişkili bir kavramdır. Bunu yaparak izleyenlerin işletme ve yönetim hakkında ne düşündüklerini belirleyip ona göre hareket etmesini sağlayacaktır. Ayrıca lider, empati yeteneğini geliştirerek izleyenlerini başarılı bir şekilde örgüt amaçlarına yönleltecektir.

- **Kavramsal Yetenek:** Kavramsal yetenek, liderin en önemli özelliklerinden birisidir. Kavramsal yetenekle strateji üreterek örgütsel amaçları

⁹⁴Cemile Çelik, Önder Sünbül, “Liderlik Algılamalarında Eğitim ve Cinsiyet Faktörü: Mersin İlinde Bir Alan Araştırması”*S. D.Ü İ.İ.B.F Dergisi*, C.13, S.3, 2008, s.51

⁹⁵Aslı Şimşek, *Duygusal Zekânın, Ana-Baba Tutumunun ve Doğum Sırasının Tercih Edilen Liderlik Tarzına Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.10

⁹⁶Halil Sayılı, Ahmet Baytok, *Örgütlerde Liderlik Teori: Uygulama ve Yeni Perspektifler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014, s.19

gerçekleştirir. Bundan dolayı; strateji üretmek, stratejik düşünmek ve örgütsel vizyon oluşturmak liderin temel görevleri arasında sayılır.

- **Etki:** Lider, çalışanları tarafından sevilen ve sayılan, güvenilen, güçlü ve itibarlı birisiyse etkisi yüksek, değilse etkisi düşük olacaktır. Dolayısıyla bir liderin gücü, yasal gücünden daha çok sahip olduğu kişisel özellikler, kurduğu ilişkiler ve aslarını etkileme düzeyiyle ilgilidir.

1950’li yıllara gelindiğinde ise özellikler kuramı etkisini yitirmeye başlamıştır. Çünkü yapılan araştırmalar etkin liderlerin her zaman aynı özellikleri taşımadığını gösterdiği gibi grupta liderden daha özellikli kişiler olmasına rağmen lider olmadıklarını göstermiştir. Böylelikle özellikler yaklaşımı, liderlik sürecini açıklamada eksik kaldığı gibi “iyi lider nasıl yetiştirilir?” sorusunun cevabını da verememiştir. Bu sebeple liderlik sürecini anlamlandırmada yeni kuramlara ihtiyaç duyulmuştur.

1.1.2. Davranışsal Yaklaşım

Bu yaklaşım, lider olabilmek için doğuştan gelen yeteneklerin yeterli olmadığını, liderlik davranışlarının eğitim yoluyla da öğretilebileceğini öne sürmektedir. Bir liderin ne yapabildiği ve etrafında bulunanlara karşı davranışı bu yaklaşımın önemsendiği hususlardandır. Liderin etkileme gücünü; insanlara verdiği değer, onlarla kurduğu iletişim, onlar üzerinde uyandırdığı saygı belirlemektedir.

Bu kuramın önemli çalışmaları; Ohio State Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi çalışmaları ile Blake ve Mouton’un geliştirdiği Yönetim Tarzı matrisidir.

1.1.2.1. Ohio State Üniversitesi Çalışmaları

Ohio State Üniversitesi çalışmalarında, 1800 kadar olan farklı boyut aslı saklı kalarak 150 boyuta kadar düşürülerek çeşitli liderlik rolleri tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda ise lider davranışları açıklanırken birbirinden bağımsız iki boyut ele alınmıştır. Bu boyutlar; işe ağırlık verme ve kişiyi dikkate alma boyutlarıdır⁹⁷. İşe ağırlık veren lider; planlama, maliyetleri düşük tutma ve üretimi arttırma üzerinde

⁹⁷Naim Işık, *Liderlik Yaklaşımları ve Hizmetkâr Liderliğin İşgörenlerin Organizasyonel Bağlılıklarına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.24

dururken kişiyi dikkate alan lider, izleyenlerinin duygu ve düşüncelerini önemseydiği gibi onlara güvenmektedir⁹⁸.

Araştırmacılar, liderlerin davranışları hakkında bilgi sahibi olarak günümüzde dahi kullanılan “Lider Davranışları Tanım Anketini” geliştirmişlerdir. Bu anketin amacı liderin, çalışanlarına karşı davranışlarını anlamlandırmaktır. Ohio State Üniversitesi çalışmaları özetlenecek olursa⁹⁹;

- Liderlik Davranışları Tanım Anketi ile işe yönelik ve izleyene yönelik olarak iki temel lider davranışı boyutu belirlenmiştir.
- Görev odaklı ve iletişim esaslı davranış, etkili lider davranışı olarak tanımlanmıştır.
- Lider ve çalışanları arasında, etkili lider davranışını değerlendirirken farklı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre; liderler, daha çok görev odaklı liderlik davranışı üzerinde dururken; çalışanlar, iletişim esaslı lider davranışı üzerinde durmuşlardır.
- Görev odaklı ve iletişim esaslı lider davranışlarının her ikisinin de görüldüğü örgütlerde; örgüt üyelerinin davranışlarında, örgütsel uyumlarında ve yakın ilişkilerde farklılıklar görüldüğü tespit edilmiştir.
- Örgütsel yapıya bağlı olarak farklı liderlik biçimleri güçlenmektedir.

1.1.2.2. Michigan Üniversitesi Çalışmaları

Michigan Üniversitesi de davranış kuramına uygun olarak liderlik üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu araştırma, etkili ve etkili olamayan liderler arasındaki davranış farkları üzerinde durmuştur. Michigan Üniversitesi de Ohio Üniversitesi çalışmaları gibi lider davranışının iki boyutu olan “ işe dönük lider” ve “izleyene yönelik lider” olarak iki ana kategorideki liderlik davranışına odaklanmıştır¹⁰⁰. İşe dönük lider; grup üyelerinin yaptığı çalışmaları belirlenen yöntemler aracılığı ile yapıp yapılmadığını kontrol eden, cezalandırma yetkilerini kullanan bir davranış sergilerken; izleyene yönelik lider, otoriter olmayıp yetki devrini kullanabilen, çalışma koşullarını

⁹⁸Ömer Dinçer, Yahya Fidan, *İşletme Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları, 1996, s.341

⁹⁹Vehbi Çelik, *Eğitimsel Liderlik*, Ankara: Pegem Yayınları, 1999, s.11

¹⁰⁰IsabelWerner, *Liderlik ve Yönetim*, İstanbul: Rota Yayın, 1993, s.37

güzelleştiren ve tatmini yükselten, astlarının bireysel gelişimine özen gösteren bir davranış sergilemiştir¹⁰¹.

Çalışmaların sonucunda üretimin çok olduğu yerdeki idarecilerin çalışanlar ile yakın ilişkiler kurdukları gözlemlenirken üretimin az olduğu yerde idarecilerin tam tersi bir davranış içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Böylelikle üretimi arttıran faktörün çalışanların başarısı değil, idarecinin sergilediği davranış olduğu sonucuna varılmıştır¹⁰².

Kısaca; yüksek performanslı ve başarılı bir üretim sürecini belirleyen sadece çalışanlar değil aynı zamanda idarecilerinin çalışanlara karşı takındığı tutumdur. Çalışanlarının ihtiyaçlarına öncelik veren lider etkin lider olabilmektedir.

1.1.2.3. Blake ve Mouton'un Yönetim Tarzı Matrisi

Blake- Mouton'un liderlik yaklaşımı; kişilerarası ilişkiye önem veren ve kişilerin gerçekleştirdiği görevlere önem veren olmak üzere ikiye ayrılır. Bu kuramdan önce liderlik, birbirinden bağımsız değişkenlere dayandırılırken bu kuramla birlikte liderlik, bağlı değişkenlere dayandırılmıştır.

Kişilerarası ilişkiye önem veren lider; işin tekniğinden çok çalışanların moral ve motivasyonlarını ön planda tutar. Çalışanların memnuniyeti verimlilikten önce gelir. Bu sebeple huzurlu bir ortam için en az müdahaleyi tercih eder.

,Kişilerin gerçekleştirdiği görevlere önem veren lider; diğer lider tanımlamasının tersidir. Çalışanlar, yalnızca mal ve hizmet üretme aracı olarak görülür. Verimlilik ön planda olduğu için lider, işi şansa bırakmak istemez. Bu sebeple çalışanlar üzerinde yoğun bir denetim uygular.

Blake ve Mouton bu iki liderlik davranışlarını bir matrisle açıklamışlardır.

Tablo 7. Blake- Mouton Liderlik Matrisi

¹⁰¹K. Mehmet Ekici, *Vizyoner Liderlik*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s.89

¹⁰²Begeç, a.g.e, s.28

BİREYSEL İLGİ	9	1,9								9,9
	8									
	7									
	6									
	5				5,5					
	4									
	3									
	2									
	1									
	0	1,1								9,1
		1	2	3	4	5	6	7	8	9

YAPIYI HAREKETE GEÇİRME

Kaynak: Akif Tabak, *Askeri Liderlik ve Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s.13

Matris içerisinde 5 adet liderlik türü belirtilmiştir. Bunlara kısaca değinecek olursak;

(1,1): Zayıf liderlik ya da başarısız yönetimdir. Burada lider, insanlara da göreve de az ilgi duyar. Kişilerarası ilişkileri mesafelidir. Üretkenlik düşük ve çatışmalar vardır.

(1,9): Liderin kişilerarası ilişkileri iyi fakat göreve az ilgili. Lider, emredici değil yol gösterici konumdadır. Çalışanlarla ilişkiler iyi lakin üretim düşüktür. Üretim, çalışanların o günkü hislerine ve durumlarına göre belirlenir.

(5,5): Orta yol yönetimi, denge sağlayıcı liderlik ya da orta yolcu liderliktir. Burada göreve de çalışana da duyulan ilgi eşit olarak paylaştırılır. Burada lider, mevcut ortamı korumak ister daha fazlasını hedeflemez. Üretkenlik düzeyi diğerlerine nazaran daha kabul edilebilir bir seviyededir.

(9,1): Otorite ya da görev liderliğidir. Bu liderlik çeşidinde göreve önem verilir. Kişilerarası ilişkiler ikinci planda olabilir. Çalışanlar yalnızca üretim sürecinin araçlarıdır ve yüksek üretim için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Bu sebeple tüm kontrol liderdedir çalışanların lidere itaat etmesi beklenir.

(9,9): Kişilerarası ilişkilere de göreve de yüksek düzeyde önem verilir. Çalışanlar bir takımdır ve bu takım önemlidir. Sorumluluk herkese eşit olarak dağıtılır.

1.1.3. Durumsallık Yaklaşımı

Liderlik başarısının yalnızca özellikler ve davranışlar ile açıklanamayacağının anlaşılması üzerine araştırmacılar yeni arayışlara yönelmişlerdir. Özellikler kuramı, liderin kişisel özelliklerinden yola çıkmış, davranışsal kuram ise liderin davranışlarına odaklanmıştır. Fakat iki yaklaşım da liderin içinde bulunduğu durumu göz ardı etmiştir. Oysa liderin de bir insan olduğu gerçeği düşünüldüğünde içinde bulunduğu durumdan etkilenmemesi söz konusu bile olamaz. Liderin içinde bulunduğu durumun liderlik davranışlarına etkisini inceleyen durumsallık yaklaşımı 3 model çerçevesinde değerlendirilir; FredFiedler'in Etkinlik Modeli, House'nin Amaç- Yol Modeli ve Reddin'in Üç Boyutlu Liderlik Davranışı Modeli

1.1.3.1. FredFiedler'in Etkinlik Modeli

Bu kurama göre; lider ve takipçileri birbirlerine karşılıklı olarak saygı ve güven içerisinde olmalıdır. Takipçileri, liderlerine saygı ve güven içerisinde olurlarsa liderin etkisi artacaktır. Bu sebeple lider- takipçi arasındaki ilişkinin ne derece güven ve saygı barındırdığı çok önemlidir¹⁰³. Lider sevildiği ve sayıldığı sürece etkin olacaktır.

Fiedler, liderin etkinliğini; “lider-takipçi ilişkileri, görev yapısı ve konum gücü” olmak üzere üç ana değişkene bağlamıştır¹⁰⁴. Lider- takipçi değişkeni; liderin takipçileri tarafından sevilme düzeyini ele alır. Bu değişkene göre; lider, takipçileri tarafından seviliyorsa ve aralarındaki ilişkiler iyi olarak betimleniyorsa liderlik için olumlu bir ortam söz konusu olacaktır. Aksi bir durumda takipçileri tarafından benimsenmeyen liderin olduğu bir ortam olumsuz olarak tanımlanacaktır¹⁰⁵. Görev yapısı değişkeni, liderin etkinlik düzeyini görevi çok iyi bilip tanımlamış olmasından belirler. Buna göre lider ele aldığı görevi iyi bir şekilde aktarabiliyorsa takipçileri üzerindeki etkinliği yüksektir. Aksi halde etkinlik düşük olacaktır. Son değişken olan konum gücü ise liderin kişisel özelliklerinden ziyade sahip olduğu konum yüzünden elde ettiği gücü ele

¹⁰³Şimşek, a.g.e., s.21

¹⁰⁴Birkan Koç, *Karar Alma Sürecine Kişilik Sistemlerinin Etkisi ve Liderlik*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi S.B.E. , 2004, s.16

¹⁰⁵Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1995, s. 354

alır. Buna göre lider eğer; cezalandırma, ödüllendirme, işe son verme ve terfi ettirme konularında resmi olan bir yetkiye sahipse etkinlik düzeyi de yüksek demektir¹⁰⁶.

1.1.3.2. House'un Amaç- Yol Modeli

1970'li yıllarda House ve Evans tarafından geliştirilen bu modele göre; liderler, izleyenlerinin ihtiyaçlarına, görevin özelliklerine ve motivasyonlarına dikkat etmelidirler. Görevin belirsiz olduğu, izleyenlerin kendilerine olan güvenlerinin düşük olduğu durumlarda, liderin yönlendirebilen olması; görevin belirsiz olduğu fakat izleyenlerin güveninin yüksek olduğu durumlarda ise liderin katılımcı olabilmesi, izleyenler üzerinde performanslarını arttırıcı bir etki yapacaktır¹⁰⁷.

Bu modele göre; takipçilerin, liderin davranışını kabul edilebilir bulması için liderin davranışlarından tatmin olmalarına ya da gelecekte tatmini sağlayacak araç olarak görmelerine bağlıdır. Aynı zamanda lider, takipçilerinin etkin performansı için gerekli olan rehberliği, desteği ve ödülleri sağlıyorsa ve bu davranışı göstermediğinde takipçilerin bu rehberliği, desteği ya da ödülleri alabileceği başka bir yer yoksa liderin davranışı güdüleyicidir¹⁰⁸.

Yol- amaç kuramının odaklandığı mesele, lider davranışlarıdır ve 4 temel liderlik davranışı benimsenmiştir¹⁰⁹;

- **Emredici Davranış:** Bu liderlik davranışı, izleyicilerin kural ve mevzuata ilişkin sorularını, beklentilerini, özel eğilimlerini açıklamaya çalışmaktadır.
- **Başarı Yönelimli:** Lider davranışı, amaçlar önündeki engelleri ortadan kaldırma, performans geliştirme, mükemmelliği vurgulama, takipçilerine güven verme ve takipçilerin yüksek standartlara ulaşmalarını sağlama olarak belirlenir.
- **Destekleyici Liderlik:** Bu liderlik davranışında, dostça bir çalışma ortamı oluşturma ve takipçilerle üst düzeyde ilgilenme önemlidir.
- **Katılımcı Liderlik:** Bu liderlik davranışında ise lider, kararlarını vermeden önce izleyenlerine de danışarak karar verme sürecini izleyenlerle ortak olarak yürütmektedir.

¹⁰⁶W. JackDuncan, *OrganizationalBehavior*, Boston, HoughtonMifflin, 1978, s.221

¹⁰⁷Şimsek, a.g.e, s.22

¹⁰⁸Dinçer, Fidan, a.g.e. s.347

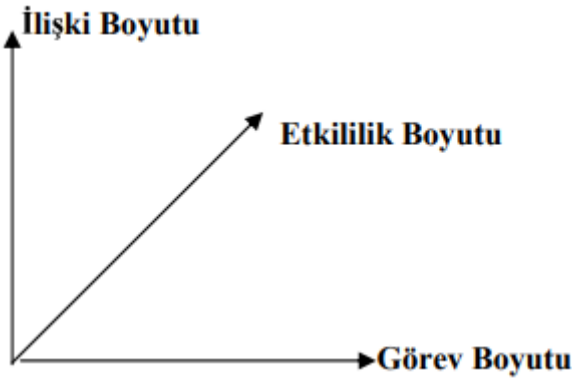
¹⁰⁹W.K Hoy, C.G. Miskel, *Educational Administration*, New York: McGraw- HillInc., 1991, s.270 (**akt:** Vehbi Çelik, a.g.e., s.18)

Kuramın diğerk bir temel önermesi, durumsal değışkenlerin araçsal liderlik üzerine olan düzenleyici etkisidir. Bu durumda takipçiler işlerini nasıl yapacaklarından emin değıller ise ki bu durum işin zor ve karmaşık, tecrübenin ise az olduğu ortamlarda ortaya çıkar; görev odaklı davranışın çaba ve performans üzerine etkisi daha güçlüdür. Diğerk yönden görevin çok yorucu, tehlikeli ve stresli olması durumunda destekleyici liderliğin etkisinin daha büyük olacağı söylenebilir. Böyle bir ortamda destekleyici liderlik davranışı takipçilerin çabasını ve memnuniyetini arttırır¹¹⁰.

1.1.3.3. Reddin'in üç Boyutlu Liderlik Davranışı Modeli

Diğerk davranışsal kuramlar liderliğin görev ve ilişki boyutlarını incelemiştir. Reddin bu iki boyuta ek olarak etkililik boyutunu da eklemiştir.

Tablo 8: Reddin'in 3 Boyutlu Liderlik Kavramı

Kaynak: Vehbi elik, a.g.e., s.34

Reddin, araştırmalarını önce diğerk davranışsal kuramlar gibi iki boyut üzerinde yapmış ve buna göre 4 temel yaklaşım belirlemiştir. Bu yaklaşımlar; ilgili yönetim tarzı, kopuk yönetim tarzı, bütünleşmiş yönetim tarzı ve adanmış yönetim tarzıdır¹¹¹. Fakat Reddin, liderlik davranışlarına üç boyutlu yaklaştığı için bu belirlenen yaklaşımların her zaman etkili olmayacağını ne srmştir. Sonuçta; görev ve ilişki boyutuna etkililik

¹¹⁰GaryYukl, *rgtlerde Liderlik*, (ev. Ed. şahin etin, Resul Baltacı), Ankara: Nobel Yayın, 2018, s.165

¹¹¹Halil Can, *Organizasyon ve Yönetim*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.197

boyutunu da katarak yeni bir liderlik yaklaşımı ortaya atmıştır. Bu yaklaşıma göre 4 etkili ve 4 etkisiz liderlik biçimleri ortaya çıkmıştır.

Etkisiz liderlik biçimleri¹¹²;

- **Kaçak:** İyi insan ilişkileri ya da kazanım için çaba göstermek söz konusu olduğunda alanı terk eder.
- **Misyoner:** Popülerlik uğruna verimliliği kurban eder.
- **Otokrat:** Verimlilik ve üretkenlik uğruna insani yanını feda eder.
- **Uzlaşmacı:** Çelişik duygular bir aradadır. Baskılardan çabuk etkilenir.

Etkili liderlik biçimleri¹¹³;

- **Bürokrat:** İnsan ilişkileri ve göreve verdiği önem gerçekçi değildir. Sadece kurallara ve prosedürlere önem verir.
- **Geliştirici:** Asıl görevini bireysel tatmin ve motivasyonu maksimum seviyeye çıkarmak olarak görür.
- **Hayırsever Bürokrat:** İlişkiden ziyade göreve daha çok önem verir. Fakat üretime zarar verecek büyük bir öfkeye yol açmadan kendisine itaati sağlar.
- **Yürütücü:** Kendini hem yüksek üretkenliğe hem de iyi ilişkilere adanmıştır.

Reddin, bu kuramında lider davranışları ve özellikleri ile durumsal faktörler birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır¹¹⁴.

1.2. SİYASAL LİDERLİK

Bu başlık altında çalışmamızın temel konusu olan siyasal liderliği tanımlamaya çalışacağız.

Siyasal lider; siyasal cemaatin başında bulunarak, bu cemaati belli amaçlar doğrultusunda yönlendiren, üyelerin kişisel amaçlarını cemaat amaçları ile

¹¹²Werner, a.g.e., s.47

¹¹³a.yer

¹¹⁴Vehbi Çelik, a.g.e., s.36

eşgüdümleyen ve üyelerde ortak bir bilinç yaratarak siyasal cemaati yükseltme amacıyla olan kişidir¹¹⁵.

Siyasal liderlik, liderlik konusunun alt başlıklarındandır. Fakat hitap ettiği topluluk, diğer liderlik türlerinin hitap ettiklerinden büyük ve önemlidir. Bu sebeple siyasal liderlik sadece siyaset biliminin değil farklı birçok disiplinin araştırma konusu olmuştur. İnsan çok eski zamanlardan bu yana; yönetimi kimin yaptığını veya yapması gerektiğini, siyasal otoritenin temellerinin bir toplumda neler olduğunu ve bazı bireylerin, toplumun kuralları ve siyaseti belirlenirken gücü nasıl ve niçin ele geçirdiğini bunun yanında bu bireylerin dışında kalanların bu gücü nasıl ele geçiremediğini araştırmış, sorgulamış ve kurgulamışlardır¹¹⁶. Aranılan cevaplar sadece siyaset biliminin değil siyaset bilimini besleyen diğer düşüncülere de (sosyoloji, psikoloji, tarih...) kaynak oluşturmıştır.

Tarihte siyasal liderler, siyasal sistemin kilit noktalarıydı. Geçmişte büyük bir savaş sonrası gelen zaferle bir ülkeyi yöneten bir kral öldükten sonra onun kurduğu düzen yok olabilir, yerine gelen yeni kral ülkeyi farklı bir sistemle yönetmeyi tercih edebilirdi. Çünkü krallık rejimlerinde yönetenler, yönetme yetkisini halktan almazlardı. Fakat günümüzde demokratik rejimlerin varlığı, liderleri bir nebze olsa da siyasal sistemin kilit noktası olmaktan çıkarmıştır. Çünkü demokratik rejimlerde lider yönetme yetkisini halktan almaktadır ve halka karşı sorumludur¹¹⁷. Dolayısı ile günümüz siyasal liderlerinin, iletişim becerileri iyi olan, ikna kabiliyeti ve inandırıcılığı ile topluluk üzerinde etki bırakabilen kişilerden olma olasılığı daha yüksektir. Günümüz siyasal liderlik anlayışını şöyle özetleyebiliriz; “Etkili liderler içinde yaşadıkları zamanı ve koşulları çok iyi anlar ve değerlendirir. İçinde yaşadığı zamanı anlamayanlar ise bilmeden başka bir zaman ve mekân için liderlik ederler. Bu çağın lideri belirsizliklerle yaşamaya alışık olacaktır. Ancak kullandığımız belirsizlik kavramının liderin kendi değer ve ilkeleri açısından değildir. Belirsizlikten kasıt bu yeni tip liderin hayata bakışı kendinden daha farklı olan insanlarla da anlaşabilmesi ve kaynaşabilmesidir”¹¹⁸.

¹¹⁵Ümit Arkan, “ Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik Ve Uygulamalı Bir Çalışma” *Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2006, s.48

¹¹⁶Lewis J. Edinger, “ EditorsIntroduction”, *PoliticalLeadership in IndustrializedSocietes*, ed. Lewis J. Edinger, New York: Robert E. Krieger Publishing Company, 1976, s.3

¹¹⁷Komsuoğlu, a.g.e. , s.34

¹¹⁸Tufan Darbaz “ 21. Yüzyılda Liderlik” *Uluslararası Liderlik Sempozyumu*, ed. Nejat Basım, Bünyamin Tuner, Erdinç Altay, Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi,2004, s.532

Siyasi liderliği tanımlamaya çalıştığımız bu başlıkta siyasi liderden öncelikle “biz” lerin ne anladığı üzerinde durulmalıdır. Siyasal liderlik, liderin kimliğine, ülkelere, kùltürlere, siyasal rejimlere göre değişebilir. Bu durum bireylerin siyasal liderin kim olduğu sorusuna farklı cevaplar vermesiyle sonuçlanır. Bireylerin siyasi lider olarak gördükleri isimler başbakan, devlet başkanı, belediye başkanı gibi resmi bir görevi olan isimler olmayabilir. Birçok durumda daha önce resmi bir görevi olmayıp bireylerin lider olarak gördükleri kişiler daha sonra bu destek ile resmi görevlere gelmişlerdir. Ayetullah Humeyni’nin İran devrimi öncesi ve sonrası durumu buna örnek gösterilebilir¹¹⁹. Sonuç olarak ülkelerin siyasal kùltürleri de gözetilerek birçok siyasal lider tanımlaması yapılabilir.

Siyasi liderlik iktidarla da ilgilidir¹²⁰. Bu iktidar da hem bireyselleştirici hem de bütünselleştirici bir iktidardır ki onun kuvvetini yansıtan nedenlerden birisi budur¹²¹. Bir iktidarın temelinde yatan şey ise, toplumda var olan tüm gruplara; şeflerin, hükümetlerin, yöneticilerin varlığını kabullendirerek onların bir başka grupların üyelerine; o olmasaydı yapamayacakları şeyleri yaptırmak üzere emir verme hakkıyla donatmış olmalarıdır¹²². Weber’e göre, “otorite” emretme salahiyetiyle aynıdır ve hâkimiyet bu nedenle yöneticinin veya yöneticilerin açıklanmış emrinin başka bir veya birkaç kişinin hareketini etkileme amacı taşıdığı ve yönetilenlerin toplumsal bakımdan anlamlı hareketlerini -bunlar emrin içeriğini sanki sırf kendi hatırına hareketlerinin düsturu yapmışlarcasına- etkilediği bir durum anlamına gelecektir¹²³. Otorite kavramı ise, iktidarın doğasındandır. Çünkü güç üzerine dayanmayan bir iktidar ancak otoriteye dayanabilir¹²⁴. Aynı zamanda devlet, yönetim ve siyaset ile ilgili araştırmaların çoğu siyasi otoriteye ilişkindir¹²⁵. Max Weber’in siyasi liderlik teorisinde de otorite kavramı

¹¹⁹Komsuođlu, a.g.e., s.49

¹²⁰Koç, a.g.e, s.21

¹²¹Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s.64

¹²²Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları, 2007, s.125

¹²³Steven Lukes, *İktidar ve Otorite: Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, çev. Sabri Tekay, der.

Tom Bottamare, Robert Nisbet, Ankara: Ayraç Yayınları, 2002, s.634

¹²⁴Murat Pazarbaş, *Liderlik ve Otorite: Lise Öğrencilerinin Liderlik ve Otorite Algısı Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E, 2012, s.89

¹²⁵Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, çev. Hayrettin Özler, Ankara: Adres Yayınları, 2011, s.53

görülür ve bu otorite tiplerinin temelinde “meşruiyet” vardır. Weber’e göre üç tür otorite vardır; yasal, geleneksel ve karizmatik otorite¹²⁶.

- **Yasal Otorite:** Emir verme gücünün geçerliliği, akılcı kurallardan oluşan ve herkes için bağlayıcı olan normlara dayanıyorsa bu takdirde yasal otorite söz konusudur. Bu sistemde emir verme gücünü kullananlar, akılcı kurallara uygun olarak davrandıkları sürece meşrudurlar ve otorite altında bulunanlar, emir verme gücünü elinde bulundurana değil akılcı kurallara itaat ederler. Emretme gücünü kullanan kişiler, kanunla düzenlenen usullere göre atanır ya da seçilirler.

- **Geleneksel Otorite:** Eskiden beri yaşayan geleneklerin ve bu geleneklere uygun olarak otoriteyi elinde bulunduranların meşruluğunun kutsal olduğu inancına dayanır. Emretme gücüne sahip olan kişiler efendidir. Efendinin verdiği emir, geleneklere aykırı olmadığı sürece meşrudur. Efendilere, keyfi kararları için alan bırakılmıştır. Fakat bu alan da geleneklerle tanınmış olmalıdır. Emirlerle uyan kişiler uyruklardır. Geleneksel sadakat duygusu nedeniyle itaat ederler.

- **Karizmatik Otorite:** Bir kişinin kutsallığına ya da kahramanlık gücüne veya örnek alınacak niteliklerine ve bu kişi tarafından yaratılan düzene, diğer kişilerin (halkın) tam bir teslimiyet içinde bağlanmaları sonucunda ortaya çıkan otorite tipidir. Burada önemli olan liderin kahramanlık, sihir ya da diğer olağanüstü yetenekleri ile karizmaya sahip olduğu hakkında bir inanç uyandırmasıdır. Her toplum tarihsel, geleneksel ve sosyo-ekonomik koşulların hazırladığı belli bir ortam nedeniyle kendi karizmatik önderlerini yaratır. Emirlerle uyan, önderin olağanüstü yeteneklerine inanan müritler ya da körü körüne taraftarlardır¹²⁷.

Coşkun San’a göre sosyal gerçeklikte bu 3 ideal tip ayrı ayrı olarak yer alamaz. Sosyal gerçeklikte var olan bu 3 tipin bir araya geldiği otorite tipleridir¹²⁸.

Weber’in bu otorite tiplerinde dikkat çeken ve üzerinde en çok çalışma yapılan “karizmatik otorite” tipidir. Weber, karizmatik otoriteyi tanımlarken; “büyüleyimsel erk” kavramlaştırmasını kullanmıştır. Weber, büyüleyim terimiyle; “bir kişiyi, olağan insanlardan ayıran ve onun doğaüstü, insanüstü ya da en azından özel kimi bakımlardan

¹²⁶MaxWeber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s. 315-316

¹²⁷Coşkun San, *MaxWeber’de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1971, s.69-70

¹²⁸a. eser, s. 97.

ayrıksı güçler ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan özellikler” olarak tanımlamıştır. Bunlar olağan insanların ulaşamadığı göksel kaynaklı ya da örnek oluşturan özelliklerdir. Bir kişi bu özelliklere sahip olduğu için önder sayılır¹²⁹. Weber, karizmatik otoritenin diğer otorite tiplerinden farklarını da ortaya koymuştur. Buna göre; büyüleyimsel erk, olağandışı olması nedeniyle hepsi de her gün görülen egemenlik biçimleri olan, ussal ve özellikle genörgütsel (bürokratik) erke de; ister ataerkil, ister kalıtsal, isterse feodal biçimiyle olsun geleneksel erke de kesin bir karşıtlık gösterir. Genörgütsel egemenlik, zihinsel yolla çözümlenebilir kurallara bağlı olmak anlamında özellikle ussaldır, büyüleyimsel erk ise her türlü kurallara yabancı olması anlamında genellikle us-dışıdır. Büyüleyimsel erk kendi egemenlik sınırları içinde geçmişi reddetmekte, özel bir devrimci güç niteliği taşımaktadır¹³⁰. Weber’e göre; halk liderin olağanüstü yeteneklerinin var olduğu inancıyla lidere itaat eder. Burada lidere halk tarafından kutsallık atfedilir ve lider bir kahramandır. Önemli olan liderin gerçekte bu özellikleri taşıyıp taşıması değil, halkın liderin bu özellikleri taşıdığına var olan inancıdır. Bu inanç var olduğu sürece lider, varlığını sürdürecektir¹³¹. Yasal ve geleneksel otoriteler, toplumun normal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş sürekli otoritelerdir. Fakat kültürel gelişme sonunda artan birikim, mevcut toplumsal örgütler düzenini zorlayınca buhran ortaya çıkar. İşte karizmatik liderler böyle buhranlar sırasında önem kazanır¹³². Yani karizma, bu buhran dönemleriyle sınırlı kalabilir¹³³. Bu buhran dönemi atlatıldığında otorite geleneksel ya da yasal otorite tipine dönüşür ki Weber’e göre karizmatik otoritenin kalıcılığı bu dönüşüme bağlıdır¹³⁴. Gerçekten de tarihe baktığımızda buhranlı dönemlerde ortaya çıkan liderlerin, karizmatik liderler oldukları yönündeki inancın fazla olduğunu görürüz. Somutlaştırsak; Atatürk, Napolyon, Castro, Yaser Arafat karizmatik liderden bazılarıdır¹³⁵. İsmet İnönü’nün milli şef unvanı ona karizmatik otoritesinin bir hediyesidir. Böylelikle mili şef, üstün bir kişiliğe sahip olarak görülmüş ve geniş

¹²⁹Weber. a.g.e., s.352

¹³⁰a. eser, s. 356

¹³¹a. eser, s.354

¹³²Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s. 99

¹³³S. BryanTurner, *MaxWeber ve İslam: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Vadi Yayınları, 1991, s.40

¹³⁴Hamit Dubaşı, *İslam’da Otorite*, çev. Süleyman E. Gündüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.29

¹³⁵Koç, a.g.e., s.32

yetkilerle donatılmıştır¹³⁶. Bilgin'e göre karizma olgusu, bu liderlerin ortak noktalarıdır ve bu liderlerin analizlerinin yapılmasında anahtar kavram olma özelliği taşır. Çünkü bu liderlerin insanlar üzerindeki etkileri ne yasal bir güce ne bir statüye ne de ekonomik kaynakları ellerinde bulundurmalarına bağlıdır. Bu liderler bıraktıkları etkileri kişisel melekelerinden ve özelliklerinden almaktadırlar¹³⁷.

Siyasi liderliğe yönelik bir diğer teori, İbn Haldun'un siyasi liderlik teorisidir. İbn Haldun'a göre; herhangi bir hükümdarlığın, krallığın oluşabilmesi için güçlü bir asabiyet olmazsa olmazdır¹³⁸. Asabiyet ile kast edilen kavram, birlik ruhuna dayalı olan kuvvettir. Bir başka deyişle asabiyet; iki kavramı beraber kapsamaktadır. Bunlar; birlik ruhu ve bundan doğan kuvvettir. Bu nedenle asabiyet, hem güç sahibi olmayı hem de dayanışmayı içerir¹³⁹. Haldun'a göre devlet başkanlığı soya bağlıdır. Devletin ortaya çıkışıyla ilk önce belirli bir soyda karar kılınarak hükümdarlık o soy arasında babadan oğula geçer ve hükümdarlık artık o soyun doğal hakkı olur. Bundan sonra, hükümdara itaat dini bir inanç şeklinde değişmez bir hal alır. Bu inanç oluşuktan sonra artık devletin varlığı için gerekli görülen asabiyet kavramına gerek duyulmaz¹⁴⁰.

Son olarak diğer siyasi liderlik teorisi, Machiavelli'nin siyasi liderlik teorisidir. Machiavelli, "Hükümdar" adlı eserinde 3 tür hükümdarlık olduğundan söz eder. Bunlar; veraset yoluyla elde edilen hükümdarlıklar, karma hükümdarlıklar ve yeni hükümdarlıklardır.

Veraset yoluyla elde edilen hükümdarlıklar; miras yoluyla ve hükümdarın kan bağıyla biçimlenmiş olan hükümdarlıklardır. Bu hükümdarlıkta, vasat bir hükümdar dahi devleti muhafaza edebilir. Çünkü bu tür hükümdarlıkta seleflerin usullerini devam ettirmek ve şartlara uygun davranmak yeterli görülür. İktidarının devamlılığı için baskıya daha az ihtiyaç duyar. Bunun sebebi halk tarafından sevilmesidir. Olağanüstü hatalar yapıp da kendisinden nefret ettirmedeği sürece bu sevgi baki kalacaktır¹⁴¹.

¹³⁶Sitembölükbaşı, a.g.e. , s. 92

¹³⁷Bilgin, a.g.e., s. 57

¹³⁸Olgun Közleme, " Liderlik Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma", *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.7, S.13 (2013), s. 242

¹³⁹Kongar, a.g.e., s.66

¹⁴⁰İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. Kadri Ugan, İstanbul: MEB Yayınları, 1990, s.394

¹⁴¹NiccoloMachiavelli, *Hükümdar*, çev. Gaye Demircioğlu, Ayşe Çavdar, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008, s.14-15

Karma hükümdarlıklar; tamamen yeni hükümdarlık değillerdir. Bu hükümdarlıklar başka bir hükümdarlığın parçası ya da devamıdır¹⁴².

Yeni Hükümdarlıklar ise Machiavelli'nin üzerinde durduğu hükümdarlıklardır. Bu hükümdarlıklar, yönetilenlerin daha iyi durumda olacaklarını düşünceleriyle mevcut efendiye karşı silaha sarılmalarıyla, efendi olmak isteyen ordusu ve kendi yeteneği ile yönetimi ele geçirmesiyle ya da ne talihin ne de erdemin yardımıyla değil, yalnızca halkın ya da büyüklerin destekleriyle elde edebilen hükümdarlıklardır.(ki Machiavelli hükümdarlığa sivil hükümdarlık demiştir.)

Yeni hükümdarlıklar bir takım zorluklarla karşılaşacaklardır; daha iyi durumda olacakları inancıyla silaha sarılanlar aslında büyük yanlış içerisindedirler. Çünkü bu mevcut durumu olduğundan iyiye değil kötüye götürmektedir. Mevcut hükümdarlığın taraftarları bu yeni hükümdara karşı düşman olacaklardır. Kendi yeteneği ile efendi olan hükümdarlar belirsizlik ve değişkenlik içinde debelenmektedirler. Bu hükümdarlar onları oraya getiren irade ve talihe bağımlıdır. Machiavelli'ye göre bu iki şey geçicidir ve kişilerin o rütbede tutunması bu süreye bağlıdır. Halkın desteği ile hükümdarlığa ulaşan kişi kendini yalnız bulur ve etrafında ona itaat eden kişi sayısı azdır. Büyüklerin desteği ile hükümdar olduğu için büyüklerin isteklerini de karşılamak zorundadır. Machiavelli, yeni hükümdarlıkların bu zorlukların üstesinden gelebilmesinin yollarını da söylemiştir. Buna göre; bu hükümdarlar ilk önce halkın sevgisini kazanmalıdır. Bu, tabiri caizse altın kuraldır. Hükümdar, vatandaşlara bu zorluklara baş edebilecek güce sahip olduğunu göstermelidir ve akıllı bir hükümdar, vatandaşların kendisine ve devlete her zaman ihtiyaç duymasının bir yolunu bulmalıdır. Böylece vatandaşların sadakatinden emin olacaktır¹⁴³.

1.2.1. Medya- Siyasi Lider İlişkisi

Günümüz koşullarında siyasi liderlik, seçim meydanlarından ziyade kitle iletişim araçlarında vücut bulur olmuştur¹⁴⁴. Küreselleşmenin de etkisiyle siyasi liderlerin bu akımdan geri durabilecekleri düşünülemezdi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması siyasi liderler için her dakika miting yapma, vaatlerini

¹⁴²a. eser, s.16

¹⁴³a. eser, s.16-50

¹⁴⁴ Bülent Özgül, "Medyanın Siyasi Liderlik Beklentilerine Etkisi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.5, S.1, (2017), s. 215 , <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/268870> (18.8.2018)

iletme imkânı sunduğu gibi tüm bunların maliyetlerini de indirmiştir. Bu yüzden ülkemizdeki siyasi liderler de teknolojinin bu nimetlerinden fazlasıyla yararlanmaktadır. Örneğin; Mustafa Bostancı'nın yaptığı araştırmaya göre twitter hesabını açan ilk lider Recep Tayyip Erdoğan'dır ve yine bu mecraayı en aktif kullanan lider kendisidir¹⁴⁵.

Medyanın siyasi lidere yaptığı olumlu etkinin en güzel örneği; 2002 seçimleri ve Genç Parti örneğidir. Cem Uzan, sahibi olduğu yayın organlarını da kullanarak büyük bir reklam çalışmasına girmiştir. İlk olarak sahibi olduğu Uzan Şirketlerinin 46. yıldönümünde propagandalarına başlamıştır. Bu yıldönümünde düzenlenen halk konserlerinin, popüler şarkıcılar tarafından verilmesi geniş halk kitlelerinin dikkatini çekmiştir ve artık bu yıldönümü kutlamaları Cem Uzan'ın miting alanına dönüşmüştür¹⁴⁶. Genç Parti'nin kurulmasının ardından başarılı reklam politikaları izlenmiştir. Ali Taran imzalı Genç Parti kampanyasında verilmek istenen mesajlar kısa fakat akılda kalıcı şekilde iletilmiştir. Özellikle "...mahvettiler, mahvettiler!, yeter, yeter!, ...and içtik, and içtik!, vergi sıfır olacak, sıfır!, bilhassa bedava vereceğiz, bedava!" şeklinde yapılan tekrarlamalar verilmek istenen mesajların akılda kalıcılığını arttırmıştır¹⁴⁷. Tüm bu kampanyalardan sonra Cem Uzan ve Genç Parti aldığı 2.285.598 oy ve %7.25'lik oranla beklenmedik bir başarı sağlamıştır. Cem Uzan yaptığı mitinglerle rekor kırmayı başarmış ve medyanın gücünü kullanarak ses getirecek bir başarıya imza atmıştır¹⁴⁸. 3 Kasım 2002 seçimleri de siyasal reklamların çokça kullanıldığı seçimlerdir. Öyle ki, bu seçimlerde negatif siyasi reklamlar da yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle kamuoyu araştırmalarının önde gösterdiği Adalet ve Kalkınma Partisi'ne ve onun liderine yönelik olarak yapılan negatif reklam çalışmaları Recep Tayyip Erdoğan'ın seçmen gözünde mazlum olduğuna ilişkin bir kanaat oluşturmuştur¹⁴⁹. Mazlum ya da kurban sendromu olarak da bilinen bu etki sonucunda

¹⁴⁵ Bostancı, a.g.e. , s. 128

¹⁴⁶Esra Ercan, Okan Tanşu, " Cem Uzan ve Genç Parti Olgusu" , *Türkiye Raporu*, Ankara, Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, 2002, s.7-8

¹⁴⁷Şükrü Balcı, " Politik Kampanyalarda İmaj Yönetimi (Genç Parti Örneği) ", *Konya, Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, S.9, (2003), s. 155

¹⁴⁸Abdullah Özpolat, *Türk Siyasetinde Reklam Gerçeği: Cem Uzan Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E. , 2016, s. 82

¹⁴⁹ Şükrü Balcı, "Siyasal Reklamcılık Açısından 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinin Anatomisi", *Medya ve Siyaset*, ed. Zülfikar Damlapınar, Konya: Eğitim Kitabevi, 2008, s. 232

negatif reklam mesajı hitap ettiği seçmenlerde, saldırı yapılan aday ya da partiye karşı olumsuz bir tutum değil aksine olumlu tutumlar geliştirmiştir¹⁵⁰.

Medyanın siyasi lider üzerine yaptığı olumlu etkinin yanında olumsuz etki yaptığını öne süren görüşler de vardır. Egemen bir kitle iletişim biçimi olarak televizyonun; oy verme oranının düşmesi, yaşamsal sorunların siyasal kampanyalarda göz ardı edilmesi, siyasal partilerin giderek zayıflaması, liderlerin ve hükümetlerin sorun çözen taktikler yerine retoriksel ve simgesel taktikleri kullanmaya başlamaları ve siyasal sistemdeki diğer temel sorunlar da dâhil olmak üzere birçok hastalığa katkıda bulunduğu söylenmektedir. Örneğin; eski Amerikan başkanı Ronald Reagan'ın benzeri görülmemiş popülerliği ve siyasi başarıları liderlik yeteneklerinden değil televizyonu kullanmadaki ustalığından olduğu ileri sürülmüştür¹⁵¹. Aynı zamanda Deniz Baykal'ın bir medya yayını sonucunda genel başkanlıktan ayrılması, medyanın siyasi lider üzerine yaptığı olumsuz etkiye bir başka örnek oluşturur¹⁵².

Bülent Özgül'ün yaptığı araştırmada, seçmen tarafından en çok tercih edilen kitle iletişim araçları ile lider beğenilerinin etkilendiği ortaya konmuştur. Buna göre; Recep Tayyip Erdoğan'ı beğendiğini söyleyen kesimin % 49'u tercih ettiği kitle iletişim aracı olarak televizyonu söylemiştir. %38.4'lük kısım tercihini internetten yana kullanırken % 38.2'lik kısım kitle iletişim aracı olarak gazeteyi tercih ettiğini söylemiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nu beğenen kesimin tercihleri ise şu şekildedir; %20.3 internet, %19.7 gazete ve %16.1 televizyon şeklindedir. Devlet Bahçeli'nin liderliğini beğendiğini söyleyenlerin tercihleri; %16.5 televizyon, %16.3 internet ve %15.3 oranında gazete şeklindedir. Son olarak Selahattin Demirtaş'ı beğenenlerin tercihleri; %26.8 gazete, %25 internet ve % 18.5 televizyon şeklindedir. Bu noktada değerlendirme yapılırsa; televizyon, Erdoğan'ı beğenenler için öne çıkan bir araç olurken, internet, Demirtaş'ı beğenenler için bir araçtır. Diğer liderlerdeki dağılım arasında belirli bir fark bulunmamaktadır¹⁵³.

Recep Tayyip Erdoğan'ın mevcut iktidar partisinin genel başkanı ve aynı zamanda devletin başı olması, televizyon gibi neredeyse her evde bulunan bir kitle

¹⁵⁰Karen S. Johnson Cartee, Gary A. Copeland, *Manipulation Of The American Voter*, London: Praeger Series in Political Communication, 1997, s. 24

¹⁵¹Shanto Iyengar, “ Siyasette Erişim Yanlılığı Televizyon Haberleri ve Kamuoyu”, *Medya Kültür ve Siyaset*, ed. Süleyman İrvan, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s.393-394

¹⁵²Özgül, a.g.m. , s.216

¹⁵³a. eser, s.220-221

iletişim aracını elinde bulundurmak istemesinin doğal bir sonucudur. Her iktidar kendi görüşlerini sağlamlaştırmak ister. Bu nedenle medyanın kontrolünü elinde bulundurmalıdır. Televizyonu daha çok takip eden seçmenin, Recep Tayyip Erdoğan'ı beğenmesi medya ve iktidarın karşılıklı ilişkisinin bir sonucudur. Muhalif düşüncelerin gazete ve özellikle internete kaymaları bu ortamda kendilerini daha özgür hissetmelerindendir.

1.2.2. Siyasi Kültür- Siyasi Lider İlişkisi

Siyasal kültür; kişilerin ve grupların siyasi duruşlarını, tavırlarını ve genel olarak tüm siyasi pratiklerini şekillendiren, kişilerin siyasal olana ilişkin sahip oldukları ritüeller, inançlar, semboller ve değerler bütünüdür¹⁵⁴. Dolayısı ile her ülkenin siyasi kültürü birbirinden farklılık gösterecektir. Çünkü siyasi kültür, tanımından da anlaşılacağı üzere insanların sahip olduğu değerler, var oldukları topluma göre şekillenmektedir. Hatta bu söylemi daha da ileri götürerek denilebilir ki; aynı toplum içerisindeki bireylerin siyasal olana ilişkin değerleri bile birbirinden farklılık göstermektedir.

Lider bir grup üzerindeki otorite figürüdür. Otorite ise kültürlerarası farklılaşan bir kavramdır¹⁵⁵. Bu yüzden liderin önemi takipçilerinin kültürel değerlerine göre farklılaşabilecektir. Bu durumda Türk seçmenin, siyasi lidere bakışını anlamak Türk siyasal kültürünü anlamaktan geçmektedir. İlder Turan, Türk siyasal kültürünü; “Türk toplumunun homojen yapısı, siyasal kültürün sosyal ilişkilerden etkilendiğini göstermektedir. Türk toplumu ortalamadan sapan kişilere karşı hoşgörölü değildir. Bu nedenle siyasal davranışlara toplumun etkisi büyüktür. Türk siyasal kültürü bireysellikten çok kolektiftir. Kişiler, siyasal karar alırken çevrelerinden etkilenmektedir. Toplumsal alanlarının bütününde de siyasetin etkisi görölmektedir. Toplumdaki özerk kurum ve toplulukların sayısı yetersizdir. Bu durum, demokratik bir zorunluluk olan çok sesliliği engellemektedir. Türk siyasal kültüründe, uzlaşma değil çatışma ön plandadır, Türk siyasal kültüründe siyasal seçkincilik anlayışı hâkimdir. Siyaset seçkin olarak tabir edilen elit zümrenin elindedir”¹⁵⁶ şeklinde özetlemiştir.

¹⁵⁴Mümtaz'erTürköne, *Siyaset*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012, s.229

¹⁵⁵GeertHofstede, *CulturalConsequences: International Differeneces in Work RelatedValues*, London: Sage, 1980, s.287

¹⁵⁶İlder Turan, *Türkiye 'de Demokrasi Kültürü*, İstanbul: Aybay Yayınları, 1996, s.25

Türk siyasal kültürünü anlamlandırmak tarih araştırmasını da gerektirmektedir. Çünkü Türk siyasal tarihi Orta Asya'dan başlamış günümüze kadar farklı birçok devlet de vücut bulmuş, gelişmiştir. Türkler için devlet, her zaman önemli olmuş, tarihte birçok devlet kurma kabiliyetine sahip olmuşlardır. Türkler 'in geleneksel yapıya olan bağlılığı siyasal kültürlerine de etki etmiş, aile içinde aile büyüklerine gösterilen saygı; devlet geleneğinde devlet adamlarına gösterilmiştir¹⁵⁷. Türk siyasi kültüründeki merkezîyetçilik, Anadolu Selçuklularına kadar gitmektedir. Bu dönemdeki Haçlı Seferleri ve Moğol istilaları merkezi idarenin güçlü olması gerekliliğine neden olmuştur¹⁵⁸. Türklerin merkezîyetçi devlet geleneklerinin yanında farklı uygarlıklardan da etkilenmeleri söz konusudur. İslamiyet öncesi devlet geleneğine etki eden Çin uygarlığı iken, İslamiyet'in kabulü ile Arap- Acem uygarlığı etkileri görülmüştür¹⁵⁹. Türkler 'in farklı uygarlıklardan etkilenmeleri göçebe geleneklerinin doğal bir sonucu olabilir. Osmanlı Devleti boyunca da merkezîyetçilik kendini siyasal kültürde hissettirmiş, padişah aynı zamanda halife olarak kutsallık kazanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye; kültürden, sanata, eğitimden, dile kadar birçok alanda değişiklik geçirmiştir. Fakat bu değişiklikler, seçkinler arasındaki bir mücadelenin sonucunda gerçekleşmiş, Cumhuriyet'in kurucuları, ilk yıllarda bu seçkinlerin yerini sağlamlaştırmak istemişler, toplumun kültürünü topyekün değiştirme gibi bir çaba içerisine girmemişlerdir¹⁶⁰. Bu değişimlerin “tepeden inme” olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, yönetim biçiminin hızlı değişikliğine karşılık siyasal kültür değişikliği bu denli tepeden inme olmamıştır. Osmanlı'nın siyasal kültür mirası Cumhuriyet döneminde de hissedilmiş, ülke 1946 yılına kadar tek partili bir siyasi hayat sürmüştür¹⁶¹. Devlet eliyle başlatılan ve sürdürülen bu toplumsal değişme ile, tek parti sisteminin hegemonyası, güçlü devlet iktidarı ve yaygın himaye ağlarının oturmuşluğu hem oligarşik liderlik yapısının gelişmesini hem de lidere itaati ön plana çıkaran kültürün oluşumunun temelini oluşturmuştur¹⁶². Nedeni her ne olursa olsun tek

¹⁵⁷Metin İşçi, *Genel Olarak ve Türkiye’de Siyasal Değişme*, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s.111

¹⁵⁸Şükrü Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları: Klasik Dönem*, 2. b. , İstanbul: İşaret Yayınları, 1990, s.66

¹⁵⁹Hikmet Kıvılcımlı, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri: İslamda Toprak Sorunu, Cennet Sözcüğü Nereden Gelir?, Eyüp Sultan Konuşması*, İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1994, s.73-79

¹⁶⁰İlter Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Bursa: Dora Yayınları, 2009, s.524

¹⁶¹Tuğba Yolcu, “ Türkiye’de Siyasal Kültür ve Siyasal Liderlik Anlayışının Temelleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Niğde, Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.12, S.1, 2019, s.100

¹⁶²İlter Turan, “ Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.45, 2011, s. 7

parti döneminin lider anlayışı rekabetçi siyasal yaşamda da kendini göstermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) uzun bir süre “milli şef” kavramının etkisinden kurtulamamıştır. Bu durumun nedeni, İsmet İnönü’nün savaş kahramanlarından biri ve Cumhuriyet’in kurucularından olmasındandır¹⁶³. Elbette böyle bir imajın halkın üzerindeki etkisinin kolay kolay silinmeyecek olması CHP’nin uzun süre “milli şef” kavramının etkisinde kalmasının bir başka nedenidir.

Liderlik algısı; toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Frank Cardelle’nin de belirttiği gibi Türkiye’de devam eden güçlü ataerkil yapı, Türklerin liderlik algılamalarını da etkilemektedir. Sonuç olarak; Türkiye’de liderliğe bakış bir grup davranışı ve ortak tarihsel psikolojiyle ilgili olmakla birlikte ataerkil siyasal kültür çerçevesinde şekillenen bir bakıştır¹⁶⁴.

¹⁶³a. eser, s.8

¹⁶⁴Erol Göka, *Yedi Düvele Karşı: Türklerde Liderlik ve Fanatizm*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 95-97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİYASİ LİDER EKSENLİ SEÇMEN DAVRANIŞI

1. SİYASİ PARTİDEN SİYASİ LİDERE DÖNÜŞÜM

1980 tarihi, Türkiye’nin birçok açıdan değiştiği bir tarih olduğu gibi Türk siyasetinde de yeni bir dönüm noktası olmuştur. Süleyman Güven siyasetteki bu yeniliği şöyle açıklamaktadır; bu dönemden önce Türkiye’de her kesimden politik düşünceler çıkarken, bu dönemden sonra toplum apolitik tutumlara doğru kaymıştır. Bu durumun en önemli göstergesi de, siyasal katılımın bu dönemden sonra yalnızca sandık başına gitmeye indirgenmesidir. Kapatılan siyasi partiler, yasaklanan liderler bir dönemin ideolojisini de etkilemiştir. Darbe ardından ideolojiler zayıflamış ve siyasi yelpazenin sağında ya da solunda olan siyasi partiler merkeze kaymaya başlayarak tüm seçmen kitlelerine hitabeti ön plana çıkarmışlardır. Bu durumun en güzel örneği; Turgut Özal’ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) dir. Turgut Özal, ANAP’ın tüm ideolojileri bünyesinde barındırdığını ve herkesin partisi olduğunu ileri sürmüştür. Yine bu dönemde ideolojilerine bağlı kalmak isteyen partiler marjinal olarak nitelendirilmişlerdir. Böyle bir durum bu tür ideolojik partilerin ve farklı kesimlerin temsil edilme seviyesini düşürmüş hem de siyaset içerisinde doğrudan iktidara gelen siyasetçilere olanak sağlanarak oligarşik yapı hiçbir engelle karşılaşmadan kolaylıkla işlemiştir¹⁶⁵.

Partilerin, radikal söylemlerden uzaklaşarak merkeze yakın konumlanmaları “merkeze yığılma” olarak adlandırılmıştır. Partilerin merkeze yığılması ile kitle iletişim araçlarının yalnızca parti temsilcilerine ya da liderlerine yer ayırabilmesi, parti kimliğinden ziyade parti liderinin ve iletişim araçları sayesinde yayılan lider imajlarının baskın duruma gelmesine neden olmuştur¹⁶⁶.

Türkiye’de merkeze yığılma durumunun bir sonucu olarak siyasi partilerin parti programlarında ve seçim vaatlerinde benzerlikler görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda siyasi parti içerisindeki kurumsallaşma, istişare ve iletişim sorunları, lidere

¹⁶⁵Süleyman Güven, “ Türkiye’de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset”, *Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.9, S.3, 2016, s.99-100

¹⁶⁶Nuran Yıldız, *Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi: Liderler, İmajlar ve Medya*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2002, s.86

yönelik bir siyasal hayatın egemenliğini de beraberinde getirmiştir¹⁶⁷. Toplum sorunlarının büyük bir kısmının aynı olduğu yerlerde siyasi partiler, tek tek kişilere yönelik avantaj sağlayan vaatler yerine ortak çıkarlara vurgu yapmaktadırlar. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan seçmen için karar süreci sıkıntılı bir hal almaktadır. Çünkü var olan partiler neredeyse aynı vaatle ile karşılımlarına çıkmaktadır. Birbirine benzeyen bu çözüm önerilerinin hangilerinin daha samimi ve ya gerçekçi olduğunu anlamak seçmen açısından kolay bu süreç değildir. Seçmen vaatlerin gerçekçiliğine karar verirken baktığı unsurların başında siyasi parti lideri gelmektedir¹⁶⁸.

Ömer Çaha ve arkadaşlarının araştırmaları yukarıda anlattıklarımızı destekler niteliktedir. Bu araştırmaya göre; parti üyelerine yöneltilen, “Partinizi diğer partilerden ayırt edici en önemli özellik nedir?” sorusuna ağırlıklı olarak “parti lideri” cevabı verilmiştir. Yine lidere bağlılığı tespit açısından yöneltilen “Liderin başka partinin lideri olması durumunda yine aynı partiyi destekler misiniz?” sorusu üzerine lider olgusunu ön plana çıkaran, Demokratik Sol Parti (DSP) üyelerinden “ Ecevit bu partide olmazsa ben de olmam” diyenlerin sayısı; “Ecevit gitse de ben bu partide kalırım.” diyenlerin sayısından fazla olduğu tespit edilmiştir¹⁶⁹.

Yukarıda anlattıklarımızı kanıtlayan bir başka çalışma; Doğan ve Göker’in yaklaşık 1000 katılımcı ile gerçekleştirdiği 29 Mart yerel seçimlerinin Elazığ merkezli araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre; günümüz demokrasilerinde seçmenler üzerinde etkili bir imaj bırakmanın yolu, iyi eğitilmiş ve özellikle kendine güvenen siyasi liderlerden geçmektedir. Yapılan anket çalışmasına göre seçmenlerin oy verirken önemseydiği faktörlerin başında parti lideri ve parti ideolojisi gelmektedir¹⁷⁰.

Bir başka araştırma, Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın, İ.İ.B.F öğrencileriyle sınırlandırılmasının nedeni bu fakültede okuyan öğrencilerin eğitim-öğretim müfredatlarının doğrudan ya da dolaylı olarak siyasetle ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmaya göre; öğrencilerin tercihlerine etki eden faktörlerin ortalama değerleri incelendiğinde; en yüksek pay 3,995

¹⁶⁷Güven, a.g.m. , s. 101

¹⁶⁸Ömer Demir, “ Siyasete Yön Veren Cahil Seçmenler”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2009, s.6, http://dergipark.gov.tr/hiad/issue/7647/100128#article_cite (11.11.18)

¹⁶⁹Ömer Çaha, Metin Toprak, İbrahim Dalış, “ Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği”, *Ankara, Yeni Türkiye Dergisi*, S.9, 1999, s.242

¹⁷⁰Adem Doğan, Göksel Göker, “ Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi: 29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği”, *Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.5, S.2, 2010, s.169

ile siyasi lider figürünüdür. Bunu sırasıyla, parti program, politika ve icraatları (3,633), dini söylem (3,116), partinin yönlendiremediği siyasal iletişimler (3,062), siyasal sadakat (3,037), liderin görselliği (2,412), referans grupları (2,246) ve partinin yönettiği siyasal iletişimler (2,339) takip etmektedir¹⁷¹.

Özellikle 1980 darbesinden sonra Türk siyasal hayatının lider odaklı yapısı daha da güçlenmiştir. Darbe sonrası dönemler; 1983-1991 ANAP hükümetleri dönemi, 1991-2002 koalisyon hükümetleri dönemi ve 3 Kasım 2002 yılından sonraki yıllar ise Ak Parti hükümetleri dönemidir. Bu dönemlerde liderler, belirleyici aktör olarak ön plana çıkmaktadırlar. ANAP'ın iktidar yıllarında; Turgut Özal, Mesut Yılmaz, koalisyon dönemlerinde; Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Devlet Bahçeli ve Ak Parti hükümetlerinin iktidar dönemlerinde; Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Kemal Kılıçdaroğlu, Deniz Baykal, Devlet Bahçeli gibi liderler ön plana çıkan liderlerdir¹⁷². Sonuçta siyasi liderlerin; belirlenmesi, güç kazanması ya da kaybetmesi içerisinde bulundukları siyasal süreçte gerçekleşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu saydığımız liderleri ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik değişiminde söz sahibi olmuş kişilerdir. Ülkemizde liderlerin takipçileri ile bağları kuvvetli olmuş ve bu bağ uzun yıllar devam edebilmiştir. Bununla birlikte partiler liderleri ile özdeşleşmiş; liderler partileri üzerinde etkin bir denetime sahip olmuştur¹⁷³.

2. TÜRK SİYASAL SEÇİMLERİ VE LİDERLER

2.1. ADNAN MENDERES ve 1950 SEÇİMLERİ

Adnan Menderes, Türk siyasetine yön veren liderdendir. Uzun süren tek partili hayat 1950 seçimlerinde, Menderes'in Demokrat Parti (DP) si ile son bulmuştur. Bu başlık altında Menderes'in liderlik özelliklerinden, seçmen üzerinde bıraktığı etkiden ve DP'yi iktidara taşıma sürecinden bahsedeceğiz.

Liderlerin biyografi incelemeleri; siyasi liderlerin ortak özelliklerinin belirlenmesini, liderlik davranışlarının açıklanmasını, liderlerin farklı koşullarda ne tür

¹⁷¹Mehmet Akıncı, Eyup Akın, “ Siyasetin Gösterileşmesi, Lider Olgusu ve Seçmen Tercihi”, *Bolu, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İ.İ.B.F Ekonomik ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.9, 2013, s.339-342

¹⁷²Güven, a.g.m. , s.105

¹⁷³Komsuoğlu, a.g.e. , s.250

tepkiler vereceğinin karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi gibi siyasal liderliğin sistemli olarak incelenmesinde yardımcı olur¹⁷⁴. Bu sebeple araştırmamızın konusu olan tüm liderlerin biyografilerinden kısaca bahsedeceğiz.

Adnan Menderes, 1899 yılında Aydın Sarayı’nda dünyaya gelmiştir. Eğitim durumu incelendiğinde, İzmir İttihat ve Terakki İdadisinin orta bölümünü tamamlamıştır. Daha sonra İzmir Kızılçullu Amerikan Kolejine geçmiş fakat o dönemlerde ülkenin içinde bulunduğu kargaşa yüzünden askere çağrılmış ve öğrenimini tamamlayamamıştır. Hukuk Fakültesine başlama olanağını çok daha sonra (milletvekili olduktan sonra) 1932 yılında bulmuştur¹⁷⁵.

Türkiye’de 1938-1946 yılları “Milli Şef” dönemi olarak adlandırılrsa da Cumhuriyet’in ilk yıllarından başlayarak çok partili hayata geçiş denemeleri yaşanmıştır. İlk çok partili hayat denemesi, 17 Kasım 1924’te Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar liderliğindeki “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)” dır¹⁷⁶. Fakat bu partinin siyasal hayatı uzun olmamış, irticai faaliyetlerde bulunma ve Takrir-i Sükûn Kanunu’na karşı eylemlerde bulunduğu iddiasıyla 1925’te kapatılmıştır. Daha sonraki çok partili hayat denemesinin siyasi partisi; Ali Fethi Okyar’ın öncülüğündeki Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) dır. Adnan Menderes, ilk muhalif kişiliğini bu parti içerisinde üstlendiği Aydın İl Başkanlığı görevi ile göstermiştir¹⁷⁷. Fakat bu partinin de siyasi ömrü uzun olmamış kısa sürede kapatılmıştır.

SCF’nin kapatılmasıyla siyasi hayatının sonlanacağını düşünen Adnan Menderes’e, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) den teklif gelmiştir. Bu teklifi ve kabulünü Menderes şöyle anlatır¹⁷⁸;

¹⁷⁴a. eser, s.36

¹⁷⁵Halil İbrahim Ülker, “ Adnan Menderes”, *Türkiye’de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar*, der. Emre Toros, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2011, s.8-9

¹⁷⁶Hakkı Uyar, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999, s.116

¹⁷⁷Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar’ın Anıları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s.190

¹⁷⁸Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, 7. b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s.87

“ ... Fethi Bey’in partisi malum şartlar altında feshedildi. Memlekete derin bir teessür hâkim oldu. Halk Partisi kendisini toplamak istedi. Vilayetlere heyetler gönderildi. Bu arada İzmir ve Aydın’a da uğradı. Aydınlılarla teması zaruri gördü...

Ben gelen heyetle bir hafta temas etmedim. Nihayet Celal Bayar tanıdığım ve hürmet ettiğim bir zattı. Vasıf Çınar İttihat ve Terakki mektebinden hocamdı. Heyetten Halit Onaran da iyi tanıdığım olmak itibarıyla, kendileriyle temas, çekinilmez bir hal aldı. Ve temas temin edildi. Bu muhterem zatların ibram ve ısrarı üzerine Halk Partisi’ne girerek, fikirlerimizi parti içerisinde müdafaa etmek muvafık olacaktı. O zamana kadar benimle beraber Halk Partisi’ne çekingen tanınan arkadaşlarla, Halk Partisine girdik...”

Adnan Menderes’in, Aydın’da kabul edilmiş beylerden hatta parti başkanlarından olması Mecliste öne çıkmasını sağlayamayacaktır. Aksine Menderes’in ilk milletvekillik yılları silik ve sıradandır. Zaten o zamanın meclis hiyerarşi Mustafa Kemal ve İsmet İnönü arasındadır¹⁷⁹.

Tek parti yönetimine karşı muhalefet hareketleri, İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda yani 1945 yılında hız kazanmıştır. 1945 yılının Ocak ayında TBMM’de “devletçilik” ve “Şirketi Hayriye” nin satın alınması konularında yapılan görüşmeler ve tartışmalar CHP’ye ve hükümete karşı başlayan muhalefetin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Yapılan oylamada verilen 7 ret oyu oldukça dikkat çekicidir. Çünkü ilk defa “Milli Şef” döneminde 7 ret oyu kullanılmıştır. Fakat asıl muhalefetin güç kazanması yine aynı yılın Ocak ayında “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması” kanun tasarısının meclise gelmesiyle olmuştur. Bu kanun, Türk toplumunun geniş bir kesimini etkileyen, hükümete karşı şiddetli tenkitlere yol açan bir kanundur. Adnan Menderes’in kamuoyunun dikkatini çekmesi bu kanun tasarısı hakkında yaptığı konuşmaya ve eleştirilere denk gelmektedir¹⁸⁰.

CHP içinde çok partili rejime geçiş çabası 7 Haziran 1945 tarihinde CHP’nin tanınmış dört üyesinin (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koralan)

¹⁷⁹a. eser, s.94

¹⁸⁰Osman Akandere, “ Adnan Menderes ve Arkadaşlarının Cumhuriyet Halk Partisinden Çıkarılması ”, *Türk Tarihinde Adnan Menderes C.2*, ed. Dilşen İnce Erdoğan, vd. , *Aydın*. Adnan Menderes Üni. Yay. 2012, s. 668- 671

memlekette demokratik usullerin, daha geniş bir şekilde uygulanmasını istemeleriyle ortaya çıkmıştır. Fakat bu taktir parti grubu tarafından reddedilmiştir. Durum üzerine Celal Bayar, 17 Haziran 1945 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmiştir. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ise “partinin iç huzurunu bozma” gerekçesi ile partiden ihraç edilmiştir. Son olarak Refik Koraltan için 27 Kasım tarihinde ihraç kararı alınmıştır¹⁸¹. Böylelikle dörtlü taktirin üyeleri partilerinden ayrılarak kendi aralarında bir birlik kurma isteği içerisinde girmişlerdi. Celal Bayar’ın da resmen CHP’ den ayrılışından sonra 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti (DP) siyaset sahnesine Celal Bayar liderliğinde girmiş bulunuyordu¹⁸². Parti, daha ilk günlerinden halk arasında “Demir Kırat” olarak anılmaya başladı¹⁸³. Parti kurucuları, büyük toprak sahibiydiler bu yüzden parti kırsal alanlarda hızla örgütlenmeye başladı. DP’nin büyük ilgiyle karşılanması, CHP’yi rahatsız etmiş ve demokrasi adına yanlış adımlar atılmıştır. 1947 yılında yapılacak seçimlerin erkene alınması, DP’ye üye olan köylülere baskı yapılması gibi. DP’nin toprak zengini destekleyicileri köylüyü bu noktada yanlarına çekmeye başladılar. Küçük üretici oylarını toprak reformunu vaat eden CHP’den yana değil, onları baskı ve zulümden kurtaracağını iddia eden DP’den yana kullanacaklardır¹⁸⁴.

Yıl 1950’ye geldiğinde, CHP ve DP arasında iktidar mücadelesi başlamıştı. Bir taraftan CHP diğer taraftan DP yoğun bir seçim çalışması içerisindeydiler. İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında tek parti ve faşist iktidarların yenilgiye uğraması ve bunların yerine demokratik yöntemle gelen iktidarların ön plana çıkması tek partili Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da sorgulamalarına neden olmuştur. Böyle bir ortam DP ve Adnan Menderes’in işini kolaylaştıran bir ortamdı¹⁸⁵. DP’nin öne çıkmasının bir diğer sebebi de “Yeter! Söz milletindir.” sloganıdır. Bu sloganla DP; halkın sömürülmesine, milletin ezilmesine “Dur!” diyeceğini anlatmaya çalışmıştır¹⁸⁶. Bu afiş ve slogan 1950 yılına ve Türk siyasetine damga vurmuştur. O günün koşullarını iyi değerlendiren ve tüm bu çalışmalarının meyvesini toplayan DP olacaktır. DP, oyların

¹⁸¹Aydemir, a.g.e. , s.126-127

¹⁸²Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s. 12.

¹⁸³Aydemir, a.g.e. , s.127

¹⁸⁴Türkan Başyigit, “ Adnan Menderes’in Köylünün Sempatisini Kazanmasındaki Etken: İki Mükellefiyetin Kaldırılması- Yol ve Maarif Vergisi”, *Türk Tarihinde Adnan Menderes C.2*, ed. Dilşen İnce Erdoğan, vd. , Aydın. Adnan Menderes Üni. Yay. 2012, s.792-793

¹⁸⁵Ülker, a.g.m. , s. 15

¹⁸⁶Semra Çevik, “Siyasal İletişimde Bir Araç: Seçim Afişleri”, *Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fak. Yay.*, 1999, s. 120

%52.7'sini alarak meclise 416 milletvekili gönderirken, iktidar partisi olan CHP oyların %39.4'ünü alarak meclise yalnızca 69 milletvekili gönderebilmiştir¹⁸⁷. DP'nin muhalefet koltuğundan iktidar koltuğuna geçmesi “Beyaz Devrim” olarak adlandırılmış¹⁸⁸ ve dış basında da hayranlık uyandırmıştır. Seçim sonuçlarından sonra başbakanın kim olacağı meselesi tartışılmaya başlanmıştır. Başbakanlık için Bayar ve Menderes isimleri konuşulmaktadır. Fakat Celal Bayar, 22 Mayıs günü yani resmi olarak cumhurbaşkanı seçildiği gün, Menderes'e hükümeti kurma görevini vermiştir¹⁸⁹. Böylelikle Menderes, DP'nin ilk ve tek başbakanı halkın deyişi ile “Kıratın Süvarisi” olmuştur¹⁹⁰.

DP'nin 1950 seçimlerinin galibi olmasının yukarıda da saydığımız gibi birçok nedeni vardır. Fakat seçmenin gözündeki Adnan Menderes imajı bu galibiyetin yadsınamayacak nedenlerindendir. Siyaset mevzu bahis olduğu zaman, genel olarak iki yönetim biçimi ön plana çıkar. İlki, üstenci bir yönetim şeklidir. Halkın istek ve taleplerini dikkate almaz. İkincisi; devlet ve toplum için hedef belirlerken tabanı dikkate alan görüştür. İnönü ve Menderes'in yönetim tarzı kıyaslandığında bunları birbirinden ayıran en önemli noktanın halkın talep ve isteklerini dikkate alma olduğu söylenebilir. İnönü liderliğindeki CHP, üstenci tavır ile toplumu dönüştürme isteğinde iken; Menderes baskıyı ve homojenliği çözmek istemektedir. Menderes insan ve toplum faktörünü siyasetin merkezine yerleştirmiştir¹⁹¹. Menderes şahsında, etrafında toplanan kitlenin gücünü ve dilini iyi bilen bir lider olmuştur. Bu liderin, etrafında parlamentodan ziyade bir halk lideri kadrosu olmuştur¹⁹². Yani Menderes “bizden biri” dir. Onu bizden biri yapan amatör ruhu olmuştur. Mesai saatleri amatör ruhun çalışmasını sınırlandırmaz, bu çalışma ancak bir adanmışlık duygusu ile gerçekleştirilir¹⁹³. Celal Bayar'da, Menderes'in bu farkından bahsetmiştir. O'na göre; Menderes'te halkın

¹⁸⁷Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Ankara: TESAV Yay. , 2003, s. 363

¹⁸⁸Yeşim Karadeniz, “ Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, *Bingöl, Bingöl Üniversitesi S.B.E Dergisi*, C.8, S.16, 2018, s.645

¹⁸⁹Süleyman İnan, *Muhalefette Adnan Menderes*, (Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. , 2002, s.308

¹⁹⁰Ülker, a.g.m. , s.17

¹⁹¹ Mustafa Tekin,” Adnan Menderes'in Halkla Bağının Metafiziği”, *Türk Tarihinde Adnan Menderes* C.2, ed. Dilşen İnce Erdoğan, vd. , Aydın. Adnan Menderes Üni. Yay. 2012, s. 619- 620

¹⁹²Aydemir, a.g.e. , s.204

¹⁹³Tekin, a.g.m. , s. 625

içinden gelmenin bir gücü vardır¹⁹⁴. DP iktidarı boyunca yapılan faaliyetler, hatta CHP'nin başlayıp tamamlayamadığı karayollarındaki hızlı gelişme DP'ye hatta ısrarlı bir alışkanlıkla Adnan Menderes'e mal edilmiştir¹⁹⁵. Menderes'in seçmen gözündeki liderlik başarılarından biri de ezanın yeniden Arapça okunmasının, Menderes'in başbakanlığı döneminde gerçekleştirilmesidir. Ezanın ve ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi toplumun her kesiminden beklediği desteği görememiş ve büyük tepkiler almıştır. Menderes'in, CHP' ye nazaran daha sağda yer alması bu meseleye CHP kadar katı bir yaklaşımla yaklaşmasına engel olmuştur. Halkın tepkilerinin zaman içinde dahi dinmediği de göz önünde bulundurularak 16 Haziran 1950 yılında Arapça ezan okuma yasağı kaldırıldı. Bu karar, halkın bir kesiminde büyük sevinçle karşılandı. Öyle ki köyden kente bu zamana kadar sinmiş olan mollalar, tekbir sesleri ile kararı karşılıyorlar ve bu durumu Menderes'e mal ederek ona hayır duaları ediyorlardı¹⁹⁶. Geleneksel değerlerinden kopma konusunda temkinli yaklaşan Türk halkı için böyle bir olayın mimarı olarak görülen Menderes ve haliyle DP verilmiş ve verilecek oyları sonuna kadar hak ediyorlardı. Bu sebeple, DP'nin iktidarı seçmen gözünde "Kıratın Süvarisi" Adnan Menderes sayesinde.

2.2. SÜLEYMAN DEMİREL ve 1965 SEÇİMLERİ

Süleyman Demirel, Türk siyasetine damga vurmuş önemli liderlerdendir. Cumhuriyet tarihinde 7 kez başbakanlık ve 7 yıl cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Kendisi 2000 yılında; "77 yıllık Cumhuriyet'in 50 yılında ben varım. Yapılan her şey bana ait değildir fakat yapılanların üzerinde izim vardır." diyerek Türk siyasal yaşamındaki yerini özetlemiştir¹⁹⁷.

Süleyman Sami Demirel; Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy'de 1 Kasım 1924 yılında dünyaya geldi. Demirel'in anne ve babası ve aile büyükleri İslami konularda bilgi sahibiydiler. Demirel'in çocukluğunda kendisine öğretilen bu dini

¹⁹⁴Celal Bayar, *Başvekilim: Adnan Menderes*, der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay., 1986, s.60-61

¹⁹⁵Aydemir, a.g.e. ,s. 207-208

¹⁹⁶Sabahattin Nal, " "Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti", *Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C 60, S 3, 2005, s. 152

¹⁹⁷Süleyman Demirel, *21. Yüzyılın Yol Haritası: Demokrasi ve Kalkınma*, İstanbul: ABC Yay. , 2003, s.121

bilgilerin hatırası yer alır. Demirel'in çocukken edindiği bu din kültürünün daha sonra muhafazakâr bir siyasetçi olarak tanımlanmasında önemli olduğu düşünülmelidir¹⁹⁸.

Demirel ailesi siyasette aktif olan bir ailedir. Öyle ki Süleyman Demirel'in babası Yahya Demirel, 1955 ve 1963 yıllarında İslamköy Belediye Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Demirel'in kayınpederi olan Mesut Şener, 1957 yılında Yahya Demirel'den görevi devralacak fakat 1963 yılında Şener görevi tekrar Yahya Demirel'e bırakacaktır. Süleyman Demirel'in kardeşi Yahya Demirel ise 1957-60 yılları arasında DP Isparta İl Yönetim Kurulu Üyesidir¹⁹⁹. Ailenin bu politik geçmişi Demirel'in siyasi ortama uzak olmayan bir yerde yetişmiş olmasını sağlarken bunun sonucu olarak da Demirel'e devlet ile iletişim sorunu yaşayan halkın, sorunlarını nasıl aktardığını ve çözdüğünü öğretmiştir²⁰⁰.

Demirel'in uzun yıllar başında olacağı Adalet Partisi (AP); 11 Şubat 1961'de Ragıp Gümüşpala, Tahsin Demiray, Şinasi Osma, İhsan Önal, Ethem Menemencioğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, Muhtar Yazır, Necmi Ökten, Cevdet Perin, Emin Acar, Kamuran Evliyaoğlu tarafından kurulmuştur. AP, ilk kurulduğu yıllarda 27 Mayıs 1960 darbesine karşı olanların oylarına güvenerek bir nevi DP tabanına hitap etme eğilimindedir²⁰¹. Fakat bu eğilimlerinin Milli Birlik Komitesi'nin ve ordunun dikkatini çekmemesi gerekiyordu. AP'nin kurucu genel başkanının Ragıp Gümüşpala olması ve kendisinin emekli bir orgeneral olması, AP'nin özellikle ilk kurulduğu yıllarda ordu ile ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir²⁰². Süleyman Demirel ise arkadaşlarının da içerisinde bulunduğu bu partiye siyasete adım atmış ve partinin yapılan I. Büyük Kongresi'nde en yüksek oyu alarak Genel İdare Kuruluna seçilmiştir.

1964'te ordu ile dengeyi sağlayan Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra başsız kalan AP için konuşulan isimler; Sadettin Bilgiç, Tekin Arıburun ve Süleyman Demirel'dir. Bu başkanlık yarışından galip çıkan aldığı 1072 oyla Süleyman Demirel olmuştur. Süleyman Demirel'in kendisinden bir sonraki yüksek oyu olan (552 oy) Sadettin Bilgiç'in önüne geçmesinin nedenini Özyalçın'a göre; Saadettin Bilgiç'in,

¹⁹⁸Komsuoğlu, a.g.e. , s.97-99

¹⁹⁹Hulusi Turgut, *Demirel'in Dünyası*, İstanbul: ABC Yay. , 1992, s.279

²⁰⁰Komsuoğlu, a.g.e. , s.100

²⁰¹Elif Tuğçe Özyalçın, " Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi", https://www.academia.edu/35292667/T%C3%BCrk_Siyasal_Hayat%C4%B1nda_Adalet_Partisi_Anavatan_Partisi_ve_Do%C4%9Fru_Yol_Partisi (14.3.19), s. 1

²⁰²Komsuoğlu, a.g.e. , s.119

DP'li bir aileden gelmiş olmasıdır. Bilgiç'in ağabeyi Sait Bilgiç Yassıada'da yargılanan isimlerdendir. Toplumun büyük bir kısmı ve ordu Sadettin Bilgiç'in intikam duygusu ile hareket edeceğini düşünüyorlardı. Fakat Süleyman Demirel'in başkanlığı için Türk Silahlı Kuvvetleri'nin büyük bir kısmı, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve iş çevreleri destekte bulunduklarını açıkça beyan etmişlerdir. Demirel'in asker kökenli olmaması, büyük toprak sahibi olmaması ve erken yaşta siyasetin yıpratıcılığından nasibini almamış olmasıyla birlikte Demirel'in etkileyici hitabet gücü onu AP Genel Başkanlığı'na getiren faktörlerden olmuştur²⁰³.

AP'nin ilk katıldığı 1961 seçimlerini incelemek AP'nin Süleyman Demirel ile girdiği 1965 seçimlerinin farkını anlamak açısından gereklidir.

Darbeden sonra yapılan ilk seçim, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşmiştir. Seçim sonuçlarına göre; CHP %36.7'lik, AP %34.8'lik, YTP % 13,9'luk ve CKMP %13,7'lik oy almışlardır. Yeni oluşturulan "Cumhuriyet Senatosu" seçimleri ise çoğunluk sistemine göre yapıldığı için AP bu sistemde CHP'nin önüne geçmiştir. Bu sonuçlar gerek ordu gerek CHP için büyük hüsrana yaratmıştır. Çünkü 27 Mayıs sonrası esen DP karşıtı rüzgârları CHP oy olarak lehine çevireceğini düşünüyordu. Ancak DP'nin mirasına sahip çıkma iddiasında olan AP bu düşüncüyü bertaraf etmişti. AP'nin bu başarısından ordu da rahatsız olmuş ve 21 Ekim'de Harp Akademilerinde toplanma kararı alınmıştır. Burada "21 Ekim Protokolü" olarak geçecek bir protokol imzalanmıştır. Buna göre; ordu en geç 25 Ekim'de yönetime el koyacaktır. Fakat dönemin Genelkurmay Başkanı olan Cevdet Sunay araya girip Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçileceği ve İnönü'nün başbakan olacağı konusunda meclisin uzlaştığını söyleyince bu grup beklemeye karar verdi²⁰⁴.

1965 seçimleri, Süleyman Demirel'in AP koltuğunda girdiği ilk seçimdir. Seçim çalışmaları boyunca gerek hiç çıkarmadığı şapkasıyla gerekse halk ağzı ile yaptığı konuşmalarla muhafazakâr seçmenin dikkatini çekmiş ve ne zirveden ne de gazete manşetlerinden inmiştir²⁰⁵. Bu sırada AP'nin seçimlerde eski kitaplı-güneşli amblem yerine "kır at" ı seçmesi ve bu seçiminin YSK tarafından tescil edilmesi AP'nin,

²⁰³Özyalçın, a.g.m. s.2

²⁰⁴Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yay. 2016, s.99

²⁰⁵Ozan Örmeci, "Süleyman Demirel'in Ardından", *İsparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.21, S. 3, 2016, s. 1110

kapatılan DP'nin devamı niteliğinde olduğu eleştirilerine neden olmuştur. Fakat Süleyman Demirel, Türk seçmen kitlesinin büyük çoğunluğunu oluşturan okuryazar olmayanların parti tercihlerini yeni bir amblem seçerek kolaylaştırmakla yetinmemiş, aynı zamanda seçim sloganlarını kısa, öz ve herkesin anlayacağı tarzda tutarak seçmen kitlesine ulaşmayı hedeflemiştir²⁰⁶. Bu durum seçimlere de yansımış AP aldığı % 52.9 oy oranı ile 240 milletvekiline sahip olmuştur. Bununla birlikte 1965 seçimlerinde uygulanan sistem, milli bakiye sistemi olmuş ve birçok küçük partide kendilerine mecliste yer bulabilmiştir. AP'nin bu oy yükselişinde halkın gözünde Süleyman Demirel'in lider olarak onaylandığı da kanıtlanmış oluyordu²⁰⁷. Süleyman Demirel liderliğindeki AP'nin aldığı bu %52.9'luk oy; Ak Parti de dahil hiçbir sağ parti tarafından alınamamıştır²⁰⁸. Özetle; seçimlere katılan 6 siyasi parti lideri içinde en fazla seyahat eden, en geniş ölçüde partilerin düzenledikleri açık ve kapalı toplantılara katılan Demirel, başkanlık ettiği partisini tahmin edilemeyen bir zafere ulaştırmakla siyasi liderlik sınavında başarı kazanmış, geniş seçmen kitlelerinin gözünde baskıcı usullere başvuran askeri ve sivil devlet güçlerine karşı korunmasını bilen, tahsilli fakat köylü aslını inkâr etmeyen memleketsever bir "halk çocuğu" imajı yaratmıştır²⁰⁹.

2.3. BÜLENT ECEVİT ve 1977 SEÇİMLERİ

Bülent Ecevit; 1925 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Babası adli tıp hocası olan Prof. Dr. Mehmet Fahri Bey, annesi ressam Fatma Nazlı Hanım'dı. Ancak Mehmet Fahri Bey tek parti döneminin milletvekillerindendi ve bir dönem Ulus gazetesinde gazetecilik de yapmıştı. Ecevit'in yaşamı sanat ve siyaset ikilisinin bir sentezi olacaktı²¹⁰.

Ecevit, 1944 yılında Robert Koleji'ni bitirdikten sonra, Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'ne basın ataşesi olarak gönderildi. 1950'de Türkiye'ye dönüp CHP'nin resmi yayın organı olan Ulus gazetesinde çalışmaya başladı. Parti içerisindeki kargaşa

²⁰⁶Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: A.Ü S.B.F. Yay. , 1966, s.123-124

²⁰⁷Komsuoğlu, a.g.e. , s.142

²⁰⁸Örmeci, a.g.m. , s.1110

²⁰⁹Abadan, a.g.e. , s.127-128

²¹⁰Rıdvan Akar, Can Dünder, *Karaoğlu*, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s.16-17

yıllarında tüm hiziplerle birlikte çalışma yeteneği Ecevit'i 1957 yılında partiye taze kan sağlamak amacıyla alınan genç grubun bir üyesi yapmıştı²¹¹.

Ecevit'in, CHP içerisinde ortaya koyduğu “ortanın solu” düşüncesi giderek Ecevit'in, parti içerisinde sivrilmesine neden oluyordu. Ecevit' e göre ortanın solu; insancı, halkçı, sosyal adaletçi, ilerici, devletçi ve özgürlüğe bağlıdır²¹². 1965 seçimlerinden önce de İnönü ve partinin liderlik kadroları parti ideolojisini ortanın solu olarak belirlemişlerdir. Aslında bu kavram CHP'nin parti ideolojisini ya da parti programını değiştirdiği anlamına gelmiyordu. Yapılan, var olan görüşleri 1960 yılının moda kavramlarıyla tekrar açıklamaktı. Fakat 1965 seçimleri CHP için yenilgi ile sonuçlandı ve fatura ortanın solu düşüncesine kesildi. Bu düşünceye göre; seçmen bu kimlik tanımından hoşlanmamıştı ve parti tabanı da ortanın solu düşüncesini kavrayamamıştı. Bülent Ecevit ve arkadaşları ise parti ideolojisini “ortanın solu” olarak tanımlandırmakta ısrarcılardı. Onlara göre bu içi boş bir kavram değil solculuğun açık bir ifadesiydi ve İnönü de bu grubu desteklemişti. Ortanın solu olarak girilen ikinci seçimde de kötü bir yenilgiye uğrayan CHP'de sesler yükselmeye başlamıştı. Ortanın solu hareketinin ve Ecevit'in radikal sloganlarının seçimlerin kaybedilmesine neden olduğu ileri sürülüyordu fakat Ecevit, ortanın solunda ısrarını sürdürüyordu. Önemli olan İnönü'nün tavrıydı. İnönü, 1971'de Ecevit'i desteklemişti ancak pek çok kişinin gözünde İnönü'nün statükoyu temsil ettiği ve parti ideolojisinde herhangi bir değişiklik yapılmasına en büyük engeli oluşturduğu açıktı. Elbette İnönü'yü istifaya zorlamak da mümkün değildi. CHP Cumhuriyetçi geleneğin partisiydi ve Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'e bağlılık İnönü'nün kişiliğinde sembolize ediliyordu. Bu yüzden Ecevit genel sekreterlikten istifa etti ve destek toplamak için yerel parti teşkilatlarına gitti. Ecevit'in çalışmaları 1972 yılında meyvelerini vermeye başlamıştı. Yapılan kurultay Ecevit'in zaferi ile sonuçlandı ve İnönü ertesi gün istifa etti. Yeni bir kurultay Ecevit'i parti başkanı seçti²¹³. Bu ortanın solunun ilk zaferiydi.

1973 seçimlerine CHP yeni bir kanla katılıyordu. Türkiye o yıl cumhuriyetinin 50.yılıni kutluyor ve CHP'deki yenilik seçmeni de heyecanlandırıyordu. Öyle ki Akar

²¹¹FerozAhmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayın, 2010, s.320

²¹²Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, İstanbul: Kim Yayınları, 1966, s. 17-19

²¹³Ayşe Güneş Ayata, “ Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi”, *Ankara, A.Ü SBF Dergisi*, C.50, S.3, 1995, s.82-83, <http://dergipark.gov.tr/ausbf/issue/3111/43087> (12.4.19)

ve Dündar'ın da bahsettiği gibi halk Karaoğlan'ı göreve çağırıyordu²¹⁴. 12 Mart Muhtırasının sonuçlarının kendi seçmeni tarafından AP'ye kesilmesi, AP'den kopan DP'nin oyları bölmesi 1973 seçimlerinin galibini yeni liderli CHP yapıyordu. 1973 seçimlerine Ecevit, sürpriz parti lideri olarak girdi; kimse CHP'nin kazanacağını beklemiyordu. Partinin sözcüleri “umudumuz Ecevit” ve “halkçı Ecevit” sloganlarıydı. Çoğu yerde “Robin Hood” gibi folklorik bir kişilik olan ve insanlarda kahramanlık sosyal adalet şan ve şeref imgelerini uyandıran “Karaoğlan” diye karşılanıyordu²¹⁵. Ecevit, seçmen için güven veren bir liderdi. Bu seçimin bir sürpriz sonucu da Ecevit'in koalisyon için MSP ile görüşmesiydi. Bu görüşmeler sonucunda 6 Ocak 1974'te Bülent Ecevit başkanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuş oldu ve bu koalisyon döneminde Türk siyasi hayatı açısından önemli bir gelişme olan Kıbrıs Barış Harekati gerçekleşti.

Atina'daki asker cunta tarafından desteklenen Kıbrıs'taki Milli Muhafızlar 15 Temmuz 1974'te Cumhurbaşkanı Makarios'u devirmişlerdi. Bu darbe zaten gergin olan Türkiye- Yunan ilişkilerini iyice çıkmaz bir noktaya getirmişti. Ecevit, darbeyi “Yunan müdahalesi” olarak nitelemiş ve Türkiye'nin çıkarlarını korumak için her türlü adımın atılabileceğini söyledikten sonra, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını garanti eden İngiltere- Türkiye ve Yunanistan imzalı Zürih Anlaşması'nı hatırlatarak diğer garantör ülke olan İngiltere'ye bir nota vermişti. Kurulan diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin lehine ilerlemediği gibi aleyhine sonuçlanmaya doğru gidiyordu²¹⁶. Türkiye artık uluslararası anlaşmalardan doğan hakkını kullanabilirdi ve bu hakkı kullanmaya karar verecek kişi Bülent Ecevit idi. Beklenen olmuş, Türkler 20 Temmuz'da Kıbrıs'a çıkarma yapmaya başlamışlardı. 2 gün gibi kısa bir sürede de askeri duruma hâkim olmuşlardı. Yapılan hareket Kıbrıslı Türklerin durumunu elbette değiştirmiştir fakat esas değişim Bülent Ecevit'in imajında olmuştu. Barış harekati ile Ecevit'in popülaritesi iyice artmıştı. Artık o “ Kıbrıs Fatih Mücahit Ecevit” ti. Toplumun tüm kesimlerinden destek görüyor ve halk onu bağrına basıyordu²¹⁷. Ecevit yarattığı havanın etkisinin farkındaydı. Kendisine gösterilen sevgi selinin onu tek başına iktidara taşıyacağına inanıyordu ve bu inançla

²¹⁴Akar, Dündar, a.g.e. ,s. 87

²¹⁵Frank Tachau, “ Bülent Ecevit”, Türkiye’de Liderler ve Demokrasi, ed. Metin Heper- Sabri Sayarı, çev. Zuhal Bilgin, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s.131

²¹⁶Ahmad, a.g.e. , s. 419-421

²¹⁷Akar, Dündar, a.g.e. s.95

erken seçime gidebilme adına 18 Eylül 1974 günü başbakanlıktan istifa etti. Fakat bu istifa erken seçim yerine bir bunalım getirmişti. 200 günü aşkın bir süre yeni bir hükümet kurulamamıştı. Ecevit'in istifası ile 4 sağ partinin milliyetçi cepheyi kurmasıyla kutuplaşma okullardan başlayıp kısa sürede tüm Türkiye'yi içine alacak bir çatışma ortamına dönüştürdü²¹⁸.

1977 seçimlerine bu atmosferde gidildi. Ecevit'in "Kıbrıs Fatih'i" olması solun alacağı en yüksek oy olan % 41.1'e sebep olmuştu. CHP'nin bu seçimlerde, oyların %41.1'ini ve meclisteki sandalyelerin %47 sini almasında hiç kuşkusuz Ecevit'in popülist ve demokratik söyleminin önemli rolü vardı²¹⁹. Tek başına iktidar için gerekli çoğunluğu sağlayamamış olsa da Türkiye'de sol görüşlü bir partinin aldığı en yüksek oy oranına ulaşacaktı. Seçmen için Kıbrıs Harekatı'na kargaşa ortamı gölge düşürememişti. Seçmen Kıbrıs Fatih'ini % 41.1 ile ödüllendiriyordu. Bu durum seçmenin karar verme sürecinde liderin ne derece etkili olduğunu anlamamıza güzel bir örnek teşkil eder.

2.4. TURGUT ÖZAL ve 1983 SEÇİMLERİ

1980'li yıllar Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Bir askeri darbe ile daha karşı karşıya kalan Türkiye'de, 1961 anayasası fazla özgürlükçü bulunarak askıya alınmış, siyasi partiler kapatılmış, siyasi parti liderleri yasaklanmışlardır. Darbenin amaçlarından bir tanesi de; toplumun büyük bir kesimini siyasetten uzaklaştırarak ordunun siyaset üzerindeki hâkimiyetini arttırmaktır. İşte bu dönemde, Türkiye yeni bir siyasi liderle tanışacak ve bu lider Türk siyasal hayatına damga vuracaktır.

Turgut Özal, 1927 yılında orta sınıfa mensup, taşra kökenli, muhafazakâr ve dindar bir ailede dünyaya geldi. Başarılı geçen öğrenim hayatından sonra elektrik mühendisi olarak devlet bürokrasisinde kendine yer edindi. Aynı zamanda gerek yurt dışında gerekse yurt içinde önemli görevlerde bulundu. Özal'ın siyasi yaşamına kapı açan en önemli gelişmeler ise; Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümete Başbakanlık müsteşarı olarak atanması ve 12 Eylül darbesinden sonra askerlerce kurulan hükümette ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcılığı yapmasıdır²²⁰.

²¹⁸a. eser, s.99

²¹⁹Tachau, a.g.m. s.125-126

²²⁰Hayriye Özen, "Turgut Özal", *Türkiye'de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar*, ed. Emre Toros, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2011, s.122-123

Fakat Özal 1982 yılında patlak veren ve büyük tepki toplayan “banker skandalı”ndan sonra bu görevinden istifa etmiştir²²¹. Özal siyasi hayatına 1983 tarihinde kuracağı Anavatan Partisi (ANAP) ile devam edecektir.

ANAP’ın dolayısı ile Turgut Özal’ın amacı; siyasete yeni bir soluk getirmektir. Özal, seçim dönemi boyunca geleneksel sağ temalar olan asayiş ve düzene vurgu yaparken bir yandan da sosyoekonomik dönüşüm vaat etmiştir. Özal’ın bu söylemleri farklı toplumsal gruplara hitap etmeye başlamıştır²²². Çalışmanın ilerleyen yerlerinde de değineceğimiz gibi, ANAP siyasete yeni bir anlayış getirmek istemektedir. ANAP’ın kurucu isimleri oldukça genç fakat göz önünde olan kimseler değildir. Özal’ın bu kadroyla vermek istediği mesaj açıktır; hiçbir partinin devamı olmadıkları, yeni bir ekiple amaçlarının yalnızca halka hizmet etmek olduğudur²²³.

Seçimler yaklaştıkça kimse bu yeni partiye iktidar şansı tanımıyordu. Asker kökenli olan Sunalp’ın MDP’si seçimin kazananı olarak görülüyordu ki Kenan Evren’de açıkça MDP’ye olan desteğini belli ediyordu²²⁴. Fakat tarihler 6 Kasım 1983’ü gösterdiğinde sandıktan çıkan Turgut Özal ve ANAP olmuştu. ANAP %45.1 oranında oy almış, 211 milletvekili koltuğu ile tek başına iktidara gelmiştir. Özal’ın bu başarısında; eski siyasi liderlerin yasaklı olmasının yanında, yeni rakiplerinin Özal karşısında silik kalmasıdır. Öyle ki 22 Ekim 1983 tarihinde TRT’de yayınlanan Boğaz Köprüsü’nün satılması konulu açikoturumda MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp ve HP Genel Başkanı Necdet Calp’e kıyasla, Turgut Özal’ın oldukça etkileyici olduğu görülmüştür²²⁵.

Özal, ANAP ile iktidara sahip olduğunda öncelikle Türk ekonomisinin içe kapalı ve bürokratik elit ile özel sektör elitlerinin gizli bir anlaşmasına dayanan bir avanta paylaşımı mekanizması niteliğindeki geleneksel yapısını yıkmak üzere, dışa açılmayı, uluslararası piyasalarla bütünleşmeyi sağlamaya dönük köklü değişiklikleri gerçekleştirmek üzere çalışmalara başladı. Dünyadaki süreçte bu çalışmaların zorunluluğunu kanıtlar nitelikteydi. 1970’lerden itibaren neoliberal iktisat politikaları

²²¹ Hakan İnel, “Turgut Özal ve Süleyman Demirel’in Siyasi Liderliklerinin Bürokrasi İle İlişkiler Açısından Karşılaştırılması”, *Jemsos*, C.2, S.2, 2016, s. 192, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/174248> (13.4.19)

²²² Özen, a.g.m., s.128

²²³ Özyalçın, a.g.m., s. 15

²²⁴ Hasan Cemal, *Özal Hikayesi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990, s.48

²²⁵ Özyalçın, a.g.m. s. 17

İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan yönetimlerinde büyük ölçüde hakim olmaya başladı²²⁶. Özal’a göre çağı doğru okumak; Türk ekonomisini çağın gerisinde bırakmadan bu gelişmeleri göğüsleyebilecek bir donanımına kavuşturmak ve dünyanın gidişatına senkronize etmek demektir. Böylelikle Özal, yaptığı icraatlarla iş bilen ve iş bitirici bir siyaset adamı, bir iktisatçı başbakan imajı çizerek dönemin siyasi liderlerinden farkını ortaya koymuştur²²⁷. Bu özellikleriyle Özal dış dünya için “Atatürk’ten sonra Cumhuriyet tarihinde en köklü reformları yapan” kişi olmuştur²²⁸.

1980 darbesinin öncesinde yaşanan olaylar ve 80 darbesiyle birlikte asker otoritesi seçmeni iyice bunaltmaya başlamıştı. Seçmen, siyasette yeni bir arayış içindeydi ve Turgut Özal, seçmenlerin bu arayışlarının farkında olan bir liderdi. Özal sık sık seçilmişlerin atanmışlara önceliğinden bahsediyor²²⁹, sivil görüntüsünü olabildiğince koruyor hatta kimi resmi ziyaretlerini kravatsız, keten pantolon ya da tişörtle yapıyordu. Militarizm sempatisini MDP genel başkanı Sunalp’e bırakmıştı. Sunalp’in de militarizmin doruklarından inmeye niyeti yoktu. Serbest pazar ekonomisi ile demokrasi bağlantısı kuruyor; devleti sadece bir araç olarak görüyor, devlet millet içindir görüşünü benimsiyordu. Yerel yönetimlerin demokrasi için önemine vurgu yapıyor bu yumuşak üslup Kenan Evren’in bağırduğu dönemde seçmenin kulağına hoş geliyordu²³⁰. Eşi Semra Hanımın da belirttiği gibi Özal makamından ziyade evinde çalışmayı tercih ederek²³¹ sivil imajını pekiştiriyordu. Özal’ın sivil görüntüye verdiği bu önem, seçmenin üniforma fobisine bir ilaçtı adeta. Zor dönemlerden geçen seçmen askeri üniforma yerine Özal’ın kocaman göbeği ile giydiği mayosunu, yakası açık tişörtlerini²³² tercih ediyordu. Seçmen, askeri iktidarın getirdiklerinden sıkılmıştı ve bunu 1983 yılında kendisine sunulan 3 parti içinde (MDP, HP, ANAP) sivil görüntü çizen tek parti olan ANAP’ı ve haliyle Turgut Özal’ı iktidara tek başına taşıyarak gösterdi.

²²⁶Mustafa Erdoğan, “ Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, ed. İhsan Sezal, İhsan Dağı, İstanbul: Boyut Yay. 2003, s.21-22

²²⁷Resul İzmirli, Ramazan Gökbnar, Buğra Özer, “ Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, *Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.42, 2014, s.248

²²⁸Veysel Bozkurt, “ Geleceğin Toplum, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, ed. İhsan Sezal, İhsan Dağı, İstanbul: Boyut Yay. 2003, s.171

²²⁹Erdoğan, a.g.m. s.20

²³⁰Cemal, a.g.e. s.49

²³¹Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001, s.213

²³²Cemal, a.g.e. s.49

2.5. RECEP TAYYİP ERDOĞAN ve 2002 SEÇİMLERİ

Bizi böyle bir çalışma yapmaya iten, çalışmamıza ilham olan lider; Recep Tayyip Erdoğan'dır. 1994'ten bu yana bitmeyen popülerliğinin yanı sıra girdiği her seçimden galip olarak ayrılması ve partisinin önüne geçen bir lider olması, Türkiye'de oy verme davranışının lider odaklı olduğuna dair tezimizi kanıtlar niteliktedir. Bu yüzden Erdoğan'ın kısa bir biyografisi ile çalışmamıza başlayacak, İstanbul Belediye Başkanlığı görevinden, ilk kazandığı 2002 seçimlerine kadar ki süreçten bahsedecek ve son olarak 2002' den günümüze kadar seçmenin oy verme davranışına etkisini inceleyeceğiz.

Aslen Rizeli bir aileye mensup olan R.T. Erdoğan; 26 Şubat 1954 yılında İstanbul'da doğdu. İlkokulu Kasımpaşa Piyale Okulu'nda bitirdikten sonra İstanbul İmam Hatip Lisesi'ne başladı. Bu okuldan da 1973 yılında mezun olan Erdoğan üniversite eğitimini Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi'nde tamamladı.

Liderlerin hayat hikâyelerinin liderlik yapma tarzlarını biçimlendirdiğinden bahsetmiştik. Buna örnek olarak; Cemal Dindar da, R.T Erdoğan'ın biyografisi ile siyaset yapma biçimi arasında bir bağ olduğundan bahsetmiştir. Erdoğan'ın hayat hikâyesine bakıldığında baba-oğul çatışmalarının bilinen ilk atası Bakatoğlu Ahmet'e kadar uzandığı görülür. Bakatoğlu Ahmet, oğlu tarafından öldürülmüştür ve bu olayla birlikte baba katlini unutma ve yadsıma biçimleri kuşakların kaderini, adlarını belirleyen ana dinamiklerden biri haline gelmiştir. Bakatoğlu Ahmet her kuşakta yeniden dirilmiştir. Erdoğan'ın babasının adı Ahmet'tir. İlk oğlunun adı Ahmet Burak ve ilk torununun adı da Ahmet Akif. Ailede kuşaktan kuşağa aktarılan miras sadece tarlalardan, evlerden, konaklardan ibaret olmuyor. Bu ailede bir baba katli insan soyunun en güçlü toplumsal kalıtlarından biri olarak hemen her kuşaktan yeni temsilciler talep etmiştir. Erdoğan'ın babası Ahmet Bey'in çocuğunu cezalandırma yöntemi ise bu cezayı Ahmet Bey'in mi verdiği yoksa Bakatoğlu Ahmet'in bir başka Ahmet zatında öç mü aldığı konusunda Cemal Dindar'ı sorgulamaya itiyor²³³.

²³³Cemal Dindar, *Bi'at ve Öfke: Recep Tayyip Erdoğan'ın Psikobiyografisi*, İstanbul: Cadde Yayınları, 2011, s.15-16

Erdoğan'ın gelişiminde, kendisinin de sürekli üzerinde durduğu bir başka etki İmam Hatip Lisesidir. Erdoğan, İmam Hatip için “her şeyim” demektedir. Hayatının çizgisini, çevresini hep orada kazandığını söyleyecek; vatan aşkını, insanları sevmeyi, bu ülkeye hizmeti, ibadet etmeyi, dayanışma şuurunu kendisine İmam Hatip Lisesinin öğrettiğinin altını çizerek “Bana beni İmam Hatip Lisesi kazandırdı.” diyecektir²³⁴. Bu yüzdendir ki iktidara geldiği dönemden bu yana İmam Hatip Okullarına fazlaca önem vermiş, bu okulların sayısını arttırmış ve kendisi için öneminin her zaman ayrı olduğunu dile getirmiştir.

Erdoğan'ın siyasete ilgisi ise daha ortaokul yıllarında başlamıştır. Bu yıllarda Milli Türk Talebe Birliği²³⁵ (MTTB) ne katılan Erdoğan, daha sonra adım adım aktif siyasete doğru kaymaya başlamıştır²³⁶. İlk aktif siyasi hareketi; MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığı oldu. Tarih 1976 yılıydı ve ülkede sağ-sol çatışması had safhasına ulaşmıştı. Fakat Erdoğan'ın annesinin yüreğine su serpmek için sarf ettiği şu cümle; *“Anne, biz bu anarşi olaylarının içinde değiliz. Olayların içinde olmadığımız için bize niye sataşsınlar,”*²³⁷ 1980 sonrası İslami hareketin nasıl yükseleceğine ilişkin ipucu niteliği taşıyordu. Gerçekten de Erbakan, MSP gençliğini sokaklardan uzak tutarak 1980 sonrasına hazırlıyordu. Erdoğan'ın dikkat çeken hitabet yeteneği bu dönemlerde kendini göstermiştir. İstanbul'un fethedilmesinin 527. Yıldönümü dolayısı MSP Gençlik Kolları, “Spor ve Sergi Sarayı'nı” doldurmuş, konuşmacı olan R.T Erdoğan'ı büyük bir coşkuyla alkışlıyorlardı. Daha sonra Sebil dergisi bu konuşmacıyı “şaha kalkan bir at sırtında olduğu intibaini veren heyecanlı konuşmacı” ve “İslamcı gençliğin gerçek liderlerinden” olarak yazacaktır²³⁸.

2.5.1. Belediye Başkanlığı

1980 askeri darbesinden sonra siyasi partilerin kapatılması ile birlikte Erdoğan, bir süre özel sektörde müşavirlik ve üst düzey yöneticilik yapmıştır. Aktif siyasete geri

²³⁴Muhammed Pamuk, *Yasaklı Umut: Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001, s.21-22

²³⁵ Milli Türk Talebe Birliği, ilk olarak 14 Aralık 1916 yılında kurulmuş ve bu birlik uzun yıllar yüksek öğrenim gören gençlere hitap etmiştir.

²³⁶Ömer Ak, *Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R.T. Erdoğan Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: A.Ü SBE, 2009, s. 61

²³⁷Ruşen Çakır, Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*, İstanbul: Metis Yayınları, 2001, s.28

²³⁸a. eser, s.31

dönüşü ise İskender Paşa dergâhının desteği ile 1983 yılında kurulan Refah Partisi (RP) ile olacaktır. 1984 yılına gelindiğinde ise Recep Tayyip Erdoğan, RP Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 yılında ise RP İstanbul İl Başkanı ve RP MKYK üyesi olmuştur. Bu dönemde gençlerin ve özellikle kadınların siyasete katılmalarına yönelik çalışmaları dikkat çekmiştir. Fakat Erdoğan'ın seçmenle bu kadar bütünleşmesinin ve bir lider olarak bu kadar benimsenmesinin belki de en önemli sebebi bu dönemde siyasetin tabana yayılmasına özellikle önem vermiş olmasıdır. Bu verilen önem sonucunda, her semt, mahalle, cadde, sokak hatta apartmanda oturanların dahi listesi yapılmış ve Erdoğan bizzat yüzlerce ev sohbetine katılmıştır²³⁹. Milli Görüş'te ilk defa denenen bu anlayış tabandan sert tepkiler alsa da ilk meyvesini 1991 seçimlerinde RP'nin oy artışı ile vermiştir²⁴⁰.

1994 yerel seçimleri için RP'de İstanbul adaylığı için isimler konuşuluyordu. Eski ANAP'lı Ali Coşkun, Erbakan ile yaptığı bir görüşmede adaylık sözü almıştı. Fakat RP İstanbul İl Teşkilatları ortak bir karar ile R.T. Erdoğan'ın ismini söylüyordu. Erbakan Erdoğan'ın genç ve tecrübesiz olmasından dolayı bu adaylığa sıcak bakmasa da seçim anketlerine boyun eğecek ve R.T. Erdoğan İstanbul için RP'den aday olacaktı²⁴¹. Anketlerin işaret ettiği Erdoğan 27 Mart 1994 seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmişti. İlk birkaç yıl İstanbul'un sorunlarını çözmeye odaklanan Erdoğan, çalışmalarının karşılığını aldıkça hedefini daha da yükseltmeye başladı. Konuşmaları artık sadece İstanbul'un sorunlarının çözümü için değil, tüm Türkiye'nin sorunlarının çözümüne yönelik oluyordu²⁴².

Erdoğan'ın en büyük yükselişinin yaşanacağı yer; eşi Emine Erdoğan'ın memleketi de olan Siirt'te olacaktı. Erdoğan, Siirt'e davet edilmişti. Halk Erdoğan'ı sevinçle karşılıyordu. “Başbakan Tayyip” ve “Hoş geldin enişte” sloganları atılıyordu²⁴³. Erdoğan'ın retorikinin seçmene nasıl etki ettiğinin en güzel örneğiydi Siirt konuşması. Bu retorikte Erdoğan'ın artı hanesine yazılacak bir şey de şuydu; gerek “onlar”dan gerekse alanı doldurmuş “kardeşler”den söz ederken karşısında adı sanı belli biri onunla konuşuyormuş gibi seslenmesiydi. Miting meydanı kasaba kahvehanesinin

²³⁹Ak, a.g.e. , s. 63-64

²⁴⁰Pamuk, a.g.e. , s.27

²⁴¹Çakır, Çalmuk, a.g.e. s.66

²⁴²Pamuk, a.g.e. . s.31-32

²⁴³a. eser, s.85

samimi sohbetlerine dönmüştü. Erdoğan “biz” dili ile konuşuyor ve halka “kardeşler” diye hitap ediyordu²⁴⁴. Erdoğan konuşmasına “*Minareler süngü, kubbeler miğfer, camiler kışlamız, müminler asker*” mısraları ile devam ederken miting alanı büyük bir heyecana boğuldu ve tekbir sesleri ile birlikte “Başbakan Erdoğan” sloganları miting alanını dolduran seçmenler tarafından haykırıldı²⁴⁵. Ancak Siirt Cumhuriyet Başsavcılığı, Türk Ceza Kanunu’nun 312. (halkı, din ve ırk farkı gözeterek; kin ve düşmanlığa tahrik etmek) maddesine dayanarak okuduğu bu dizelerden dolayı, Erdoğan hakkında suç duyurusunda bulunmuş, dava daha sonra Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi’ne aktarılmıştır. Erdoğan, hakkında verilen hapis cezasını çekmek üzere Pınarhisar Cezaevi’ne nakil olurken büyük bir kalabalık kendisini uğurlamaya gelmiş ve “bu şarkı burada bitmez” sloganları atmışlardır²⁴⁶. Yani alınan kararlar seçmen üzerinde ters bir etki yaratmış mağdur olarak gördükleri Erdoğan’a daha çok sempati beslemelerine neden olmuş, Erdoğan cezaevinden daha güçlü olarak çıkmıştır.

2.5.2. Ak Parti Süreci

28 Şubat 1997 tarihli MGK bildirisi ile 21 Mayıs 1997’de RP aleyhine açılan kapatma davası RP’nin kapatılacağı yönündeki inançları kuvvetlendirdi²⁴⁷. İsmail Alptekin başkanlığında Fazilet Partisi (FP) ni kurmuştur. Kapatılan RP’nin siyasi yasaklı olmayan vekilleri FP’ye geçmiş ve TBMM’de temsil olanağı bulmuştur. Genel Başkanlığa ise Recai Kutan getirilmiştir²⁴⁸. Fakat Erdoğan’ın, emanetçi olarak görülen Kutan’a güçlü itirazları vardı. Parti tabanına kulak verilmesi gerektiğini her defasında vurguluyor “taban kimi isterse o genel başkan olsun. Aksi takdirde kabul etmem.” diyordu. Fazilet partisindeki bazı isimler, (Abdullah Gül, Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu vs...) Erdoğan adına siyasi çalışma yürüttükleri ve parti içerisinde ikilik yarattıkları gerekçesi ile FP’nin başkanlık divanından tasfiye edilmişti. Bu tasfiyenin ardından Abdullah Gül başkanlığında bir muhalefet hareketi başlatıldı fakat bu hareket

²⁴⁴Dindar, a.g.e. s.50

²⁴⁵Çakır, Çalmuk, a.g.e. s.84

²⁴⁶SevtaPirçek, *Türkiye’de Karizmatik Siyasi Lider Kültü’nün İtaat Kültürü Bağlamında Analizi: Recep Tayyip Erdoğan Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 2015, s.62

²⁴⁷Yener Lütfü Mert, *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler, Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları*, Ankara: İlkim Basın Yayın Dağıtım, 2008, s.79

²⁴⁸Hakan Özdemir, “28 Şubat Süreci Arifesinde ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi-Fazilet Partisi Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Isparta, S.D.Ü İ.İ.B.F Dergisi*, C.20, S.2, 2015, s.180

büyük kongrede az bir farkla başarısız oldu²⁴⁹. Artık FP ile “yenilikçiler” arasındaki ipler kopmuştu. Yenilikçiler, Ak Parti kurulmadan önce iş çevreleri ile görüşmüş, TUSİAD üyeleri ile buluşup konuşmalar yapmıştı. Artık Milli Görüş gömleğini çıkardığından bahsederek yeni bir anlayış içerisinde siyaset yürüteceğini dile getirmiştir. Erdoğan’ın gerçekten değişip değişmediği tartışılırken FP’nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması, Erdoğan ve yenilikçi ekibe bekledikleri fırsatı vermiştir. 14 Ağustos 2001’de Ak Parti kurulmuş ve Erdoğan genel başkanlığa seçilmiştir²⁵⁰. Yeni parti seçimlere girmeye hazırlanırken Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı işlediği ve fiilen cezasını da çektiği bir suçtan dolayı “kurucu üye”, “genel başkan”, “milletvekili” olamayacağı hükmüne rağmen; Erdoğan’ın parti başına getirilmiş olmasından dolayı parti hakkında kapatma davası açmıştır²⁵¹. Erdoğan’ın milletvekilliği olmasa bile partinin başında olması gerekliliği partililerce de kabul edilmiştir. Çünkü Erdoğan’ın popülerliği özellikle cezaevi sürecinden sonra iyice artmış, Erdoğan adeta partinin vitrini konumuna gelmiştir²⁵². Ak Parti, 2001 yılındaki krizin etkisiyle de yükselişini sürdürmektedir. Çünkü ekonomik krizden mevcut siyasi partilerin olumsuz etkilenmesi ve seçmenin bu partilere olan güveninin kaybı²⁵³ yeni kurulmuş Ak Parti’ye seçmenin bir şans tanınmasına neden oluyordu.

3 Kasım 2002 yılında yapılan seçimlerin galibi Ak Parti olmuştur. Bu seçimin önemli bir sonucu da; siyasi partilerin seçmen tabanlarındaki oy kaymasının yüksek olmasıdır. Oynaklık katsayısı olarak da bilinen ve iki seçim arasında partilerin oylarında meydana gelen değişimlerin kümülatif toplamının ikiye bölünmesi şeklinde hesaplanan seçmen oynaklık katsayısı, 1999 seçimlerinde 20 iken, 2002 seçimlerinde 54 olarak gerçekleşmiştir. Bu da demektir ki seçmenlerin yüzde 54’ü, bir önceki seçime göre farklı partiler için oy kullanmıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye 50 yıl aradan sonra iki partili sisteme dönmüştür²⁵⁴. Yani Türk siyasetinin önemli partilerinden olan MHP, DYP, DSP ve SP gibi partiler, baraj altında kalmışlardır. Ak Parti aldığı %35 oyla tek

²⁴⁹Dindar, a.g.e. s. 84

²⁵⁰Pirçek, a.g.m., s.64

²⁵¹A. Vahap Kaya, *Yumuşak Karizma*, İstanbul: Sis Yayıncılık, 2003, s.54

²⁵²Pirçek, a.g.m. , s. 64

²⁵³Ziya Öniş, “ThePoliticalEconomy of Turkey’sJusticeand Development Party”, (der.), M. Hakan Yavuz, *TheEmergence of a New Turkey: Democracyandthe AK Parti*, Salt Lake City,:The UniversityofUtahPress, 2006, s.209

²⁵⁴Orhan Gökçe, Birol Akgün, Süleyman Karaçor, “ 3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim”, *Konya, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.4, 2002, s. 4-5

başına iktidar olmuştur²⁵⁵. Ak Parti, seçmenin koalisyon partilerine olan güvensizliğini kendi lehine değerlendirmiş özellikle 2001 krizinden doğan tepkileri rakiplerine karşı değerlendirmiştir²⁵⁶.

Ak Parti'nin, Weber'in üç tip meşruiyet kaynağına sahip olduğunu söyleyebiliriz (bkz. 1.2. SİYASAL LİDERLİK). Buna göre; Ak Parti geleneksel otoritesini ve meşruiyetini İslam geleneğinin küreselleşme sürecinin gereklerine uygun olarak modernize edilmiş “muhafazakâr” ideolojik kimliğe dayandırmaktadır. Yasal- akılcı otoritesini ve meşruiyetini, seçmen kitlesini oluşturan toplumsal tabakaların siyasal davranışı olarak kendisine yönelen demokratik destekten almaktadır. Son olarak bizim de savunduğumuz gibi karizmatik otorite ve meşruiyetini partinin kurucu lideri olan Recep Tayyip Erdoğan'dan almaktadır²⁵⁷. Erdoğan'ın yukarıda saydığımız karizmasına etki eden durumların yanında kendisinin kişisel özelliklerinin, diğer siyasi liderlerle karşılaştırılmasından doğan bir yönü de vardır. Öyle ki DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümetinin Başbakanı Bülent Ecevit'in yaşla ilgili sağlık sorunlarından kaynaklanan fiziksel yetersizlikleri nedeniyle siyasal lider ve devlet yöneticisi olmanın gerektirdiği etkinlik ve gösterişten yoksunluğu ile karşılaştırılmaktadır. Diğer liderler; Demirel ve Erbakan'ın yaşları da Erdoğan'ın karizmasını olumlayan psikolojik kaynaklar olmuştur. Erdoğan'ın diğer liderden genç olan yaşı, siyasal örgütlülük deneyiminden kaynaklanan konuşma yeteneği ve konuşurken kullandığı agresif yöntem, Erdoğan karizmasının güven ve özgüven üzerine kurulu olduğunu seçmenin doğulu toplumsal bilinç altına etki etmiştir. Aynı zamanda Erdoğan'ın diğer siyasi liderlerden farklı olarak “seçkin” olmayan sıradan görüntüsü alt gelir gruplarına yönelik önemli bir psikolojik işlev görmüştür²⁵⁸.

Ak Parti'nin gerek 2002 seçimlerini kazanmasının gerekse girdiği diğer seçimlerden galip olarak çıkmasının en büyük nedeni R.T. Erdoğan'a duyulan güvenç ve inançtır. Ak Parti içerisinde Erdoğan'ın yakaladığı bu popülerliği başka bir siyasinin

²⁵⁵Sefa Kaplan, *Recep Tayyip Erdoğan: Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007, s. 95-96

²⁵⁶Fulya Maksudoğlu, *Kitle İletişim Araçlarının Seçim Propagandalarında Kullanımı: Antakya Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.50

²⁵⁷Nazif Tok, Vedat Koçal, “Siyasal İktidarın Weberyen Meşruiyet Kaynakları Açısından Bir Adalet ve Kalkınma Partisi Analizi”, *Kırgızistan, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.4, 2013, s.105

²⁵⁸a. eser, s.123-124

yakalaması oldukça zor gözükmetedir. Yani bir bakıma Erdoğan olduğu için Ak Parti vardır²⁵⁹.

Savunduğumuz tezi kanıtlayacak şekilde “Konda Araştırma”nın yaptığı çalışmaya burada değinmek gerekir. Yapılan araştırma; 30 ilin merkez dâhil 98 ilçesine bağlı 150 mahalle ve köyünde 2669 kişiyle yüz yüze görüşme sonucunda gerçekleşmiştir. Konda’nın bu araştırmayı yapmasındaki sebeplerden biri; Türkiye toplumunun çoğunluğunun, liderini beğendiği partiye oy verdiğinin anlaşılması yani liderci olduğunun ortaya çıkmasıdır. Diğer bir sebebi ise; R.T Erdoğan’ın kesintisiz en uzun süre iktidarda kalan lider olmasıdır. Araştırmada Devlet Bahçeli, Kemal Kılıçdaroğlu ve Recep Tayyip Erdoğan’a yönelik sahip olduğu değerler, belirli bir vizyona sahip olmak, ülke sorunları ile ilgili tavır ve takipçileri ile ilişkisi gibi özelliklerine dair deneklere sorular yöneltilmiştir ve 1 ile 5 arasında puan vererek değerlendirme yapmaları istenmiştir. Recep Tayyip Erdoğan 3,6 ile en yüksek not ortalamasına sahip lider olmuştur. Erdoğan’ın hitabet yeteneği, toplumun birçok kesimi tarafından en başarılı bulunan özelliği olmuştur. Ardından da halka yakın olması ve Türkiye için bir vizyona sahip olması gelmiştir. En zayıf bulunan özellikleri ise, adil olması, samimi olması ve eşitlik, adalet gibi değerlere sahip olması olarak öne çıkmıştır²⁶⁰.

Yine liderin partisi üzerindeki etkisine yönelik başka bir çalışma Konya’da gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların %56,2’si erkek, %43,6’sı kadındır. Bu kişilerden evli olanların oranı %65,7, bekârların oranı %32,5 ve dul olanların oranı %1,7 olup; bunların %22,3’ü 18-23 yaş, %24,3’ü 24-29 yaş, %21,3’ü 30-35 yaş, %13,7’si 36 -41 yaş, %9,5’i 42-47 yaş, %5,9’u 48-53 yaş, %2,8’i 54-59 yaş ve %0,2’si 60 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan kişiler, cinsiyet bakımından dengeli bir dağılım sergilemekte, yaş bakımından genç kesim, medeni durum bakımından ise evli kesim diğer kesimlere oranla daha ağır basmaktadır. Eğitim düzeylerine bakıldığında %33,6’lık oranla birinci sırayı üniversiteliler almaktadır. İkinci sırada lise mezunları %24,3’lük bir oranla yer alırken, üçüncü sırada bulunan ilkokul mezunlarının oranı ise %22,8’dir. Bunların dışında

²⁵⁹Lütfü Özşahin, *Siyasal Bir Fenomen Olarak Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012, s. 34-35

²⁶⁰Konda Barometresi, *Liderlik*, 2013, s.3-4 https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1303_L%C4%B0DERL%C4%B0K.pdf (16.4.19)

okuma-yazma bilmeyenler %0,7'lik, okuryazar olan kişiler %1,1'lik, ortaokul mezunları %11,3'lük ve lisansüstü olanlar ise %6,3'lük bir orana sahiptirler. Deneklerin parti bağlılıklarına bakıldığında; %38,6'lık kesimin partisine normal bağlılıkta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Parti bağlılıkları normal olan denekler de mevcut siyasi parti liderleri içinde en beğendikleri lider olarak R.T. Erdoğan'ı söylemişlerdir. Aynı araştırmada denekler bir liderin “güven uyandırması” gerektiğini, “içinde bulunduğu zor şartlarda sağlıklı karar” verebilmesi “güçlü ikna kabiliyeti” gibi özelliklere sahip olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu bulgulara göre Türk toplumunun en fazla karizmatik lider tipini istediği söylenebilir ve bu özelliklerin hangi siyasi parti liderinde mevcut olduğu sorusuna yine büyük bir çoğunluk R.T. Erdoğan yanıtını vererek oy tercihlerinin partiden ziyade lider odaklı olduğunu kanıtlamışlardır²⁶¹.

Güneydoğu illerinin bir kısmında yapılan bir çalışma da Erdoğan'ın siyasi liderliğinin, partisinin önüne geçerek seçmenlerin oylarını bu doğrultuda verdiklerinin bir kanıtı olarak çalışmamızda yer vereceğimiz bir diğer araştırmadır. Deneklerin demografik özellikleri şu şekilde verilmiştir; 300 kişiden 196'sı (%65.3) erkek, 104'ü (%34.7) kadındı. Çalışmaya dâhil edilenlerin %36.3'ü 26-33, %27'si 34-41, %15'i 18-25, %13'ü 42-49 yaş arasında iken %8.7'si ise 50yaş ve üzerindeydi. Çalışmaya dâhil edilenlerin %89'u evli, %11'i, %30.3'ü lise, %23.3'ü ilkokul, %23.3'ü ortaokul, %21'i üniversite, %2'si de yüksek lisans/doktora mezunudur. Çalışmayadâhil edilen katılımcılara "yarın bir genel seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz?" sorusu sorulmuş olup verilen yanıtlar incelendiğinde %54'ünün Ak Parti, %19'unun HDP, %13.3'ünün CHP, %12'sinin MHP ve %1.7'sinin de diğer partilere oy vereceğini ifade ettiğigörölmüşür. Ak Parti'nin ilk sırada olmasının sebebi çalışmaya katılan büyük çoğunluğunun R.T. Erdoğan'ın liderliğini güçlü ikna kabiliyeti ile pekiştirerek karizmatik liderlik tanımına yakın görmesidir²⁶².

Çalışmamızı sonlandırmadan önce Türkiye'deki yerel yönetim seçimlerinde parti adaylarının parti liderlerinin gölgesinde kalmasına değinmek de gerekir. Kimi zaman yerel seçmen, gösterilen adayı dahi tanımamakta genel seçimlerde oy verdiği ya

²⁶¹Arklan, a.g.m., s.51-55

²⁶²Yunus Vuran, İbrahim Sani Mert, “ Recep Tayyip Erdoğan'ın Karizmatik Liderlik Özellikleri: Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep İllerinde Bir Uygulama”, *International Journal of AcademicValStudies*, C.3, S.13, 2017, s. 151-162, http://www.javstudies.com/Makaleler/719882773_370-Yunus%20VURAN,%20%C4%B0brahim%20Sani%20MERT_146-165.pdf (16.4.19)

da liderine sempati duyduğu partiden olmasını yeterli görmektedir. Özellikle Ak Parti için yerel yönetim seçimlerinde de bir R.T. Erdoğan imajı vardır ve kendisi bizzat yerel yönetim seçim mitinglerine katılarak partisi için oy istemektedir.

Anayasamızın 127. Maddesi yerel yönetimlerin tanımına yer vermektedir. Buna göre; “yerel yönetimler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.” Yerel yönetimlerin kanunda verilen tanımına dayanarak bu yönetim tarzının halka daha yakın bir yönetim tarzı olduğu söylenebilir. Bu yönüyle de demokratik bir sistemin olmazsa olmazlarından. Demokratik değerlere sahip bir yerel yönetim için de ilk şart demokratik yollarla yapılan yerel seçimlerdir²⁶³. Seçmenin bu seçimlerde oy verirken göz önünde tutması gereken hususlar, yerel sorunlar ve bu sorunlara en uygun çözümü üretecek olan adayı belirleme olmasına rağmen genel olarak ulusal sorunlar yerel sorunların önüne geçmiş²⁶⁴, siyasi parti liderleri yerel adaylardan daha çok seçim meydanlarında görünür olmuştur. Ak Parti’nin yerel seçimlerde de Erdoğan imajlı seçim kampanyası yapması, bu durumun örneklerinden bir tanesidir.

Resim 1. Ak Parti Belediye Seçim Afiş Örneği

²⁶³Nilüfer Negiz, Fulya Akyıldız, “Yerel Seçimlerde Seçmenin Tercihi Üzerinde Aday İmajının Etkisi: Uşak Örneği”, *Isparta, S.D.Ü. S.B.E. Dergisi*, S.15, 2012, s. 175

²⁶⁴a. eser, s. 176

SONUÇ

Türk siyasal kültürü; batılılaşma ve geleneksellik arasında şekillenen bir siyasal kültürdür. Osmanlıdan günümüze kadar gelen devlet merkezli bir anlayış söz konusudur. Bu anlayış doğrultusunda reform istekleri tabandan gelmez, devlet gerektiğinde demokrasiyi, gerektiğinde laikliği gerektiğinde temel hak ve özgürlükleri tabana bahşeder. Taban için devlet kutsaldır. Max Weber'in doğu toplumlarını tanımlamada siyaset bilimi literatürüne kazandırdığı patrimonyal kültür, Türk siyasal hayatında da kendisini göstermektedir. Bu anlayışta geleneksel aile kültürünün devlet yapılarına uyarlanması söz konusudur. Devlet "baba"dır. Baba, kendisine duyulan itaat karşılığında aile bireylerini korumak ile yükümlüdür.

Türk siyasal kültürünün patrimonyal karakteri; Türk seçmeninde güçlü bir devlet hayali olarak belirmiştir. Bu güçlü devlet hayali de güçlü bir lideri gerektirmektedir. Seçmen tercihlerine etki eden birçok faktör vardır elbette, bu faktörlerde göz ardı edilemez. Lakin siyasal kültürün getirdiği güçlü lider isteği, özellikle de günümüz koşullarının güvenlik sorunlarını ön plana çıkarması, seçmenlerin tercihlerini yaparken gözettikleri ilk faktör olmuştur. Hatta Türkiye'de toplum kendisini liderle o denli özdeşleştirmiştir ki partilerin etiketi parti programlarından ziyade parti liderleri olmuştur. Örneğin; MHP'nin kurucu genel başkanı Alparslan Türkeş'in ölümünün ardından genel başkanlığa seçilen Devlet Bahçeli, 1997 yılından beri görevinin başındadır. Bu durum MHP'de geleneksel bir hal almıştır ve parti tabanı da Devlet Bahçeli ile MHP'yi özdeşleştirmiştir. Türkiye'de siyasi partilerde yaşanan lider oligarşisinin bir sebebini de seçmenin lidere atfettiği önem oluşturmaktadır.

Türkiye'de seçmen davranışlarını etkileyen faktörler üzerinde yapılan çalışmalarda da tezimizi kanıtlar nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Genelde seçmenler parti liderleri üzerinden partiye oy verdiklerini belirterek malum şahsın partiden ayrılması halinde hala aynı partiye oy verip vermeyeceği hususunda; seçmenlerin bir kısmı kararsız bir tutum sergilerken bir kısmı da o partiye oy vermeyeceklerini dile getirmişlerdir. Liderin partisi için bir vitrin olduğunun en güzel örneğini Ak Parti-Recep Tayyip Erdoğan oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra partisinden istifa etmek zorunda kalan Erdoğan, Ak Parti üzerindeki etkisini kaybetmemiş,

kendisinin gösterdiği kişiler genel başkan olmuşlardır. Hatta bu konu Cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusunda tartışmalara neden olmuştur. 2017 Anayasa değişikliği üzerine yapılan referandumda da cumhurbaşkanının partisinden istifa etme zorunluluğu ortadan kalkmış, Recep Tayyip Erdoğan partisinin genel başkanlığına tekrar geçmiştir. Bu durum Ak Parti seçmenini memnun etmiştir. Öyle ki yerel seçimlerde dahi gösterilen adaydan ziyade parti liderini öne çıkaran seçim kampanyaları kullanılmış, cumhurbaşkanı bizzat seçim mitinglerine katılarak partisi ve haliyle adayları için oy istemiştir.

Siyasal kültürün etkisinin yanında zamanın getirdiği kimi şartlarda seçmenin güçlü lider arayışına sebep olabilmektedir. Ülkemizde yaşanan 2001 ekonomik krizinin ardından yapılan ilk seçimlerde iktidar kendisini siyasi yelpazenin solunda tanımlayan bir partiden, kendisini siyasi yelpazenin sağında tanımlayan bir partiye geçmiştir. Yaşanan bu oy kaymasının sebebi elbette tüm ülkedeki vatandaşların bir anda ideolojilerini değiştirmeleri değildir. Sonuçları ağır olan ekonomik krizden koalisyon liderlerini ve özellikle artık sağlık sorunlarıyla da boğuşan o dönemin başbakanını sorumlu tutarak, iktidar şansını genç bir lidere ve yeni kurulan bir partiye vermişlerdir. 2002 seçimlerinden Ak Parti'nin tek başına iktidar olarak çıkmasında ve meclise yalnızca iki partinin temsilci sokarak diğer tüm partilerin baraj altında kalmasına, yaşanan ekonomik kriz etkili olmuştur. Böyle kaos ortamlarında seçmen tercihleri, bir seçimden diğerine büyük farklılıklar gösterebilmektedir.

Bazen de yaşanan durumlar, seçmenin bir lider üzerinde kararlarını devamlı kılmasına sebep olmaktadır. Koalisyon dönemlerinin çekişmelerinin ardından tek parti iktidarı ile daha istikrarlı politikalar izlenmesi ve Recep Tayyip Erdoğan'ın hitabet ve ikna kabiliyeti, seçmenin tercihini uzun bir süre Ak Parti'den yana yapmasına neden olmuştur. Son olarak yapılan Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde ipi yine Erdoğan'ın ve Ak Parti'nin göğüslemesi ise yaşanan ekonomik çalkantıların, sınırlarımızın hemen ötesinde yaşanan iç savaşların ve Türkiye'nin yoğun bir şekilde sürdürdüğü terörle mücadelenin, seçmen üzerinde bir huzursuzluğa neden olmasıdır. Seçmen zaten belirsiz gördüğü gelecekte endişelenerek yeni bir iktidar arayışından korkmuş; bildiği, tanıdığı bir lider üzerinde tercihini yapmıştır. Yani yaşanan kaos ve kriz ortamı, kimi zaman seçmen için belirsizlikler taşıdığından seçmen durumun daha da belirsiz olmasını istemeyerek yeni bir lidere iktidar şansı tanımamaktadır. Bu

yüzden seçmen bildiği politikaları devam ettirecek şekilde lider eksenli bir seçimde bulunmaktadır.

Özetle, seçmen davranışlarına etki eden en önemli faktörün siyasi lider olmasında, seçmenin içinde bulunduğu siyasal kültürün etkisinin yanı sıra, küreselleşme ile kalkan sınırlar ve güvenlik kaygısı da lider odaklı tercihlere sebep olmaktadır.

Bu çalışmayı orijinal kılan husus; seçmen davranışlarına etki eden faktörlerden olan siyasi lider faktörünü, toplumsallaşma süreci ve Türk siyasi kültür kodlarını da ele alarak öne çıkarması olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABADAN Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: A.Ü S.B.F. Yayınları, 1966.
- ACAR Aykut, “Türkiye’de Temsili Demokrasi- Katılma İlişkisi ve ‘ Seçmen’ Birey Profili”, Kütahya, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.1, 1990, ss.233-246
- AHMAD Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayın, 2010.
- AK Ömer, *Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R.T. Erdoğan Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: A.Ü S.B.E., 2009.
- AKAR Rıdvan, Can DÜNDAR, *Karaoğlan*, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- AKARCA Ali T. , Aysit TANSEL, “SocialandEconomicDeterminants of TurkishVoterChoice in the 1995 ParliamentaryElection” Electoral Studies, 2007, <http://ftp.iza.org/dp2881.pdf> (10.01.2018)
- AKANDERE Osman , “ Adnan Menderes ve Arkadaşlarının Cumhuriyet Halk Partisinden Çıkarılması ”, Türk Tarihinde Adnan Menderes 2.C,ed. Dilşen İnce Erdoğan, vd. , Aydın. Adnan Menderes Üni. Yay. 2012, ss. 659-692
- AKBULUT Örsan Ö. , “Siyaset Biliminin Siyaseti”, Ankara, *Amme İdaresi Dergisi*, C.44, S.4, 2011, ss. 1-32.
- AKGÜN Birol , “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi”, Konya, *Selçuk Üniversitesi SosyalBilimlerMYO Dergisi*, S.4, 2000, ss. 75-92.
- AKIN Mahmut Hakkı, *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E., 2009.
- AKINCI Mehmet, Eyup AKIN, “ Siyasetin Gösterileşmesi, Lider Olgusu ve

- Seçmen Tercihi”, Bolu, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İ.İ.B.F Ekonomik ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.9, 2013, ss. 329-352.
- ALKAN Türker, Doğu ERGİL, *Siyaset Psikolojisi Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1980.
- Cemal Altan, “Eğitim- Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği”, Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.12, S.1, 2011, ss. 313-329.
- ARKLAN Ümit, “Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik Ve Uygulamalı Bir Çalışma” Konya, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2006, ss.45-65
- ARSLANOĞLU Kaan, *Politik Psikiyatri*, İstanbul: Adam Yayınları, 2003.
- AYATA Ayşe Güneş, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi”, Ankara, *A.Ü S.B.F Dergisi*, C.50, S.3, 1995, ss.79-88
- <https://dergipark.org.tr/download/article-file/36414> (12.4.19).
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, 7. b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- AYDIN Kenan, Volkan ÖZBEK, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Kocaeli, *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, S.2, 2004, ss.144-167.
- AYDIN Suavi, Yüksel TAŞKIN, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yay. 2016.
- AYTÜRK Nihat, *Yönetim Sanatı*, Ankara: Yargı Yayınevi, 1999.
- BALCI Şükrü, “Politik Kampanyalarda İmaj Yönetimi (Genç Parti Örneği)”, Konya, *Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, S.9, 2003, ss.143-162.
- BALCI Şükrü, “Siyasal Reklamcılık Açısından 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinin Anatomisi”, *Medya ve Siyaset*, ed. Zülfikar Damlapınar,

- Konya: Eğitim Kitabevi, 2008, ss.209-240
- BAŞYİĞİT Türkan, “Adnan Menderes’in Köylünün Sempatisini Kazanmasındaki Etken: İki Mükellefiyetin Kaldırılması- Yol ve Maarif Vergisi”, *Türk Tarihinde Adnan Menderes 2.C*, ed. Dilşen İnce Erdoğan, vd. , Aydın. Adnan Menderes Üniversitesi Yay. 2012, ss.785-804
- BAYAR Celal, *Başvekilim: Adnan Menderes*, der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1986.
- BAYKAL Deniz, *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1970,
- BAYYİĞİT Mehmet, “Din-Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen Davranışları Ve Din”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.15, C.15, 2003, ss.29-37 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/18443> (20.5.18).
- BEGEÇ Suat, *Modern Liderlik Yaklaşımları ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 1999.
- BİLGİN Nuri, *Siyaset ve İnsan*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1997.
- BİRAND M. Ali, Soner YALÇIN, *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001.
- BOSTANCI Mustafa, *Sosyal Medya ve Siyaset*, Konya, Palet Yayınları, 2015.
- BOZKURT Veyssel, “ Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal” *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, ed. İhsan Sezal, İhsan Dağı, İstanbul: Boyut Yay. 2003, ss.169-196
- CAN Halil, *Organizasyon ve Yönetim*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.
- CARTEE JOHNSON Karen S., Gary A. COPELAND, *Manipulation Of The*

- American Voter*, London: Praeger Series in Political Communication, 1997.
- CEMAL Hasan, *Özal Hikayesi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- CORM Georges, 21. Yüzyılda Din Sorunu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- ÇAHA Ömer, Metin TOPRAK, İbrahim DALMIŞ, “ Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği”, Ankara, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.9, 1999, ss.205-247
- ÇAKIR Ruşen, Fehmi ÇALMUK, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.
- ÇELİK Cemile, Önder SÜNBÜL, “Liderlik Algılamalarında Eğitim ve Cinsiyet Faktörü: Mersin İlinde Bir Alan Araştırması” *S.D.Ü İ.İ.B.F Dergisi*, C.13, S.3,2008, ss.49-66.
- ÇELİK Vehbi, *Eğitimsel Liderlik*, Ankara: Pegem Yayınları, 1999.
- ÇETİN Halis, Levent GÖRÜŞÜK, *Siyaset Psikolojisi*, Ankara: Orion Kitabevi, 2015.
- ÇEVİK Semra, “Siyasal İletişimde Bir Araç: Seçim Afişleri”, Ankara, *Gazi Üniversitesi İletişim Fak. Yayınları*, 1999.
- ÇİNKÖ Levent, “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *A.Ü. S.B.F Dergisi*, C.61, S.1, 2006, ss.103-116.
- DAHL Robert A.,*Demokrasi Üzerine*, çev. Betül Kadioğlu, 3. B, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015.
- DARBAZ Tufan,“ 21. Yüzyılda Liderlik ” *Uluslararası Liderlik Sempozyumu*, ed. Nejat Basım, Bünyamin Tuner, Erdinç Altay, Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi, 2004, ss. 528-544
- DAVER Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

- DEMİR Cengiz, M. Kemal YILMAZ, Aydın ÇEVİRGEN, “Liderlik Yaklaşımları Ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma”, *Antalya, Alanya İşletme Fak. Dergisi*, C.2, S.1, ss.129-152.
- DEMİR Ömer, “Siyasete Yön Veren Cahil Seçmenler”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2009, ss.1-10,
http://dergipark.gov.tr/hiad/issue/7647/100128#article_cite (11.11.18).
- DEMİREL Süleyman, *21. Yüzyılın Yol Haritası: Demokrasi ve Kalkınma*, İstanbul: ABC Yay. , 2003.
- DİNÇER Ömer, Yahya FİDAN, *İşletme Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- DİNDAR Cemal, *Bi’at ve Öfke: Recep Tayyip Erdoğan’ın Psikobiyografisi*, İstanbul: Cadde Yayınları, 2011.
- DOĞAN Adem, Göksel GÖKER, “ Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi: 29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği”, Eskişehir, *Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.5, S.2, 2010, ss.159-188.
- DÖKMEN Gökhan, Canan OVA, “ Vergilerin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.7, S.15, 2016, ss.20-37.
- DUBAŞI Hamit, *İslam’da Otorite*, çev. Süleyman E. Gündüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- DUNCAN W. Jack, *Organizational Behavior*, Boston: HoughtonMifflin, 1978.
- DURSUNOĞLU İsmail, “Sosyal Medya ve Siyasi Davranış İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 2017, ss.1579-1585.
- DUVERGER Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık

- Yayınları, 2007.
- ECEVİT Bülent, *Ortanın Solu*, İstanbul: Kim Yayınları, 1966.
- EDİNGER Lewis J. ,“ EditorsIntroduction”, *PoliticalLeadership in IndustrializedSocietes*, ed. Lewis J. Edinger, New York: Robert E. Krieger Publishing Company, 1976.
- EKİCİ K. Mehmet, *Vizyoner Liderlik*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.
- EMBEL Ersin, “ Kronik: ABD Başkanlık Seçimleri” *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, C.71, S.4, 2016, ss.1317 – 1323.
- ERCAN Esra, Okan TANŞU, “Cem Uzan ve Genç Parti Olgusu” , Türkiye Raporu, Ankara, Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, 2002, ss.1-21
- ERDOĞAN Mustafa, “Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, ed. İhsan Sezal, İhsan Dağı, İstanbul: Boyut Yayınları, 2003, ss. 15-32
- EREN Erol, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 11.b., İstanbul: Beta Yayınları, 2008.
- EROĞUL Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990.
- ESER Hamza B., Pınar SARIŞAHİN, “Cinsiyet-Siyasal Katılım İlişkisi: S.D.Ü Örnek Olayı”, *Vizyoner Dergisi*, C.7, S.15, 2016, ss.38-58
- FOUCAULT Michel, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- GÖKA Erol, *Yedi Düvele Karşı: Türklerde Liderlik ve Fanatizm*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- GÖKÇE Orhan, Birol AKGÜN, Süleyman KARAÇOR, “3 Kasım Seçimlerinin

- Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim”, Konya, *S.Ü.İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.4, 2002, ss.1-44.
- GREENSTEIN Fred, *Children and Politics*, New Haven: Yale University Press, 1965.
- GÜLMEN Yüksel, *Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1979.
- GÜMÜŞ Burak, *Eğitim Düzeyinin Seçmen Davranışındaki Rolü ve Antalya Örnek Olayı*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, S.D.Ü SBE, 2006.
- GÜMÜŞ Handan, *Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP’nin Seçmen Tabanları*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2009.
- GÜVEN Süleyman, “Türkiye’de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset”, Konya, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.9, S.3, 2016, ss.90-118.
- HALDUN İbn, *Mukaddime*, çev. Z. Kadri Ugan, İstanbul: MEB Yayınları, 1990.
- HASS Howard, Bob TAMARKIN, *İnsan Lider Doğmaz*, çev: Sinan Köseoğlu, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2000.
- HEYWOOD Andrew, *Siyasetin Temel Kavramları*, çev. Hayrettin Özler, Ankara: Adres Yayınları, 2011.
- HOFSTEDE Geert, *Cultural Consequences: International Differences in Work Related Values*, London: Sage, 1980.
- HOY W.K, C.G. MISKEL, *Educational Administration*, New York: McGraw-Hill Inc., 1991.
- IŞIK Naim, *Liderlik Yaklaşımları ve Hizmetkâr Liderliğin İşgörenlerin Organizasyonel Bağlılıklarına Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

- IYENGAR Shanto, “Siyasette Erişim Yanlılığı Televizyon Haberleri ve Kamuoyu”, *Medya Kültür ve Siyaset*, ed. Süleyman İrvan, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, ss.393-419
- İBİCİOğLU Hasan, H. İbrahim ÖZMEN, Sebahattin TAş, “Liderlik Davranışı ve Toplumsal Norm İlişkisi: Ampirik Bir alıőma”. *S.D.. İ.İ.B.F Dergisi*, C.14, S.2, ss.1-23
- İNAN Süleyman, *Muhalefette Adnan Menderes*, (Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. , 2002.
- İNEL Hakan, “Turgut zal ve Süleyman Demirel’in Siyasi Liderliklerinin Bürokrasi İle İlişkiler Açısından Karşılaştırılması”, *Jemsos*, C.2, S.2, 2016, ss.181-215.
- İşçİ Metin, *Genel Olarak ve Türkiye’de Siyasal Değişme*, İstanbul: Der Yayınları, 1998
- İZGÖREN şerif, *İş Yaşamında 100 Kanguru*, Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi, 1999.
- İZMİRLİ Resul, Ramazan GÖKBUNAR, Buğra ÖZER, “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, Kütahya, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.42, 2014, ss.245-256.
- KALAYCIOğLU Ersin, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983.
- KARADENİZ Yeőim, “ok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, Bingöl, *Bingöl Üniversitesi S.B.E Dergisi*, C.8, S.16, 2018, ss.637-648.
- KARAKOÇ İrem, *Türkiye’de Siyasal Parti Kimliği*, (Doktora Tezi), İzmir: D.E.. S.B.E., 2000.

KARATEPE Şükrü, *Osmanlı Siyasi Kurumları: Klasik Dönem*, 2. b. , İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

KAPLAN Sefa, *Recep Tayyip Erdoğan: Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

KAYA A. Vahap, *Yumuşak Karizma*, İstanbul: Sis Yayıncılık, 2003.

KILIÇASLAN ÇAKMAK D. Emine, *İdeoloji ve Medya*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2008.

KIRIK Ali Murat, “Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya- Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.1, S.3, 2012, ss.87-98.

KIŞLALI Ahmet T., “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri”, *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, C.31, S.1, 1976, ss.117-130

KIŞLALI Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987.

KIŞLALI A. Taner, *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.

KIVILCIMLI Hikmet, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri: İslamda Toprak Sorunu, Cennet Sözcüğü Nereden Gelir?, Eyüp Sultan Konuşması*, İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1994.

KOÇ Birkan, *Karar Alma Sürecine Kişilik Sistemlerinin Etkisi ve Liderlik*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi S.B.E. , 2004.

KOÇEL Tamer, *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1995.

Konda Barometresi, *Liderlik*, 2013, s.3-4 https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1303_L%C4%B0DERL%C4%B0K.pdf (16.4.19).

KOMSUOĞLU Ayşegül, *Siyasal Yaşamda Bir Lider: Süleyman Demirel*,

- İstanbul: Bengi Yayınları, 2008
- KONGAR Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.
- KÖKTAŞ M. Emin, *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- KÖYLÜ Murat, *Geçmişten Günümüze Kürt Siyasi Hareketi*, İstanbul: Hiperyayın, 2017.
- KÖZLEME Olgun, “Liderlik Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.7, S.13, 2013, ss.
- KUTLU Yusuf, “HDP Seçmenleri”, *KONDA*, 2018, <https://konda.com.tr/tr/rapor/secmen-kumeleri-hdp-secmenleri> (3.8.2018).
- LANE Robert E., *Political Life*, New York: TheFreePress, 1965.
- LAU Richard R. , David P. REDLAWSK, *How VotersDecide: Information Processing in ElectionsCampaigns*, New York: Cambridge University Press, 2006.
- LUKES Steven, *İktidar ve Otorite: Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, çev. Sabri Tekay, der. TomBottamare, Robert Nisbet, Ankara: Ayraç Yayınları, 2002.
- MACHİAVELLİ Niccolo, *Hükümdar*, çev. Gaye Demircioğlu, Ayşe Çavdar, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- MAKSUDOĞLU Fulya, *Kitle İletişim Araçlarının Seçim Propagandalarında Kullanımı: Antakya Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- MAXWELL John C., *Liderlik Yasaları*, çev. İbrahim Şener, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2004.
- MERT Yener Lütfü, *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler*,

- Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları*, Ankara: İlkim Basın Yayın Dağıtım, 2008
- NAL Sabahattin , “Demokrat Parti’nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, Ankara, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C 60, S 3, 2005, ss.137-171.
- NEGİZ Nilüfer, Fulya AKYILDIZ, “Yerel Seçimlerde Seçmenin Tercihi Üzerinde Aday İmajının Etkisi: Uşak Örneği”, Isparta, *S.D.Ü. S.B.E. Dergisi*, S.15, 2012,ss. 171-199.
- OKYAR Osman, Mehmet SEYİTDANOĞLU, *Fethi Okyar’ın Anıları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999.
- ÖNAL Elif Sandal, “Etnik Çatışma, Irkçılık ve Soykırım”, *Siyaset Psikolojisi*, ed. Özlem Dirilen Gümüş, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015, ss.113-161.
- ÖNİŞ Ziya, “The Political Economy of Turkey’s Justiceand Development Party”, der. M. Hakan Yavuz, *The Emergence of a New Turkey: Democracyandthe AK Parti*, Salt Lake City,:The Universityof UtahPress, 2006, ss. 207-234.
- ÖRMECİ Ozan, “Süleyman Demirel’in Ardından” , Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C.21, S. 3, 2016, ss. 1109-1113.
- ÖZ Esat, *Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye’de Tek Parti Sistemleri ve Siyasal Katılma*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- ÖZBUDUN Ergun, *Türkiye’de Sosyalleşme ve Siyasal Katılım*, Ankara: A.Ü.H.F Yayınları, 1975.
- ÖZDEMİR Hakan, “28 Şubat Süreci Arifesinde ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi- Fazilet Partisi Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Isparta, *S.D.Ü İ.İ.B.F Dergisi*, C.20, S.2, 2015, ss. 165-193.

ÖZEN Hayriye, “Turgut Özal”, *Türkiye’de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar*, ed. Emre Toros, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2011, ss.121-178

ÖZGÜL Bülent, “Medyanın Siyasi Liderlik Beklentilerine Etkisi”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.5, S.1, 2017, ss.201-229, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/268870> (18.8.2018).

ÖZKAN Abdullah, “Türkiye’de Seçmenlerin Oy Verme Davranışının Siyasal İletişim Perspektifinden İncelenmesi”, *Oy Verme Davranışı ve Siyasal İletişim*, s.7, <https://docs.google.com/document/d/1GwwqJtOVcDJVxL4F3rXFKf4U5MN9W97gJsYKvX6eBrQ/edit#> (7.3.18).

ÖZPOLAT Abdullah, *Türk Siyasetinde Reklam Gerçeği: Cem Uzan Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E. , 2016.

ÖZŞAHİN Lütfü, *Siyasal Bir Fenomen Olarak Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012.

ÖZYALÇIN Elif Tuğçe, “Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi”, https://www.academia.edu/35292667/T%C3%BCrk_Siyasal_Hayat%C4%B1nda_Adalet_Partisi_Anavatan_Partisi_ve_Do%C4%9Fru_Yol_Partisi (14.3.19), s. 1

PAMUK Muhammed, *Yasaklı Umut: Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001.

PAZARBAŞ Murat, *Liderlik ve Otorite: Lise Öğrencilerinin Liderlik ve Otorite Algısı Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E, 2012,

PİRÇEK Sevtap, *Türkiye’de Karizmatik Siyasi Lider Kültü’nün İtaat Kültürü Bağlamında Analizi: Recep Tayyip Erdoğan Örneği*, (Yüksek Lisans

- Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi S.B.E, 2015.
- POLAT Cihat, Esen GÜRBÜZ, M. Emin İNAL, Hedef Seçmen Siyasal Pazarlama Yaklaşımı, Ankara: Nobel Yayınları, 2004.
- REICHER Stephen D., Russel SPEARS, Tom POSTMES, “A Social Identity Model of Deindividuation Phenomena”, *European Review of Social Psychology*, C.6, S.1, 1995, ss. 161-198.
- RHODES A.W. , “The Reform Of Local Government: Revival Of An Industry” *Public Administration*, Vol.65, No:2, 1987, ss.193-207.
- SAN Coşkun, *Max Weber’de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1971.
- SANCAR Serpil, “Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.2, S.4, 2008, ss. 173-184.
- SAYLI Halil, Ahmet BAYTOK, *Örgütlerde Liderlik Teori: Uygulama ve Yeni Perspektifler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.
- SEZGİN Şennur, “Ekonomik Oy Verme Teorisi: Türkiye Örneği (1998-2003)” *Amme İdaresi Dergisi*, C.40, S.2, 2007, ss. 21-38.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban, *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler (Isparta Örnek Olay Araştırması 1995-1999)*, Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- ŞİMŞEK Aslı, *Duygusal Zekânın, Ana-Baba Tutumunun ve Doğum Sırasının Tercih Edilen Liderlik Tarzına Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- TABAK Akif, *Askeri Liderlik ve Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- TACHAU Frank, “Bülent Ecevit”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, ed. Metin

- Heper- Sabri Sayarı, çev. Zuhâl Bilgin, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, ss.121-142
- TAN Ahmet, Abdulvahap BAYDAŞ, “Seçmen Özelliklerinin Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkileri”, *Iğdır Üniversitesi SBE Dergisi*, S.13, 2017, ss. 592-622.
- TAYİZ Kurtuluş, *30 Mart’a Doğru Barış Ve Demokrasi Partisi*, Ankara, SETA Yayınları, S.83, 2014.
- TEKELİ Şirin, *Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- TEKİN Mustafa, “Adnan Menderes’in Halkla Bağının Metafiziği”, *Türk Tarihinde Adnan Menderes C.2*, ed. Dilşen İnce Erdoğan, vd. , Aydın. Adnan Menderes Üni. Yay. 2012, ss.613-634
- TEKİN Nazlı, *Ev Kadınları ve Çalışan Kadınların Arasında Siyasal Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olay Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E., 2009.
- TEMİZEL Metehan, *Türkiye’de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel Ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012
- TUNCER Erol, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Ankara: TESAV Yayınları, 2003
- TURAN Erol, Metehan TEMİZEL, “Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma”, *Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, S.7, 2015, ss.86-99, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/304915> (20.5.18)

TURAN İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, 4.b, İstanbul: Der Yayınları, 1996.

TURAN İlter, *Türkiye’de Demokrasi Kültürü*, İstanbul: Aybay Yayınları, 1996.

TURAN İlter, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Bursa: Dora Yayınları, 2009, ss.517-555.

TURAN İlter, “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, İstanbul, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.45, 2011, ss.1-21.

TURGUT Hulusi, *Demirel’in Dünyası*, İstanbul: ABC Yay. , 1992.

TURNER S. Bryan, *Max Weber ve İslam: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Vadi Yayınları, 1991.

TÜRK Mehmet, Serdar SUNAR, Reşat YİĞİZ, “Pervin Buldan: Kadınca Direneceğiz ve Kadınca Sizi Yeneceğiz” *Hürriyet*, 08.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/pervin-buldan-kadinca-direnecegiz-ve-kadinca-40765714> (20.03.2018)

TÜRKÖNE Mümtaz’er, *Siyaset*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.

TOK Nazif, Vedat KOÇAL, “Siyasal İktidarın Weberyen Meşruiyet Kaynakları Açısından Bir Adalet ve Kalkınma Partisi Analizi”, Kırgızistan, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.4, 2013, ss.101-143.

UYAR Hakkı, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999.

UYSAL Birkan, *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1984.

ÜLKER Halil İbrahim, “Adnan Menderes”, *Türkiye’de Siyasi Liderlik*:

- Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar*, der. Emre Toros, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2011, s.7-40
- ÜNAL Betül Aydoğan, “Oy Verme Davranış Modelleri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2016, ss.95-119.
- VENTURA Raphael, “Family Political Socialization In Multiparty Systems”, *Comparative Political Studies*, C.34, S.6, 2001 ss. 666-691
<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0010414001034006004> ,(24.5.18)
- VURAN Yunus, İbrahim Sani MERT, “ Recep Tayyip Erdoğan’ın Karizmatik Liderlik Özellikleri: Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep İllerinde Bir Uygulama”, *International Journal of Academic ValStudies*, C.3, S.13, 2017, s.151-162,
http://www.javstudies.com/Makaleler/719882773_370-Yunus%20VURAN,%20%C4%B0brahim%20Sani%20MERT_146-165.pdf
(16.4.19)
- WEBER Max, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- WERNER Isabel, *Liderlik ve Yönetim*, İstanbul: Rota Yayın, 1993.
- YILDIZ Nuran, *Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi: Liderler, İmajlar ve Medya*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2002.
- YOLCU Tuğba, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Siyasal Liderlik Anlayışının Temelleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Niğde, Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C.12, S.1, 2019, ss.93-106.
- YUKL Gary, *Örgütlerde Liderlik*, (çev. Ed. Şahin Çetin, Resul Baltacı), Ankara: Nobel Yayın, 2018.
- YÜCEKÖK Ahmet N. , *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, Ankara: A.Ü S.B.F Yayınları, 1987.
- YÜKSEL Erkan, *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları,

2001.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Sigheş Tinnî
Tez Adı	Korur Alma Sürecine Siyasi Liderin Etkisi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Siyaşet Bilimi ve Kamu Yönetimi
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Sertoğlu SERDAR
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 18.06.2019

İmza :